

**METSANDUSLIKE OBJEKTIDE
LOODUSKAITSE KÜSIMUSI**

TARTU 1962

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA
ZOOLOOGIA JA BOTAANIKA INSTITUUDI
METSASEKTOR

PÖLLU- JA METSAMAJANDUSE
TEADUSLIK-TEHNILISE ÜHINGU
EESTI VABARIIKLIK JUHATUS

METSANDUSLIKE OBJEKTIDE LOODUSKAITSE KÜSIMUSI

TARTU 1962

ARHIIVKOGU
Eesti NSV Riiklik Raamatukogu

Toimetaja E. K A A R

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

SAATEKS

23. ja 24. mail 1961 toimus Kilingi-Nõmmel teaduslik nõupidamine metsamajanduslike objektide looduskaitse küsimustes.

Nõupidamise organiseerisid Eesti NSV Teaduste Akadeemia Zooloogia ja Botaanika Instituudi metsasektor, ENSV TA Looduskaitse Komisjon, Eesti NSV Ministrite Nõukogu Metsamajanduse ja Looduskaitse Peavalitsus, Kilingi-Nõmme metsamajand, Põllu- ja Metsamajanduse Teaduslik-Tehnilise Ühingu Eesti Vabariiklik Juhatus, ENSV TA juures asuv Loodusuurijate Seltsi looduskaitse sektsioon ja Teadmiste Levitamise Ühingu Tartu linnaosakonna bioloogia sektsioon. Nõupidamise õnnestumiseks aitas eriti kaasa Kilingi-Nõmme metsamajandi kollektiiv, eesotsas direktor H. Tedrega. Nõupidamisest võttis osa üle 150 inimese, nende hulgas esindajad kõigist vabariigi metsamajanditest.

Nõupidamisel ärakuulatud ja sekretariaadile üleantud ettekanded avaldatakse käesolevas kogumikus. Materjalide trükiks ettevalmistamisel on arvestatud peale nõupidamist 1961. aasta jooksul toimunud muudatusi metsandusliku looduskaitse küsimustes.

Metsamajanduslike objektide looduskaitse ja jahifauna kaitse küsimusi käsitlevad artiklid on vajalikud esmajoones metsamajanduse alal töötajaile, kuid nad on samuti huvipakkuvad looduskaitse töötajaile, loodusteadlastele ja kõigile loodusesõpradele.

M. Margus

ПРЕДИСЛОВИЕ

23 и 24 мая 1961 г. в Килинги-Нымме состоялось научное совещание по вопросам усиления охраны природы в лесном и охотничьем хозяйствах. Совещание было организовано следующими организациями: сектором леса Института зоологии и ботаники Академии наук ЭССР, Комиссией по охране природы Академии наук ЭССР, Главным управлением лесного хозяйства и охраны природы Совета Министров Эстонской ССР, лесхозом Килинги-Нымме, Эстонским Республиканским управлением научно-технического общества сельского и лесного хозяйства и секцией биологии Тартуского городского отделения Общества по распространению политических и научных знаний. В совещании приняло участие свыше 150 человек, в том числе представители всех лесхозов республики.

Заслушанные на совещании доклады и некоторые переданные секретариату тексты выступлений публикуются в настоящем сборнике.

При подготовке материалов для печати учтены также изменения в вопросах лесоводственной охраны природы, произошедшие после совещания в течение 1961 года.

Статьи, рассматривающие вопросы охраны лесных объектов и защиты охотничьей фауны, представляют интерес не только для работников лесного хозяйства, а также для естествоиспытателей и для всех друзей природы.

М. Маргус

ZUM GELEIT

Zur Förderung des Naturschutzes im Forstwesen sowie zur Verbesserung des Jagdschutzes fand am 23. und 24. Mai 1961 in Kilingi-Nõmme eine wissenschaftliche Beratung über Probleme der Unterschützstellung forstlicher und jagdlicher Objekte statt. Am Zustandekommen dieser Besprechung waren folgende Institutionen und Behörden beteiligt: der Forstsektor des Instituts für Zoologie und Botanik bei der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR, die Naturschutzkommission bei der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR, die Hauptverwaltung für Forstwirtschaft und Naturschutz des Ministerats der Estnischen SSR, der Forstwirtschaftsbetrieb Kilingi-Nõmme, der Republikanische Vorstand des Land- und Forstwirtschaftlichen Wissenschaftlich-Technischen Vereins der Estnischen SSR und die Sektion für Biologie bei der Tartuer städtischen Abteilung des Vereins zur Verbreitung politischer und wissenschaftlicher Kenntnisse. Unter den 150 Versammlungsteilnehmern befanden sich Delegaten aus allen Forstwirtschaftsbetrieben der Republik.

Vorliegender Sammelband veröffentlicht die anlässlich der Beratung vorgetragenen Berichte sowie einige andere auf den forstlichen Naturschutz bezügliche Aufsätze. Während der Vorbereitungen zur Drucklegung konnten alle nach der Beratung, im Laufe des Jahres 1961, in Fragen des forstlichen Naturschutzes stattgefundenen Veränderungen berücksichtigt werden.

Die dem Schutz forstlicher und jagdlicher Objekte gewidmeten Aufsätze dürften in ersten Linie die Forstwirte und Forstschutzangestellten interessieren, werden aber ihre Wirkung auch auf alle im Naturschutz Beschäftigten, auf Naturwissenschaftler und Naturfreunde nicht verfehlen.

M. Margus

AVASÖNA

E. KUMARI

Looduskaitse on Eesti NSV-s, mis paikneb Euraasia metsavööndi läänepoolsemas osas, tihedasti seotud metsamajanduslike objektidega. Sellepärast tuleb tervitada metsandusala töötajate initsiatiivi kokku kutsuda teaduslik nõupidamine metsanduslike objektide looduskaitse ja jahikaitse küsimustes. Käesolev nõupidamine on esimene sellelaadne, mis loodetavasti ei jää ka viimaseks.

Metsandusala töötajad on juba oma ameti poolest looduse kaitsjad, teisiti meie ei saa neid ette kujutada. Metsa võime maha võtta päevadega ja nädalatega, suuremad massiivid vajavad selleks võib olla kuid, metsa kasvatada suudame aga alles kümnete ja sadade aastatega.

Sellepärast ongi kogu maailmas viimastel aastakümnetel teravalt üles kerkinud looduskaitse küsimused metsanduse valdkorras. See on mitte ainult puht metsanduslik küsimus, vaid on seotud ka kohaliku kliima säilitamisega, pinnase erosiooni vastu võitlemisega jne. Meid hämmastavad Kreeka mäed oma vormi- ja värviküllusega, kuid ometi jääb neis midagi puudu — see on nimelt mets, mis seal maha raiuti juba antiikajal ja järele jäid tühjad kivikõrbed. Meeldiv on loodust uurida Karpaatide varjukais pöögimetsades, ent ka siin annab ennast paljudes kohtades tunda metsa intensiivne ekspluaterimine, milles täielikule selgusele on jõutud alles viimastel aegadel.

Puit on inimese majanduse ja kultuuri arendamiseks hädavajalik tooraine, kuid tuleb pidada meeles, et tema varud pole lõpmatud. Kui meie oma metsi ratsionaalselt ei kasuta, kui meie neid ekspluaterime üldisi looduskaitse põhimõtteid arvesse võtmata, siis võime oma metsadest isegi ilma jääda.

Meie nõupidamine toimub Kilingi-Nõmme külalislahkes metsamajandis, mille huvitavaid ja mitmekülgseid metsi on uurinud paljud meie metsandusala töötajad ja loodusteadlased. Siin asub vabariigi üks looduskaitsealasid — Nigula Riiklik Looduskaitseala — mille pindala tunduval osal kasvab mets. 1952. aasta suve läbi töötas Nigula rabas, Urissaare ja Laiksaare metskonnas ENSV TA Zooloogia ja Botaanika Instituudi ekspeditsioon. Siinne looduse omapära ja huvitavus kütkestas meid kõiki. Siit sai ka alguse Nigula looduskaitseala asutamise mõte. 1955. aasta juulikuus tulime siia tagasi, et täide viia üleskerkinud kavatsusi. Koostati projekt Nigula Riikliku Looduskaitseala asutamiseks. Looduskaitseadust tol ajal veel ei olnud, looduskaitsealasid ja keelualasid samuti mitte.

Nigula Riiklik Looduskaitseala on ajalooline looduskaitseala metsade ja rabade kaitseks meie vabariigis — kõige esimene omataoline. Praegusajal ootavad ellu viimist 4 metsandusliku alalise keeluala asutamise projekti.* Üks neist oleks siinsamas Kilingi-Nõmme metsamajandis. Kõik need keelualad on teaduslikuks uurimistööks, metsalooduse säilitamiseks ja kindlasti ka metsade majandamise küsimuste selgitamiseks suure tähtsusega.

Oleks normaalne, kui metsateadlased ja metsamajanduse praktikud oleksid looduskaitsega hästi kursis ja selle liikumise kohapealsed eestvedajad. Nii on see paljudes teistes riikides, näiteks Poolas, Tšehhoslovakkias ja ka Soomes. Looduskaitse on kompleksne abinõude süsteem loodusvarade, maastiku ja looduse üksikobjektide säilitamiseks, uuendamiseks ja ratsionaalseks kasutamiseks, mis ei tohiks olla kitsalt ametkondlikus alluvuses. Nagu näeme, on selge, et metsameeste osatähtsus looduskaitstes peab olema suur ja seda eriti meil kui metsavööndi maal.

Loodetavasti aitab looduskaitset metsandusala töötajate seas propageerida ja populariseerida ka täna algav nõupidamine, mille materjalid kavatakse avaldada trükis. Selle nõupidamise head kordaminekut ja — veel enam — tugevat järelmõju soovime kõigile osavõtjaile.

* Mainitud küsimus leidis osalist lahendamist 1961. a. II poolel 3 erirežiimiga metsaala loomise näol (nõmmemetsade osas Käsmus, loometsade osas Vardis ja soometsade osas Kabalas). *Toimetaja*.

ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО

Э. КУМАРИ

Резюме

Э. Кумари, открывая совещание, в своем кратком обзоре говорит о связи охраны природы с лесоводством и ее значении. Отмечает совместную работу лесоводов и естествоиспытателей при основании заповедников, а также деятельность работников лесного хозяйства по охране природы.

ERÖFFNUNGSWORTE

E. KUMARI

Zusammenfassung

Der Verfasser gibt eine kurze Übersicht über die dem Naturschutz und dem Forstwesen gemeinsamen Bestrebungen sowie über die Bedeutung des Naturschutzes für das Forstwesen. Weiter wird die Zusammenarbeit zwischen Forst- und Naturwissenschaftlern bei der Schaffung von Naturschutzgebieten erwähnt und die Rolle der Forstangestellten bei den Naturschutzarbeiten hervorgehoben.

LOODUSKAITSE NÕUETE ARVESTAMISEST METSAMAJANDUSES

J. VOOLIN

Kommunismi materiaalse baasi loomise ülesande edukas lahendamine on otseselt seotud meie maa loodusressurside kasutamisega. Loodusvarad võimaldavad tootmisjõudude piiramatut arenemist. Kuid selleks, et inimühiskond võiks eksisteerida ka tulevikus ja et meid ümbritsev loodus võimalikult paremini ühiskonna materiaalseid vajadusi rahuldaks, on vaja kõiki loodusrikkusi kasutada ratsionaalselt, hoolitsedes ühtlasi ka tooraine ressurside täiendamise eest. K. Marx väljendab selle kohta kokkuvõtetult «tuleb anda looduslikke ressursse järgnevatele põlvkondadele senisest paremas seisukorras». Nõukogude Liidus pani looduskaitsele aluse teatavasti juba Vladimir Iljitš Lenin, kes juhtis tähelepanu loodusvarade mõistliku ja kompleksse kasutamise vajadusele, vajadusele rangelt võidelda isikutega, kes loodusvarasid raiskavad.

Tänapäeval on meie maal looduskaitse kujunenud riiklikuks ülesandeks. Oma töös arvestavad nõukogude valitsusorganid alati loodusvarade säästlikku ja plaanipärast kasutamist. Sellest printsiibist püütakse lähtuda ka meie vabariigi metsade majandamisel, metsakultiveerimisel, metsamaade kaitsel ja jahimajanduse arendamisel. Aktuaalseks on kujunenud ka looduskaitse kitsamas mõttes: teatavate metsanduslike, maastikulist, botaaniliste, zooloogiliste, geoloogiliste jt. objektide kaitse. Kuid kahjuks ei ole metsa- ja jahimajanduse, samuti looduskaitse alal kehtestatud seadused, määrused ja eeskirjad veel piisavad selleks, et garanteerida neis väljendatud seisukohtade elluviimist kõikjal. Kõneldes näiteks metsade looduskaitsest, teame, et nii mõnigi kord pörkavad teiste rahvamajandusharude huvid kokku metsahoiu ja looduskaitse huvidega

(metsamaade eraldamisel tööstusele, trasside projekteerimisel läbi tuuleohtlike puistute, suurepinnaliste lageraiete puhul jne.). Muidugi osutub mõnikord metsamaade eraldamine ja metsa enneaegne likvideerimine või metsadesse kõrgepingetras-side rajamine vältimatuks. Seal, kus see on igakülgset põhjendatud ja teistsuguste lahenduste leidmine pole võimalik, ei hakka metsamajanduse organid selleks tegema takistusi. Kuid kaunis sageli esineb ka vähepõhjendatud taotlusi ja ettepanekuid, mis ei ole kooskõlas metsahoiu ja looduskaitse printsiipidega ning mida saab lahendada hoopis teisiti — metsa ja loodust kahjustamata.

Kahjuks esineb meil veel rohkesti ebaperemehelikku suhtumist loodusesse. Mitte kõikjal ei mõisteta veel õigesti looduskaitse ja metsahoiu tähtsust, ei hinnata küllaldaselt metsafauna eest hoolitsemise vajadust. Palju on meil veel teha metsanduslike looduskaitse- ja keelualade, samuti vanade parkide seisukorra parandamisel, jahimajanduse edasisel arendamisel jne.

Tahaksin loota, et koostöö metsamajanduse töötajate (kelle igapäevane tegevus õieti tuginebki looduskaitse printsiipidel) ja vabariigi teadlaste vahel kujuneb edaspidi senisest viljakamaks, et meie ühiste pingutustega juba lähemas tulevikus liituvad laialdased rahvahulgad ja et loodussõprade arv kiiresti kasvab kõikidel erialadel. Kuigi hoolitsemine metsade, parkide, looduskaitse alla võetud keelualade ja üksikobjektide eest on südamelähedane esmajoones metsamajanduse ja looduskaitse töötajaile, peab see õieti kujunema kõigi erialade töötajate, kogu rahva ühiseks ülesandeks.

ТРЕБОВАНИЯ ОХРАНЫ ПРИРОДЫ В ЛЕСНОМ ХОЗЯЙСТВЕ

И. ВОЛИН

Резюме

В статье рассматриваются вопросы о целесообразном использовании ресурсов природы в СССР и применении этого принципа в лесном хозяйстве. Говорится о противоречиях, возникающих при столкновении требований охраны природы лесных объектов с интересами других отраслей народного хозяйства (при выделении лесных участков для промышленности, при проектировании трасс через огнеопасные насаждения, в случаях концентрированных рубок и т. д.), и о целесообразном их разрешении.

NATURSCHUTZ IN DER FORSTWIRTSCHAFT

J. VOOLIN

Zusammenfassung

Der Verfasser spricht über die zweckmässige Nutzung der Naturreichtümer in der UdSSR und über die Anwendung dieses Prinzips in der Forstwirtschaft. Weiter führt er aus, wie die Interessen der Waldschutzmassnahmen mit den Belangen der übrigen Zweige der Volkswirtschaft in Widerspruch geraten können (Abtretung von Waldgebieten an die Industrie, Anlegen von Trassen durch windgefährdete Waldbestände, grossflächige Kahlschläge usw.) und macht Vorschläge zur zweckmässigen Beseitigung dieser Gegensätze.

LOODUSKAITSE JA METSANDUSE VAHEKORRAST

M. MARGUS

Käesoleva kirjutise ülesandeks on käsitleda looduskaitse ja metsanduse vahekorda, kuidas ta on minevikus olnud ja käesolevaks ajaks kujunemas.

XIX sajandi algul oli looduskaitse sihiks säilitada tulevastele põlvedele haruldasi looduse üksikobjekte, nagu suuri puuhiiglasti, mida nimetati loodusmälestusmärkideks. Looduskaitse teenis sellega suurel määral esteetilisi eesmärke. Ent peagi selgus kogu maa-ala säilitamise vajadus, millega haruldased looduse üksikobjektid olid seotud, et mõista, millistes tingimustes nad olid arenenud. Nii kerkis üles ka vajadus võtta kaitse alla näiteks terveid, huvitavaid metsaosi. Seega hakkas looduskaitse silmas pidama teaduslikke eesmärke (Vilberg, 1931).

On teada, et Tšehhoslovakkias võeti esimene metsaala kaitse alla Čofinis juba 1838. aastal. Ameerikas moodustati Wellingstone'i rahvapark 1872. aastal (Jaanson, 1959).

1899. aastal saatis professor H. Conwentz Preisi põllutöö- ja metsadepartemangule märgukirja, milles juhtis tähelepanu ohtudele, mis ähvardavad areneva kultuuri puhul hävitada loodusliku ilme eriti metsades. Ühtlasi pani ta ette Preisimaa metsades ära märkida üksikud puud, huvitavad metsatüübid, maastikud jne., mis vääriwad säilitamist (Vilberg, 1931). Tekkisid mõisted looduskaitseala ja keeluala.

Venemaal hakati looduskaitse küsimusi metsanduse valdkonnas käsitlema metsandusliku ajakirjanduse veergudel Esimese maailmasõja eel, eriti Peterburgi Metsainstituudi prof. I. P. Borodini poolt (Michellis, 1921).

Looduskaitse ideed tungisid juba XIX sajandil ka Eestisse. Olgu märgitud, et eestlastel on ammust aega tavaks olnud säilitada huvitavaid vanu puid. Leidus isegi üksikuid mõisaomanikke, kes püüdsid säilitada tüüpilisemaid metsi või asutasid jahiparke (Vilbaste, 1939).

Looduskaitse hakkas metsanduses nimetamisväärselt arenema pärast Esimest maailmasõda, olles nagu vastukaaluks tookordsele ebaõigele metsapoliitikale.

Looduskaitstes domineeris tollal teaduslik eesmärk, mida veenvalt selgitas näitega metsanduse valdkonnast prof. T. Lippmaa (1938). Ta püstitas küsimuse — kas metsas peaksid puud lihtsalt looduse ilu nimel kõdunema? Ja vastas sellele ise, et loodusrikkusi tuleb kasutada, kuid kutsus üles loodust hoidma niipalju kui see on meie võimuses. Ta rõhutas muuhulgas, et metsa majandamine tugineb lõpuks loodusteaduste edusammudele, kusjuures oleks ekslik arvata, et kõik on juba uuritud. Samal ajal on kogu maailma bioloogid hakkanud üksmeelselt kinnitama: meie ei saa edasi töötada looduse uurimisel, kui meile ei jäeta alasid, kus loodus võiks takistamatult edasi püsida sellisena, nagu ta on välja kujunenud oma ajaküllases minevikus.

1920. aastal alustas tööd Eesti Loodusuurijate Seltsi looduskaitse sektsioon, mida pärast asutaja prof. F. Bucholtzi varajast surma asus juhtima Tartu Ülikooli metsakorralduse professor A. Mathiesen. Hiljem töötasid sektsioonis mitmed meie metsateadlased (O. Daniel, K. Veermets, E. Viirok jt.).

Looduskaitse tegelikul teostamisel sooviti peaaegu täitjana näha Põllutöö Ministeeriumi Metsade Valitsust, kellele suurelt osalt kuulusid looduskaitset väärivad objektid, nagu tüüpilised metsad, paljud huvitavad puud jne. (Vilberg, 1931). Tegelikult piirdus nimetatud asutus rohkem moraalse toetusega looduskaitse puhul. Looduskaitse alal laiemas mõttes, näiteks metsade kaitseks kas või üleekspluateerimise eest, ei suutnud nimetatud asutus siiski midagi otsustavat korda saata. Metsade kaitseks äraplaneerimise vastu sai üht-teist ära teha ametkondade vaheline Metsahoiukomitee.

Looduskaitse aktivistid taotlesid 1921. aastal Paasvere ja Muuga metskonna piires suurema looduskaitseala asutamist, ent valitsusorganeis pakuti soovitud ala asemel teist, kus, nagu hiljem selgus, oli suurelt osalt kannustik (Vilberg, 1934). Nähes ületamatuid takistusi suurema looduskaitseala asutamisega metsadesse, kalduti peagi selle poole, et rajada mitu väiksemat looduskaitseala eri tingimustes (Reim, 1924). Nii soovitati eraldi looduskaitsealasid salumetsade, loometsade, soometsade, lodumetsade tüüpilistele esinemisaladele (Vilberg, 1931 a). Seda tuleb õigemaks taotluseks lugeda, kuid seegi jäi tookord teostamata. Loodame, et nüüd analoogiline taotlus mõistmist leiab.

Varsti nägid looduskaitse tegelased suurimat raskust looduskaitse teostamisel looduskaitse seaduse puudumises.

Alles 1935. aastal võeti looduskaitse seadus vastu ja loodi Riigiparkide Valitsuse juurde looduskaitse inspektori ametikoht. Moodustati Looduskaitse Nõukogu ja loodi usaldusmeeste võrk.

Usaldusmeeste arv tõusis 1940. aastaks 533-ni, kusjuures neist oli metsateenistujaid 20% (Jaanson, 1959).

Ka Eesti Metsaühingute Liidus moodustati looduskaitse sektsioon (Sikka, 1930).

1940. aastaks jõuti Eestis moodustada 47 looduskaitseala ja võtta kaitse alla 412 loodusmälestusmärki (Jaanson, 1959). Looduskaitse alla võeti mitu väiksemat metsaala, mis osalt olid kaitsealusteks kuulutatud juba enne looduskaitse seaduse ilmumist. Olulisematest metsandusliku tähtsusega looduskaitsealadest võib mainida Tartu Ülikooli õppemetskonnas asuvat looduskaitse reservaat, Abruka saare laialehist lehtmetsa, Puhulaiu salulehtmetsa, Kuusiku metskonnas asuvat Lipstu nõmme, Kärkla metskonna jugapuu kaitseala jt. Neist 3 esimest on ka praegu kaitse all.

Saadi üht-teist ära teha ka parkide hävitamise pidurdamiseks. Olgu märgitud, et pool parkidest oli juba 1925. aastal võetud tervishoiu kaitse alla, mis oli osaliseks looduskaitseks (Vilbaste, 1936).

Loodusmälestusmärkidest oli valdav osa haruldased puuhiiglased. Nende registreerimisega oli alustatud juba 1921. aastal. Kaitse alla võeti puittaimedest jugapuu, harilik luuderohi, tuhkpihlakas. Need on ka käesoleval ajal kaitse all.

Metsakaitset laiemas mõttes püüti metsateadlaste poolt rahva hulka viia metsapäevade korraldamisega alates 1928. aastast (Sikka, 1929). Kui tookordne koolitegelane J. Käis ringkirjaga 12. maist 1937. a. soovitas koolijuhatajail iga aasta kevadpoolaasta lõpul läbi viia muinsus- ja looduskaitsepäevi, siis tegelikult ühendati neid päevi kohtadel tihti metsapäevadega (Michelson, 1930).

Looduskaitse liikumine sai avaramad perspektiivid Nõukogude Eestis. 1955. aastal kutsuti ellu Eesti NSV Teaduste Akadeemia Looduskaitse Komisjon ja aktiivsust hakkas üles näitama Loodusuurijate Seltsi looduskaitse sektsioon. 1957. aastal võeti Eesti NSV Ülemnõukogu poolt vastu seadus «Eesti NSV looduse kaitsest», asutati Looduskaitse Valitsus ja loodi looduskaitsealad.

Loodud looduskaitsealadest on paljudel vaieldamatu met-

sanduslik tähtsus, nagu Nigula ja Viidumäe looduskaitsealal. Metsanduslikult on huvipakkuvad ka paljud keelualad (näiteks Mihkli tammik jt.).

Ent metsanduse seisukohalt oleks tähtis veel alatiste metsanduslike keelualade asutamine mitmesugustesse metsatübirühmadesse kuuluvais iseloomulikes, peamiselt looduslikes metsades.* Selleks otstarbeks on juba välja valitud sobivad metsaosad loometsades (Vardi metskonnas), nõmmemetsades (Sagadi metskonnas), soometsades (Kabala metskonnas) ja salumetsades (Tihemetsa ja Mõisaküla metskonnas). Kaitse alla tuleks võtta mõned metsakvartalid Järvelja õppe- ja katsemetsamajandis. Nimetatud metsaosad, mille üldpindala ulatub paari tuhande hektarini, on kavatsetud üle viia I metsagruppi, mis on arvestamist leidnud juba Eesti NSV metsamajanduse arendamise generaalplaanis aastateks 1959—1975.

Mida annavad mitmesugused kaitsealused metsad? Kõigepealt peavad nad kujunema uurimisbaasideks, suurteks väli-laboratooriumideks vabariigi metsade kompleksel uurimisel. Eriti väärtuslikuks kujuneksid need, kus saaks eraldada üks kvartal totalreservaadiks. See võimaldaks otsustada ka metsade majandamisrežiimi otstarbekuse üle. Olgu märgitud, et paljud uurimistööd on tulemusrikkad vaid looduslikes metsades, kus mitmesuguseid metsamajandamisvõtteid rakendatakse piiratult. Niisuguste tööde hulka kuulub metsatüüpide püstitamine, nende täpsustamine, geneesi selgitamine. Kõigil metsanduslikel keelualadel on vajalikud alatised proovitükid, kus võetakse jälgimisele puuliikide bioloogilised omadused, neist moodustuvates puistutes valitsevad ökoloogilised faktorid, puistute kasvukäik ja võimalik tootlikkus. Tootlikkust tuleks jälgida mitmesuguste kasvutingimuste muutumise korral ja erineva liigilise koosseisu puhul. Mitmesuguste metsamajanduslike abinõude rakendamist võiks katsetada keelualade naabruses ja teha võrdlusi keelualal olevate puistutega. Alalistel metsanduslikel keelualadel võiks katsetada ka uute loomaja linnuliikide sissetoomist, putukahjurite biotõrjet ja üksikjuhtudel introductseeritud võõrpuuliikide aklimatiseerimist.

Metsanduses on laiendatud taastootmine võimalik ainult loodusega tihedalt seotud majandamisviisi puhul, mille juures peamiselt lähtutakse looduslikest metsakooslustest. Viima-

* Mainitud küsimus leidis osalist lahendamist 1961. a. II poolal 3 eri-režiimiga metsaala (nõmmemetsade osas Käsms, loometsade osas Vardis, ja soometsade osas Kabalas) loomise näol. *Toimetaja.*

seid tuleb arvestada metsa rajamisel puuliikide ja rasside valikul, segu kujundamisel ja ühe või teise puistu vormi kasutamisel, mis võimaldab formeerida kriisikindlaid kultuurmetsi. Juba F. Engels on «Looduse dialektikas» viidanud sellele, et me mitte oma inimlike võitudega looduse üle väga ei kiitleks, sest sageli tulevad ettenägematud mõjud vahele, mis esialgsed edusammud jälle kaduma lasevad minna ja koguni vastupidiseks muudavad. Engelse järgi ei tohi me endale ette kujutada, et loodust saab valitseda nagu vallutaja valitseb võõrast rahvast. Loodusjõud tuleb kasutatavaks teha, kuid arvestades piire (Blanckmeister, 1959/1960), mis on olemas kasvukohatingimuste ja puuliikide bioloogiliste omaduste näol, kuigi ka need on teatud määral mõjutatavad. Eespool toodust näeme, et metsanduses on looduslike ja majanduslike faktorite vahel vaja saavutada sünteesi, selle uurimiseks aitabki kaasa metsanduslike objektide looduskaitse.

Metsandusliku tähtsusega looduskaitsealade uurimist on ENSV TA Zooloogia ja Botaanika Instituudi metsasektor alustanud juba 1959. aastal. Uurimistegevusse peaks lülituma ka metsanduslike õppeasutuste õppejõud, üliõpilased ja kohapealsed metsamajandustöötajad. Viimaste tööd aitaksid suunata metsandusliku uurimisasutuse teaduslikud töötajad. Suur osa on täita kohalike metsamajandustöötajate kaasatõmbamisel uurimistöösse Eesti NSV Teaduste Akadeemia juures asuva Loodusuurijate Seltsi metsanduse sektsioonil ning Põllu- ja Metsamajanduse Teaduslik-Tehnilisel Ühingul. Kogu seda uurimistegevust koordineeriks Eesti NSV Teaduste Akadeemia Looduskaitse Komisjon.

Keelualad peavad kujunema näitealadeks vabariigi tüüpilisematest metsadest, kus muuhulgas on võimalik demonstree-rida eeskujulikku I grupi metsade majandamist. Seega oleksid keelualad tulevikus omamoodi ekskursionijaamadeks metsateenistujatele nende kvalifikatsiooni tõstmiseks, kuid samuti metsanduslike õppeasutuste üliõpilastele ja õpilastele õppeots- tarbel. Keelualasid külastavad kõik loodusesõbrad nii uurimi- seks kui ka silmaringi laiendamiseks. Seega omandavad nad veel pedagoogilise, esteetilise ja turistliku tähtsuse.

Kohapealsete metsavalvetöötajate ülesandeks on oma töö- piirkondades eriliselt valvata looduskaitse objekte. Suur töö on teha veel looduskaitse objektide tähistamisel.

Kuna suur osa looduskaitse objekte asubki riigimetsafondi- maadel, oleks loomulik metsateenistujate aktiivne osavõtt loo- duskaitsealasest tööst. Olemasolevail andmeil on 386 loodus-

kaitse ühiskondlikust usaldusmehest ainult 46 metsateenistujad s. o. 12%. Oleks normaalne, et igas metskonnas ja metsamajandis oleks 1—2 looduskaitse usaldusmeest. Kuna vabariigis on 155 metskonda ja 18 metsamajandit, peaks metsateenistujate osa usaldusmeeste hulgas olema vähemalt 200 inimest. Rajoonide looduskaitsekomisjonidel või sektiioonidel tuleks silmas pidada, et rohkem metsateenistujaid sellele tööle kaasa tõmmataks. Looduskaitsealane töö on ikkagi töö, mida tuleb põhiliselt teha ühiskondliku töö korras, kusjuures meie algava nõupidamise üks ülesandeid ongi tõmmata metsamajandustöötajaid ühiskondlikus korras looduskaitse liikumisse enam kaasa.

Käesoleva artikli autoril on olnud võimalus tutvuda mitme Kesk-Euroopa riigi looduskaitsega. Selgub, et tihedaima sideme tõttu metsandusega paistab silma Poola Rahvavabariigi looduskaitse.

Looduskaitse Valitsus ise, eesotsas nn. peakonservaatoriga, on Poola Metsanduse Ministeeriumi koosseisus. Vojevoodkondade metsanduslikes provintsiaalasadetustes aga töötavad looduskaitse konservaatorid. Niisugune tihe organisatsiooniline side looduskaitse ja metsanduse vahel on loomulik, sest enamus looduskaitse objekte on riigimetsafondis. Riigis on kümme-kond natsionaalparki (vastab meie metsadega kaetud looduskaitse- ja keelualadele) ja väiksemaid looduskaitsealasid. Üks suuremaid ja huvitavamaid neist on Tatra natsionaalpark, mille pindala on 24 500 ha, sellest metsaga kaetud 14 000 ha. On rajatud 3 absoluutreservaati, milles ei rakendata peaaegu mingeid metsamajandusvõtteid, pindalaga 500 ha. Natsionaalpargis töötab lisaks tavalisele insener-tehnilisele personalile, mis koosneb kohtadel 7 metsaülemast ja keskuses direktorist, selle asetäitjast ja 4 insenerist, veel direktori asetäitja teaduslikul alal, kutseline fotograaf ja eëkskursioonijuht. Natsionaalpark on teadlastele mitmekülgseks välilaboratooriumiks. Ent selle kõrval on ta ka baasiks, mille kaudu viiakse looduskaitse ideid kõige laiemasse rahvahulkadesse. Olgu märgitud, et 1960. aastal külastas natsionaalparki miljon turisti. Natsionaalpargi administratsioon on rajanud huvitavamatesse kohtadesse looduskaitse radu, mis looklevad läbi kõige kaunimate paikade. Rajad on tähistatud puudele maalitud valgete nelinurkadega, millest kollane või sinine triip on läbi. Inimesed juba teavad, et sellest rajast ei tohi kõrvale minna, laulda, ega kuidagi loodust kahjustada. Looduskaitse propagandast on hõlmatud nii noored kui ka vanad. Noortele lastakse välja pilte

vihikutele kleepimiseks, mis kujutavad looduskaitsealuseid taimi ja loomi, teadetetahvlile panemiseks on samateemalised moodsad pisiplakatid koos loosungitega. Turistidele lastakse välja lendlehti käitumisreeglitega natsionaalpargis. Asulais on maitsekalt kujundatud stendid, kus kesksel kohal on natsionaalpargi skemaatiline kaart, kuhu on märgitud looduskaitse rajad ja huvitavamad kohad.

Viidad looduskaitseradadele ja muud looduskaitse tähised on kinnitatud kooritud postidele, mis on huvitavaist keerukaist ja okslikest tüvedest, millele on oksatüükad külge jäetud. Postid on lakiga või värnitsaga kaetud, sildid on rohelised, peale ehitatud katusega.

Kui operatiivselt töötab looduskaitse propaganda — näitab vahest järgmine näide. Väiksel metsavahelisel aasal hakkasid õitsema krookused. Kohe ilmusid Zakopanes kuulutustetahvlile plakatid, mis sellest teatasid, kuid hoiatasid noppimise eest ja meenutasid peenkirjas, et selle eest võib saada 3 kuud aresti või 4500 zlotti trahvi. Palju rahvast käis krookuste õitsemist imetlemas, kuid ainult imetlemas.

Rohkesti avaldatakse huvitavaid fotosid, mis näitab metsade ja looduskaitseobjektide ilu ja mitmekesisust.

Poolas antakse välja ka looduskaitse ajakirja ja muid väljaandeid. Looduskaitse ideid aitab rahva hulka viia Looduskaitse Liiga, kus töötavad kaasa paljud metsateadlased.

Looduskaitsealade uurimisega spetsiaalselt tegeleb Teaduste Akadeemia Looduskaitse ja Loodusvarade Instituut, kus on ametis ka grupp metsateadlasi. Spetsialistid koostavad looduskaitsealadest kaarte, eriti sealsete metsaassotsiatsioonidega, ja püüavad leida teid seal kasvavate metsade paremaks majandamiseks.

Poola looduskaitsest võib paljugi eeskujuks võtta, eriti laialdast propagandistlikku tegevust ja looduskaitse radade rajamist. Looduskaitsealadelt ei tule inimesi eemale hoida, vaid nende najal tuleb õpetada inimesi kultuuriselt loodusesse suhtuma.

NSV Liidus on looduskaitse kaasajal suure rahvamajandusliku tähtsusega, looduskaitse mõiste on laienenud ja tähendab nüüd loodusvarade, nende hulgas muidugi metsavarude, ratsionaalset kasutamist. Kuigi sotsialistlikus riigis peab olema loodusrikkuste heaperemehelik kasutamine endastmõistetav, ei saa veel ütelda, et meil siin midagi poleks parandada. Metsateenistujail tuleb ütelda oma otsustav sõna metsavarujaile raiefondi võimalikult täielikumaks ärakasutamiseks,

tarbepuidu väljatootuse tõstmiseks, raiejäätmete kasutamiseks, lootustandva metsajäreelkasvu paremaks säilitamiseks.

Suured tööd seisavad metsateenistujail ees veel metsakui- vendusel, metsade koosseisu rikastamisel ja eriti metsastami- sel. Järk-järgult tuleks metsa alla viia kõik kehvad liivaalad, õhukesemullalised loalad, kuivendatud lagerabad ja eriti mahajäetud turba-, kruusa- pae ja põlevkivikarjäärid, et likvi- deerida meie maafondist vähetootvad maad.

Võitlusega metsatoogi tõstmise eest metsapinna laiendami- sega ja olemasolevate metsade koosseisu ja kasvu parandami- sega aidatakse samuti ellu viia looduskaitse ideid.

Looduskaitse on meie päevil muutunud osaks eesrindlikust maakultuurist. Looduskaitse ülesandeks on valvata selle järele, et kultuurmaastiku kujundamisel metsade, mulla ja veekogude kasutamise, samuti tööstuste, kaevanduste ja asulate raja- misega kasutatakse loodusjõudude potentsiaali otstarbekalt. Maastikus on eriti metsade, põldude ja niitude vahel kindlad suhted, mis nõuavad plaanipärast ruumilist jaotust eelnimetat- tud alade vahel (Blanckmeister, 1959/1960). Kuna metsadel on suur tähtsus mitte ainult puidu tootjana, vaid ka inimesele sood- sate elutingimuste kujundamisel, siis tuleb võidelda selle eest, et meil metsasus ei langeks vabariigis alla $\frac{1}{3}$ territooriumist.

Näeme, et looduskaitse ja metsanduse vahel on tihenevad sidemed. Kui varem põhjustas seda peamiselt asjaolu, et suur osa kaitsealustest taimedest ja loomadest on metsaaladel, siis praegu ühendab looduskaitset ja metsandust üks ja sama ees- märk — tähtsa loodusvara — metsa — mõistlik kasutamine.*

Kirjandus

- Blanckmeister, J. 1959/1960. Über die Beziehungen zwischen Natur- schutzbewegung und Forstwirtschaft. Wissenschaftliche Zeitschrift d. Technischen Hochschule Dresden 9 (1959/1960). Heft I.
- Jaanson, L. 1959. Looduskaitse maakorralduse ülesandena. EPA Üliõpi- laste Teaduslike Tööde Kogumik, I. Tartu.
- Lippmaa, T. 1938. Looduskaitse tarvidusest. Eesti Looduskaitse, nr. 1, Tallinn.
- Michellis, A. 1921. Taimeriigi ajaloolised mälestusmärgid. Eesti Mets, nr. 6.
- Michelson, A. 1930. Loodus- ja metsakaitse. Eesti Mets, nr. 10.
- Reim, P. 1924. Looduskaitse ja metsandus. Eesti Mets, nr. 1.

* Eesti NSV-s leidis metsanduse ja looduskaitse lähenemine organisat- sioonilise väljenduse ühise keskasutuse — Eesti NSV Ministrite Nõukogu Metsamajanduse ja Looduskaitse Peavalitsuse — loomises 1962. a. aprillis.

- Sikka, F. 1929. Metsateaduse populariseerimise lähemad ülesanded. Eesti Mets, nr. 2.
- Sikka, F. 1930. Metsandusideede propageerimisest. Eesti Mets, nr. 7.
- Vilbaste, G. 1936. Eestis on looduskaitse seadus. Eesti Mets, nr. 1.
- Vilbaste, G. 1939. Looduskaitse küsimus Eestis. Loodushoid ja Turism, nr. 1.
- Vilberg, G. 1931. Looduskaitsest metsades. Eesti Metsanduse Aastaraamat. V. Tartu.
- Vilberg, G. 1931 a. Looduskaitset vääriivate esemete registreerimisest ja kaardistamisest. Eesti Mets, nr. 11.
- Vilberg, G. 1934. Eesti looduskaitse nihkub ometigi. Eesti Mets, nr. 11.

О ВЗАИМООТНОШЕНИИ ОХРАНЫ ПРИРОДЫ И ЛЕСОВОДСТВА

М. МАРГУС

Резюме

В начале XIX столетия в программу охраны природы вошло сохранение отдельных редкостных объектов природы, например, деревьев-гигантов, которые назывались памятниками природы. Этим охрана природы служила в большой мере эстетическим целям. Позднее возникла необходимость взять под охрану природы целые лесные участки. Целеустремленность охраны природы соответственно изменилась, и стала содействовать развитию науки.

В Эстонии охрана природы в лесоводстве начинает заметно развиваться лишь после I мировой войны ограничивая тогдашнее неправильное ведение лесного хозяйства (чрезмерная лесозексплуатация, отпланирование лесных площадей и т. д.). Из заповедников, созданных на основании закона 1935 г. об охране природы, лесоводственное значение имели следующие: заповедник-резерват учебно-опытного лесничества Тартуского университета, широколиственный лес острова Абрюка и островка Пухту, бор Липсту, тиссовый заповедник в лесничестве Кярдла и др.

Более широкие перспективы возникли перед движением по охране природы в связи с принятием в 1957 г. Верховным Советом ЭССР нового соответствующего закона. Из созданных по этому закону заповедников и заказников часть их представляет также лесоводственный интерес (заповедники Нигула и Вийдумяги, из ботанико-зоологических заказников широколиственный лес острова Абрюка и островка Пухту, дубрава Михкли, минеральный остров Вируссаар и др.).

Большая часть объектов, подлежащих охране природы, находится на землях государственного лесного фонда, поэтому участие работников леса в деятельности по охране природы должна бы быть более интенсивной, чем до сих пор. В этом отношении мы должны брать пример с Польши, где между лесоводством и охраной природы существует тесная связь. Хорошо и оперативно работает там пропаганда по охране природы.

Задачей современной охраны природы является наблюдение за тем, чтобы при формировании ландшафта путем эксплуатации лесов, почв и водоемов, а также при основании промышленных предприятий, рудников и поселков потенциал сил природы был бы использован целесообразно. Идеи по охране природы пропагандируются также при борьбе за повышение производительности леса, за расширение лесной площади и улучшение состава и роста имеющихся лесов.

Охрану природы и лесоводство объединяет одна и та же цель — разумное использование леса.

NATURSCHUTZ UND FORSTWESEN

M. MARGUS

Zusammenfassung.

Zu Anfang des 19. Jahrhunderts sah man die Aufgabe des Naturschutzes in der Erhaltung seltener Einzelobjekte, z. B. alter Baumriesen, die man Naturdenkmäler nannte. Somit verfolgte die Naturschutzbewegung damals vorwiegend ästhetische Ziele. Später trat der Naturschutz in den Dienst der Wissenschaft, wobei ganze Waldstrecken unter Naturschutz gestellt wurden.

Im Forstwesen nahm der Naturschutz nach dem ersten Weltkriege einen beachtenswerten Aufschwung, als er gewissermaßen in Gegensatz zur damaligen unrationellen Forstpolitik (Mehreinschlag, Abschneiden von Waldflächen für die Landwirtschaft usw.) trat. Von den 1935 auf Grund des Naturschutzgesetzes geschaffenen Naturschutzgebieten waren von forstlicher Bedeutung das Naturschutzreservat im Versuchsrevier der Tartuer Universität, die breitblättrigen Laubwälder auf der Insel Abruka und der Halbinsel Puhtulaid, die Lipstu-Heide, das Eibenschutzgebiet im Forstrevier Kärdla u. a.

Das 1957 vom Obersten Sowjet der Estnischen SSR erlassene Naturschutzgesetz eröffnete der Naturschutzbewegung in der Republik weitere Perspektiven. Unter den mit diesem Gesetz geschaffenen Naturschutzgebieten und Reservaten sind einige auch vom forstlichen Standpunkt von Interesse, wie die Naturschutzgebiete Viidumägi und Nigula und von botanisch-zoologischen Reservaten die breitblättrigen Laubwälder auf der Insel Abruca und der Halbinsel Puhtulaid, der Eichenhain in Mihkli, die Moorinsel Virussaar u. a. Demnächsts werden Waldgebiete verschiedener Standortstypen zu Studienzwecken einem Sonderregime unterstellt.

Da sich ein grosser Teil der naturgeschützten Objekte auf der Staatswaldfläche befindet, wäre eine regere Teilnahme der Forstangestellten an den Naturschutzbestrebungen erwünscht. Als anregendes Vorbild wäre die Polnische Volksrepublik zu nennen, wo eine enge Zusammenarbeit zwischen Forstwesen und Naturschutz besteht und wo eifrige und wirksame Aufklärungsarbeit betrieben wird.

Aufgabe des Naturschutzes ist es gegenwärtig, darüber zu wachen, dass bei der Gestaltung der Kulturlandschaft, also bei der Nutzung der Wälder, des Bodens und der Gewässer wie auch bei der Anlage von Industriebetrieben, Bergwerken und Siedlungen das Potential der Naturkräfte zweckmässig ausgenutzt wird. Den Naturschutzgedanken verwirklichen heisst nicht zuletzt für die Hebung der Forstproduktivität kämpfen durch Erweiterung der Waldfläche sowie durch Verbesserung der Zusammensetzung und der Wachstumsziffern der vorhandenen Waldbestände.

Das gemeinsame Ziel, das den Naturschutz mit dem Forstwesen verbindet, ist die möglichst rationelle Nutzung des Waldes.

METSAMAJANDUSE TÖÖTAJATE ÜLESANDED LOODUSKAITSEL

A, MERIHEIN

Vaatamata tänapäeva aatomi- ja kosmonautika ajastule ei ole looduse hoiu ja looduse uurimise tähtsus meie maal mitte vähenenud, pigemini vastupidi — loodusressursside ratsionaalne kasutamine ja looduskaitse pälvib üha rohkem tähelepanu. Looduskaitse printsiipe ja eeskirju arvestatakse kaasajal väga paljude rahvamajandusharude planeerimisel. Väsimatult otsitakse otstarbekaid lahendusi, kuidas seejuures võimalikult vähem kahjustada loodust, säilitada metsi ja veekogusid.

Üha rohkem võime kohata inimesi, kes tunnetavad looduse rütmi ja arenguseadusi ning oma tegevusega tahavad aktiivselt kaasa aidata looduse kaitseks. Neid inimesi on mitmetelt elualadelt ja erialadelt. Tihedalt on looduskaitsega seotud juba ammust ajast metsamajanduse töötajad. Ka praegu töötab meie metskondades iga päev sadu ja võib-olla tuhandeid tagasihoidlikke loodussõpru, kellele on südamelähedane metsade looduskaitse. Selles osas on metsamajanduse töötajail täita kaasajal küllaltki suured ja vastutusrikkad ülesanded.

Nagu me metsanduse ajaloost teame, on aja jooksul võetud metsalt tema parimad kasvukohad, jättes alles metsa kasvatamiseks peamiselt toitainetevaesed liivikud, loolad ja soostunud maad. Sellega kaasnevad looduslikud muudatused on olnud suured ja nad ei ole lakanud ka tänapäeval. Kaasajal taotlevad need muudatused üht põhilist eesmärki — tõsta inimeste heaolu, luua tingimused külluse saavutamiseks meie maal. Meenutagem kas või ulatuslikke maaparanduse ja metsakuivenduse töid. Kui võrdleme oma nooruspõlves nähtud paiku praegustega, ei tunne me neid sageli enam üldse. Seal, kus varem olid sood, lокkavad nüüd viljapõllud, Kirde-Eesti kunagiste kuusikute ja männikute kohal on põlevkivikaevandused ja uued

asulad, endiste külavaheteede asemel kulgevad laiad asfalteeritud maanteed. Suurtel pindaladel on põhjalikult ümber kujunenud meie maastikupilt, olulisi muutusi leiame seal nii taimkattes kui ka loomastikus.

Kõige selle üle tunneme uhkust, sest selles peegeldub meie rahvamajanduse areng ja tööstuse progress. Loodus pluss töö — eks need ole kaks võimsat faktorit, mis loovad materiaalseid väärtusi rahva heaks, aitavad kaasa meie maa materiaalse baasi tugevdamisele. Teiselt poolt aga sekkub uhkustundele kibedust selle üle, et kaugeltki mitte igalpool ei ole talitatud otstarbekalt. Nii mõnigi kord on liiga kergekäeliselt likvideeritud metsi seal, kus need oleksid pidanud jääma kasvama. Nii mõnigi kord on metsamaid muudetud muudeks kõlvikuteks seal, kus see ei ole andnud rahvamajandusele nimetamisväärtset efekti või kus see koguni osutus kahjulikuks. Me ei tohi hetkekski unustada, et metsad ei kasva ainult rüüstamiseks ja et me ei vaja puitu mitte ainult täna vaid ka homme. Ka kommunistlikus ühiskonnas ei kaota puit laialdaselt kasutatava materjalina oma tähtsust.

Metsakasvatajatel lasub põhilise ülesandena hoolealuste metsade heaperemehelik ja ratsionaalne hooldamine, mis on otseselt seotud looduskaitsega, loodusvarade säästliku ja mõistliku kasutamise printsiipidega. Neist printsiipidest lähemalt metsakasvataja, kui ta metsade eksploateerimisel püüab leida võimalikult otstarbekaid raieviise, mis ei halvenda metsakasvatamise tingimusi ega too endaga kaasa soostumise ohtu (nagu seda kahjuks on põhjustanud mõnel pool vanametsa raiumine korruga suurtel pindaladel). Siin lasub metsamajanduse projekteerijail kui ka metsamajanduse juhtivatel organitel otsene vastutus. Esimesse gruppi kuuluvate roheline võõndi, teedeäärsete ja pinnakaitsemetsade puhul aga on majandamise põhieesmärgiks mitte puidu saamine, vaid metsade sanitaarhügieeniliste, esteetiliste ja pinnasekaitseliste omaduste säilitamine ja parandamine.

Ka järelevalve sovhooside ja kolhooside valduses olevate metsade õige majandamise ja vanametsa raiumisel tekkivate raiealade õigeaegse taasmetsastamise üle lasub metsamajandite ja metskondade töötajail. Seal, kus sellesse ei suhtuta küllaldase valvsusega, asenduvad endised kuusikud ja männikud järk-järgult väheväärtusliku võsaga või ebaühtlaselt ja juhuslikult uuenevate raiealadega. Suurele rahvamajanduslikule kahjule (metsapindala ebaefektiivse kasutamise ja puidutootlikkuse miinimumini langemise tagajärjel)

lisandub siin veel hindamatu kahju loodusele, maastikupildi muutumine negatiivses suunas. Kuid nii mõnigi kolhoos kasutab küll meelsasti oma metsast saadavat puitu, metsamajanduskavas ettenähtud metsakultuuride rajamist aga peab teisejärgulise tähtsusega ülesandeks.

Meie vabariigis on üle 1200 pargi, milledest 46 on vabariikliku ja umbes 400 kohaliku looduskaitse all. Mõnedes parkides aga lubavad lühinägelikud maavaldajad vanade pargipuude raiumist, sinna põllumajanduslike ehituste püstitamist, loomade karjatamist jne. Väga halvasti on oma parke majandanud näiteks Rakvere rajooni «Tasuja» kolhoos ja «Kalevi» sovhoos, Paide rajooni «Bolševiku», «Tähe» ja «Vao» kolhoos ning «Koigi» sovhoos, Valga rajooni «Tahe» sovhoos ja mitmed teised. Paide rajooni «Majaka» kolhoosi maa-alal asuv Kuusna park on kohaliku looduskaitse all, kuid sinna otsustas kolhoos ehitada sigala koos sigade jooksuaedadega, mille tagajärjel liigirohket parki ähvardab hukkumine. Need näited kõnelevad vajadusest intensiivistada looduskaitsest selgitustööd kolhoosides ja sovhoosides, kus taolisi väärnähteid esineb. Metsamajanduse töötajail kui ka kõigil teistel loodussõpradel, samuti Teaduslik-Tehnilise jt. ühingute lektoreil on siin kahtlemata avar tööpõld. Paljud vanad pargid vajavad hädasti rekonstrueerimist, mida peavad tegema pargi valdajad Looduskaitse Valitsusega kooskõlastatud projekti järgi. See puudutab esmajoones metsamajandeid, kellele on viimasel ajal üle antud korrastamata vanu parke (nende hulgas selliseid nagu Toila-Oru, Keila-Joa jt.), mille rekonstrueerimine ja taastamine nõuab asjatundlikkust ja rohkesti tööjõudu. Suuremad tööd sel alal on käesoleval aastal projekteeritud Tallinna, Kurista ja Elva metsamajandeile. Peale selle on pargimetsade korrastamiseks finantseerimist suurendatud enamikule teistele metsamajanditele. Kuid ka teiste parkide valdajate suhtes on vaja nõudlikkust tugevdada parkide korrastamisel ja nende nõuetekohasel majandamisel.

Konkreetsed ülesanded on metsamajanduse töötajail täita riiklikel looduskaitse- ja keelualadel, millest suur osa paikneb metsafondimaadel (näiteks Urissaare metskonnas asuv Nigula looduskaitseala, Saaremaal Kuusnõmme metskonnas asuv Viidumäe looduskaitseala, maastikulised keelualad Aegviidu-Nelijärvel, Neerutil, Valgejõe orus, Väike-Munamäel jm. ja paljud botaanilised ning zooloogilised keelualad). Iga riikliku looduskaitseala kohta kehtib ENSV Minist-

rite Nõukogu kinnitatud põhimäärus, milles peale looduskaitseala ülesande loetletakse maavaldajate kohustused, kitsendused kasvavate puude raiumisel, maaparandustöödel ja jahipidamisel ning mõningad spetsiaalsed eeskirjad. Keelualade majandamisel aga on aluseks Looduskaitse Valitsuse poolt kehtestatud eeskirjad.

Ka metsafondi maadel leiduvate looduskaitse üksikobjektide (haruldaste ja iidsete puude, taime- ja loomariigi esindajate, rändrahnude jm.) üldine järelevalve on metsamajandi töötajail. Nende objektide juurde peab tähised asetama maavaldaja, kelle maa-alal looduskaitseobjektid paiknevad. Tähised valmistab tsentraliseeritud korras rajooni täitevkomitee. Riiklike maanteede äärde asetab vastavad teeviidad teedevalitsus, majandisisteste teede äärde aga asetab vastava pealkirjaga noolekesed maavaldaja. Mis puutub looduskaitsealustesse loomaliikidesse, siis nende täpsed asukohad ei kuulu avaldamisele (ajaleheartiklites, loengutes, vestlustes jm.). See on üheks ettevaatusabinõuks, mis väldib kaitse alla kuuluvate loomade asjatut häirimist.

Riikliku kaitse all olevate haruldaste ja kasulike loomade eest hoolitsemine langeb suurel määral kokku metsakaitse eesmärkidega — võitlusega metsale ohtlike putukkahjurite ja hiirlastega. Teatavasti põhjeneb üks metsakaitse meetodeid — bioloogiline tõrje — putuktoiduliste (nn. entomofaagide) jt. kasulike loomariigi esindajate soodustamisel ja nende kasutamisel metsakahjurite vastu. Riikliku kaitse alla kuulub rõhuv enamik metsas elavatest linnuliikidest, kes putukkahjurite ja hiirte söömisega toovad metsale suurt kasu. Neile pesitusvõimaluste loomiseks asetatakse metsadesse iga aasta tuhandeid pesakaste (sel alal on edukalt tegutsenud Pärnu, Rakvere, Saaremaa, Võru jt. metsamajandid). Peale selle on osa linnuliike (kotkad, valge- ja must-toonekurg ning sookurg) tunnistatud loodusmälestusmärkideks. Riikliku kaitse all on ka mitmed metsas elavad imetajad, kellest näiteks karihiired, siil ja nahkhiired on metsakaitse seisukohalt väga kasulikud. Üsikut kaitsealused loomaliigid aga võivad rohkearvulisel esinemisel tekitada mõnedes metsatüüpides metsale tunduvalt kahju. Selliseks on meil kujunenud näiteks põder, kelle arvu reguleerimine metsakasvatuse seisukohalt on mõnes kohas paratamatu. Meie metsade kaunitari — metskitse — kahjustusi aga on võimalik vähendada miinimumini kõikjal, kus korraldame nende talvist lisatoitmist (kuivatatud lehtpuuvihtadega, haava- ja pajuokstega, metsaheinaga jne.). Kasu-

likest putukatest on meil võetud riikliku kaitse alla metsades pesitsevad sipelgaliigid — metsa- ja salukuklane, kes on metsakasvatatajatele suureks abiks männivaablase jt. okkatoiduliste putukkahjurite rüüstete pidurdamisel.

Nii looduskaitse kui ka metsakaitse huvides on metsamajanduse töötajate ülesandeks riikliku kaitse alla võetud lindudele ja loomadele luua metsas soodsad elutingimused, korraldada talvel nende täiendavat toitmist, valmistada lindudele tehispesi, aidata kaasa kahjulike kiskjate (nende seas hulkuvate kasside ja koerte) hävitamisele ja teostada järelevalvet selle üle, et metsades ei pääseks tegutsema vastutustundetud salakütid ning linnupesade ja sipelgapesade rüüstajad.

Metsahoiu ja looduskaitse ideede elluviimisel esineb kohtadel muidugi üsna sageli raskusi. Nii mõnelgi loodussõbralentusiastil on vististi tulnud korduvalt alla neelata kibedust, kui kavatsetud head üritused pole leidnud väärilist tähelepanu, kui kaitset vääriva puudetuka halastamatult hävitab kirves või kui traktorite ja veoautode parkimiskohaks muudetakse liigirohke park. Taolised juhtumid tõendavad seda, et ümbruskonnas ei ole looduskaitseline selgitustöö õigel järjel ja et nende väärnähte kohta puudub üldsuse hukkamõistev arvamus. Metsamees-loodusesõber, kes loodab oma töös edu saavutada, ei suuda seda iialgi üksinda. Tarvis on oma tegevuspiirkonnas (metskonnas, kolhoosis, külanõukogus) moodustada looduskaitse aktiiv, luua alaline side kohalike koolidega, noorte naturalistidega, pioneeridega, samuti rajooni ajalehega. Aja jooksul tuleks leida šeffid väljaspool riigimetsafondi asuvatele looduskaitse objektidele, kuid ka asulate ja teedeäärsetele noortele metsakultuuridele ja rahva poolt sageli külastatavatele looduslikult kaunitele metsaosadele. Nende korrastamisel ja hooldamisel võivad looduskaitse aktivistid ja šeffid metsamajanduse töötajaile suurt abi osutada. Taolisi kohustusi ongi endale viimasel ajal vabatahtlikult võtnud mitmed koolid ja pioneeride organisatsioonid, moodustades nn. «rohelisi patulle» parkide ja haljasalade kaitseks jne.

Suure kasvatusliku tähtsusega ürituseks on meil kujunenud igakevadised traditsioonilised metsapäevad. Metsapäevade eel koolides, kolhoosides ja rahvamajades peetavad loengud ning vestlused, kui need on hoolikalt ette valmistatud ja vastavate näidetega illustreeritud, aitavad paljastada esinevaid väärnähte ja külvavad häid mõtteid inimestesse. Metsapäevade puhul korraldatavad metsaistutamistalgud (millest igal kevadel võtab osa kümneid tuhandeid koolinoori ja tuhan-

deid täiskasvanuid) aitavad likvideerida osa inimeste ebateadlikku või hoolimatut suhtumist metsa ja loodusesse ning süvendada armastust ühe meie väärtulikuma loodusvara — metsa — vastu. Metsapäevade traditsiooni ei tohi alahinnata ka seetõttu, et sel teel saame kevadisel kibekiirel ajal tõhusat abi osutada metsa rajavatele kolhoosidele ja sovhoosidele. Iga vilgas kätepaar on kevadhooajal teretulnud ka enamikus metskondades. Oige lähedane metsapäevadele on iga aasta mais koolides korraldatav looduskaitsepäev, kus tehakse kokkuvõtteid vastava kooli õpilaste poolt looduse heaks tehtud tööst. Ka see üritus aitab kaasa metsakasvatajale-loodusesõbrale, sest see külvab looduskaitse ideid koolinoortes, kelledest peagi võrsub teo- tahteline looduskaitse aktiiv.

Lõpuks tahaksin peatuda veel metsamajanduse töötajate tegevusel looduskaitse usaldusmeestena. Ühiskondlike looduskaitse usaldusmeeste võrk on meil teatavasti organiseeritud üle maa. Usaldusmehed on kohtadel looduskaitse ideede propageerijateks. Nad tegutsevad ENSV Ministrite Nõukogu juures asuva Looduskaitse Valitsuse poolt antavate juhtnõu- ridade alusel, kontrollivad maavaldajaid, kes omavad looduskaitseobjekte ning jälgivad looduskaitse seaduste ja määruste täitmist kohapeal. Neil on õigus koostada looduskaitseobjekti rikkujate kohta akte, esitades need rajooni täitevkomiteedele või miilitsaorganeile, informeerides sellest Looduskaitse Valitsust.

Viimaste andmete kohaselt on meil looduskaitse usaldusmeestest umbes 20% metsamajanduse alal töötajad — 552-st usaldusmehes- t 104, mis on poole rohkem kui aasta tagasi. Nende seas on 41 metsaülemat, 10 abimetsaülemat, 11 metsnikku, 7 metsavahti, kahe metsamajandi (Saaremaa ja Läänemaa) direktorid, nelja metsamajandi (Pärnu, Läänemaa, Valgamaa ja Võru) vanemmetsaülemad. Usaldusmeesteks on ka üksikud kolhoosimetsakasvatajad, metsakorralduse töötajad, teadlased ja õppejõud. 104-st looduskaitse usaldusmehes- metsamehest on 91 metsamajandite ja neile alluvate metskondade töö- taja- d, 13 aga väljastpoolt.

Vaadeldes looduskaitse usaldusmeeste võrgu paiknemist meie vabariigis, torkab silma selle ebaühtlus ja võiks öelda — juhuslikkus. Mõnes rajoonis on neid küllaldaselt, teisel aga mittepiisavalt. Kui vaatleme seda metskondade viisi, ilmneb et enamikes metskondades looduskaitse usaldusmehed puuduvad. Küllaldaselt arvul (igas metskonnas) on neid vaid Läänemaa ja Valgamaa metsamajandis. Kuid on metsamajandeid kus kogu metsamajandi kohta pole ühtki looduskaitse usaldusmeest

(ei metsamajandis ega ka sellele alluvates metstkondades). Sellisteks on Tartu, Viljandi ja mõned teised metsamajandid. Muidugi on see ebanormaalne ja soovitatav oleks, kui tulevikus leitakse iga metsamajandi juhtkonnast ja igast metstkonnast vähemalt üks aktiivne töötaja, kes nõustub astuma ühiskondlikuks looduskaitse usaldusmeheks (vastav avaldus tuleb esitada rajooni täitevkomitee kultuurikomisjoni kaudu). Eriti vajalik oleks usaldusmeeste võrgu organiseerimine (peale ülalnimetatud metsamajandite) Kurista, Suure-Jaani, Kohila, Järvamaa ja Tudu metsamajandis, kus looduskaitse usaldusmeeste arv on liiga väike.

Peab ütleva, et mitmed metsamajanduse töötajad on oma otseste tööülesannete kõrval looduskaitse usaldusmeestena väga viljakalt tegutsenud. Nad on oskuslikult ühendanud metsakasvatustlike ja metstkaitsete abinõudega metstapäevade üritused ja metstendusliku ning looduskaitsete propaganda, aktiivselt võidelnud meie metstade ja looduse omapära säilitamise eest. Nii hoolitseb pidevalt metstamajandi piirkonnas leiduvate pinnasekaitse- ja kuurordimetstade õige metstamamise eest Pärnu metstamajandi vanemmetstasülem A. Örd. Ta on korraldanud jugapuu eksemplaride ja iidsete tammede kaitset, rakendanud abinõusid kasuliku metstafauna (linnustiku, metstasipelgate) ja ulukite kaitseks, avaldanud looduskaitsete artikleid. Huuksi metstasülem O. Schmeidt on väljaselgitanud Rapla ja Paide rajoonis leiduvaid kaitset vajavaid haruldasi puid. Looduskaitsete ja metstenduslikku propagandat on aktiivselt teinud ja sel alal edukalt tegutsenud Erastvere abimetstasülem J. Tiivoja, Oru metstkonna metstnik V. Meriste, Järvamaa metstamajandi insener V. Kapp, Valgamaa metstamajandi vanemmetstasülem V. Kokk, Saaremaa metstamajandi direktor L. Ruus, Läänemaa metstamajandi vanemmetstasülem K. Rebassoo ja paljud teised.

Nii mõnelgi juhul on metstamajanduse töötajate õigeaegne vahelesegamine ära hoidnud looduskaitse alla võetud või kaitset väärivate objektide hävitamise, parkides ja pargiilmelistes metstades asjatu puude raiumise jne. Kivinõmme metstkonnas asuva Kuremäe kloostri aias oli hävimisohus looduskaitse alla kuuluv, Kalevipoja rahvamuistendiga seotud iidne tamm (kõrgus 26,5 m, ümbermõõt 4,3 m). Sellelt «pühalt tammelt» rebisid usukütkeis olevad kloostrikülastajad aastate kestel koort, mis pidavat aitama valude vastu. Alles Kivinõmme metstkonna töötajate aktiivne vahelesegamine ja kloostri abtissilt võetud tamme kaitsekohustus suutis olukorda parandada.

Võiks veel kõnelda ehk sellest, kuidas metsamajanduse töötajail tuleb valvel olla, et mitmesugused asutused ei rajaks omavoliliselt kruusa- ja liivakarjääre selleks mittesobivates kohtades (maanteede ääres, noores metsas jne.), mis kahjustab metsa ja rikub maastiku üldilmet. Kruusakarjääride ja kõrgepingeliini trasside projekteerimine metsadesse, samuti eraldamise taotlused nõuavad metsamajandi töötajailt väga hoolikat ja mitmekülgset kaalumist enne, kui selleks anda oma põhimõteline nõusolek. Nii mõnigi kord on metsamajanduse ja looduskaitse töötajail õnnestunud ära hoida asjatuid ohvreid ja lõpuks leida teistsuguseid, vastuvõetavamaid lahendusi, mis metsa ja loodust vähem kahjustavad. Meenutagem kas või näiteks Haapsalu rajooni Ždanovi-nimelise kolhoosi elektriliini projekteerimist läbi Vigala metskonnas kasvava haruldase lehise- ja nulupuistu, «Põllumajandusprojekti» poolt kõrgepingeliini trassi projekteerimist läbi looduskaitse all oleva Paistu «Põrguoru» okaspuunoorendiku, Võru—Antsla kõrgepingeliini trassi projekteerimist läbi Järvere pargi, tellisetehase «Võrukivi» liivakarjääri projekteerimist Võru roheline vööndi metsa ja muid taolisi jämedaid patustamisi metsahoiu ja looduskaitse põhiprintsiipide vastu. Tänu valvsusele suudeti need ära hoida.

Kuigi ka tulevikus esineb tõenäoliselt aeg-ajalt juhtumeid, kus metsamajanduse töötaja seisukohtadega võib-olla ei arvestata, olen veendunud, et ka edaspidi sammuvad metsamehed esirinnas looduse kaitsel, seistes valvel selle eest, et meie maal alati metsad mähaksid ja et meie järglastele säiliksid materiaalsete väärtuste kõrval ka esteetilised väärtused — kaudid, kordumatud metsamaastikud seal elavate loomadega ja lindudega ning varjurikkad pargid puhkeaja veetmiseks. Selleks on meie maal olemas kõik eeldused, on metsade ja looduse kaitseks kehtestatud suurepärased seadused ja eeskirjad. Tehkem siis omapoolt kõik, et neis väljendatud seisukohti ellu viia nende eest range printsiipiaalsusega võidelda niihästi propagandarelvaga kui ka omapoolse aktiivse tegevusega.

ЗАДАЧИ РАБОТНИКОВ ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА ПО ОХРАНЕ ПРИРОДЫ

А. МЕРИХЕЙН

Резюме

Задачей лесоводства является выявление для эксплуатации леса по возможности наиболее целесообразных способов рубки, которые не ухудшают условий лесовыращивания и не приводят к изменению ландшафта в отрицательном направлении. На работников лесхозов и лесничеств возлагается также надзор за правильным ведением хозяйства в лесах, находящихся во владении совхозов и колхозов, и своевременным восстановлением леса на вырубках.

Задачей работников лесного хозяйства является также защита старых парков от возможной близорукости их владельцев, которые свое чрезмерное усердие проявляют рубкой старых парковых деревьев, сооружением сельскохозяйственных построек и пастьбой скота в парках. Многие старые парки нуждаются в реконструкции, что должны провести владельцы парков по проектам, согласованным с Управлением охраны природы. Это касается в первую очередь лесхозов, которым в последнее время передано много расстроенных старых парков.

Конкретные задачи выполняют работники лесного хозяйства в государственных заповедниках и заказниках, из которых большая часть располагается на землях лесного фонда. Для каждого государственного заповедника действительно постановление, утвержденное Советом Министров Эстонской ССР, в котором перечисляются обязанности, ограничения и некоторые специальные предписания для владельцев этих земель.

Для ведения хозяйства в заказниках основанием служат предписания, установленные Управлением охраны природы. Общий надзор за отдельными объектами, подлежащими охране природы и находящимися на землях лесного фонда, также возлагается на работников лесоохраны. Установление опознавательных знаков у этих объектов входит также в задачу владельца земли.

Забота о редких и полезных животных, находящихся под государственной охраной, совпадает в большой степени с целями лесозащиты. В интересах как охраны природы, так и ле-

созащиты задачей работников лесного хозяйства является создание в лесу благоприятных условий существования для птиц и животных, взятых под государственную охрану, организация для них дополнительного питания зимой, изготовление для птиц искусственных гнезд, оказание помощи уничтожению вредных хищников и проведение наблюдения за тем, чтобы в лесах не смогли бы действовать безответственные браконьеры, разрушители птичьих гнезд и муравейников.

В каждом лесхозе и лесничестве должен быть по крайней мере один уполномоченный по охране природы. В районе его деятельности следует образовать актив по охране природы, создать постоянную связь с местными школами, молодыми натуралистами, а также с районной газетой. Необходимо найти шефов для объектов, находящихся под охраной природы, местонахождение которых не входит в государственный лесной фонд.

Большое воспитательное значение приобрели традиционные дни леса, организуемые каждой весной. Они помогают ликвидировать несознательное или безразличное отношение некоторых людей к лесу и к природе и углубляют любовь к одному из ценнейших даров природы — лесу.

DIE AUFGABEN DER FORSTSCHUTZANGESTELLTEN BEI DER VERWIRKLICHUNG DES NATURSCHUTZES

A. MERIHEIN

Zusammenfassung

Es gehört zu den Aufgaben eines Forstwirtes, bei der Nutzung der Wälder möglichst zweckmässige Hiebsarten anzuwenden, die weder die waldbaulichen Bedingungen schädigen noch zu einer Beeinträchtigung des Landschaftsbildes führen. Den Angestellten der Forstwirtschaftsbetriebe obliegt ebenfalls die Aufsicht über die Bewirtschaftung der den Kolchosen und Sowchosen zur Nutzniessung überlassenen Wälder wie auch über die rechtzeitige Aufforstung der Holzschläge.

Eine der Obliegenheiten der Forstschutzangestellten ist auch der Schutz der alten Parks gegen ihre jetzigen Nutzniesser, die in ihrer Kurzsichtigkeit sich im Fällen der alten, ehrwürdigen Bäume nicht genug tun können, die das Parkgelände für die Errichtung landwirtschaftlicher Gebäude und sogar als Viehweide beanspruchen. Viele der erwähnten Parks bedürfen einer Rekonstruktion, was die Nutzniesser derselben nach einem mit den Forderungen der Naturschutzverwaltung in Einklang gebrachten Projekt auszuführen verpflichtet sind. Daraus ergeben sich neue Aufgaben für die Forstwirtschaftsbetriebe, denen in letzter Zeit viele verwahrloste Parks zur Betreuung übergeben worden sind.

Konkrete Pflichten harren der Forstschutzangestellten auch in den staatlichen Naturschutzgebieten und Reservaten, von denen sich ein Grossteil auf der Staatswaldfläche befindet. Für jedes staatliche Naturschutzgebiet gilt die vom Ministerrat der Estnischen SSR bestätigte Verordnung, in der die Pflichten der Nutzniesser, die sie betreffenden Einschränkungen und noch einige besondere Verfügungen angeführt sind. Für die Bewirtschaftung der Naturreservate aber gelten die von der Naturschutzverwaltung für rechtskräftig erklärten Vorschriften.

Auch die Überwachung der auf dem Territorium des Reichswaldfonds befindlichen naturgeschützten Einzelobjekte ist Aufgabe der Forstangestellten. Zu den Pflichten der Nutzniesser gehört auch das Anbringen von Hinweisschildern und Wegweisern zu den geschützten Objekten.

Die Sorge für die dem staatlichen Schutz unterstellten seltenen und nützlichen Tiere deckt sich in grossem Umfange

mit den Aufgaben des Waldschutzes. Es liegt im Interesse sowohl des Natur- als auch des Waldschutzes, dass die Forstangestellten den unter staatlichem Schutz stehenden Tieren und Vögeln zusagende Lebensbedingungen bieten, ihnen im Winter zusätzliches Futter verabreichen, Vögeln künstliche Nestgelegenheiten schaffen, bei der Vertilgung schädlicher Raubtiere ihren Beistand leisten und darüber wachen, dass die Tätigkeit verantwortungsloser Wilddiebe wie auch Plünderer von Vogelnestern und Ameisenhaufen unterbunden wird.

Jeder Forstwirtschaftsbetrieb und jedes Forstrevier täte gut daran, einen Naturschutzbeauftragten einzusetzen, ihm zur Seite ein Naturschutzaktiv zu stellen, ständige Zusammenarbeit mit den örtlichen Schulen und der Organisation der Jungen Naturfreunde zu unterhalten und in Beziehung zur lokalen Zeitung zu treten. Für Objekte, die sich ausserhalb der Staatswaldfläche befinden, sind geeignete «Paten» ausfindig zu machen.

Ein Vorhaben von grösstem erzieherischem Wert sind die alljährlich stattfindenden herkömmlichen «Waldtage», die mithelfen, die bei einem Teil der Menschen bestehende unbekümmerte Einstellung dem Walde und der Natur gegenüber zu überwinden und in ihnen die Liebe zu einem unserer wertvollsten Naturschätze — dem Walde — zu wecken.

METSANDUSLIKU TÄHTSUSEGA LOODUSKAITSE- JA KEELUALAD

E. KAAR

Looduskaitsealasele tegevusele Eestis pandi taas seaduslik alus 7. juunil 1957 Eesti NSV Ülemnõukogu poolt vastu võetud looduskaitse seadusega. Selles seaduses märgitakse, et hoolitsus loodusvarade ratsionaalse kasutamise, kodumaa looduse ilu ja omapära säilitamise eest, tähelepanuväärsete maa-alade ja looduse mälestusmärkide kaitse on vajalikuks tingimuseks rahva kasvavate materiaalsete, kultuuriliste ja esteetiliste vajaduste rahuldamiseks ning teaduslikuks uurimistööks. Sellele seadusele varsti järgnenud Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrusega «Abinõudest looduskaitse organiseerimiseks Eesti NSV-s», 11. juulist 1957. a. asutati Eesti NSV territooriumil 4 riiklikku looduskaitseala, 26 riiklikku alatist maastikulist, geoloogilist, botaanilist, zooloogilist ja ornitoloogilist keeluala. Peale selle on võetud riikliku kaitse alla 46 parki, 34 maastikulist üksikelementi, 15 dendraariumi ja viljapuuaeda, 222 hiiglaslikku rändrahnu ja kivikülvi, 335 põlist puud, 55 haruldast taimeliiki, 186 metslooma- ja linnuliiki. Osa nendest looduskaitse alla võetud objektidest on sellised, mis kaitsevad ka metsa ja nõuavad enda säilitamiseks teatud metsaosade kaitset. Kuid veel on rohkesti üksikalasid ja objekte mida tuleks täielikult võtta riikliku kaitse alla. Täiesti vaeslapse ossa oli jäänud meie metsade kaitse, puudusid metsanduslikud keelualad. Alles 1961. aasta teisel poolel leidis see küsimus osalist lahendust looduskaitsealase tähtsusega metsades erirežiimiga metsaosade eraldamise näol.

Looduskaitsealad

Olemasolevatest looduskaitsealadest on metsanduslik tähtsus Nigula Riiklikul Looduskaitsealal Kilingi-Nõmme metsa-

majandi piirides ja Viidumäe Riiklikul Looduskaitsealal Lääne-Saaremaal. Nigula Riikliku Looduskaitseala ülesandeks on teavasti ürgse soomassiivi säilitamine looduslikus olekus, et võimaldada soostumisprotsesside edasise kulgemise jälgimist rabamassiivil ja seda ümbritseval metsaalal. Peale selle on ta baasiks rabataimestiku ja puuliikide vahelduse uurimisel inimtegevusest mõjutamata looduslikus arenguprotsessis. Looduskaitsealal on alustatud teaduslikke püsivaatlusi, mis omavad tähtsust ka metsanduses.

Viidumäe Riiklik Looduskaitseala on tuntud oma haruldaste taimeliikidega. Ta on kujunenud baasiks kogu Saaremaa botaanilisele uurimisele, kuid tal on küllaltki suur tähtsus ka metsanduse seisukohalt. Metsanduslikust seisukohast pakub huvi eriti tamme II rindega männimets, millist Eestis esineb peale Viidumäe väga piiratult veel kohati Saaremaal ja mandri Eesti lääneosas. Looduskaitsealal on võimalik veel jälgida mõningaid metsatüüpe, nende arengut ning vaheldust ja alustaimestiku muutumist seoses metsatüüpide muutumisega. Arvestades Lääne-Saaremaa merelist kliimat, võib mõningal määral tulla arvesse looduskaitseala kasutamine võõrpuuliikide introductseerimisbaasina.

Alatised keelualad

Alatistest keelualadest on metsanduslik tähtsus eelkõige laialemaste metsadega kaetud botaanilis-zooloogilistel keelualadel, milleks on Abruca saar, Mihkli tammik, Puhtulaid ja Virussaare rabasaar. Nendel esinevad metsatüübid on meie tingimustes reliktideks endistest kliimaperioodidest.

Abruca saare salulehtmets hõlmab Saaremaa metsamajandi Sõrve metskonna kvartalid nr. 131 ja 133, kogupindalaga 103 ha. Keeluala eesmärgiks on säilitada Abruca saare liigirikast salulehtmetsa, selle alustaimestikku ja loomastikku (Looduskaitse põhimaterjale, 1959).

Keelualal on keelatud igasugused metsamajanduslikud tööd, nende hulgas ka hooldus- ja sanitaarraied. Sanitaarraied oleksid võib-olla siiski metsakaitsealisest seisukohast vajalikud. Samuti on keelatud karjatamine ja jahipidamine.

Kehtestatud režiim võimaldab jälgida metsatüübi looduslikku arengut. Valitsevateks puuliikideks on pärn, saar, tamm, jalakas, vaher, kask, milledele lisandub kohati haab, valgelepp, sanglepp, pihlakas, metsõunapuu. Okaspuudest esineb kuuske.

Kuigi kogu keeluala on huvitav oma puistute ja taimekoosluste poolest, on kõige iseloomulikum ja liigirikkam salulehtmetsa osa keeluala kõrgemas osas, kus kasvavad põlised pärnad, jalakad, millele kaasnevad vahtrad, tammed, saared, kased. Alusmets on üldiselt hõre, kuid võrdlemisi liigirikas, esinevad sarapuu, viirpuu, harilik kuslapuu, magesõstar, näsiniin, kibuvits, pihlakas ja paakspuu.

Järelkasvu on vähe. Suurema tihedusega järelkasvu gruppe moodustab saar. Üksikult esineb vahtraid, kuuski, kaski ja haasid.

Alustaimestik on liigirikas ja väga lähedane Lääne-Euroopa põõgienamusega metsade alustaimestikule (Eilart, 1960). Nii kasvavad siin lõhnav varjulill, sinilill, kevadine kurelääts, saluhein, imekannike, hammasjuur, kopsurohi, karulauk, mitmeaastane seljarohi, naat, ussilakk jt.

Kaitseala edelaosas kasvab sanglepa lodumets. Sanglepale kaasnevad siin saar ja kask. Puud kasvavad mätastel, mis on sageli üle meetri kõrged. Mättad koosnevad kõdunenud puutüvede jäänustest, mis on aegade jooksul kattunud sammaldegaga. Alustaimestikus esinevad mätastel leseleht, lillakas, sõnajalad. Mätaste vahelistes loikudes kasvavad mitmesugused sootaimed nagu kollane võhumõök, päris maavits, tihashein, heleroheline soosõnajalg jt.

Keelualal olevate metsade keskmiseks vanuseks on 70—80 aastat, üksikute puude vanus aga on tunduvalt suurem. Salulehtmetsas esineb vanu, jändriku kuju ja jämeda tüve ning võimsate okstega pärni, tammi ja jalakaid. Suurimad puud saavutavad kõrguseks 25—30 m ja nende diameeter rinna kõrguselt ulatub 40—50 cm. Salulehtmetsa puistute keskmine diameeter rinna kõrguselt on proovitükkide andmetel 20—26 cm ja keskmine kõrgus 17—18 m (Raid, 1961).

Tagavara kõigub 100—330 tm vahel pro ha, olenedes suurel määral täiusest, mis on väga varieeruv (0,3—0,8).

Minevikus on Abruka saare metsades kasutatud lageraiet. Metsa uuendamine on toimunud suhteliselt kiiresti sanglepa ja kase-sanglepa-saare lodumetsades. Teisiti on aga olnud lugu jalaka-vahtra-pärna metsades, kus pärast lageraiet on tekkinud tihe jänesekastik, mistõttu metsa uuendamine pole olnud võimalik isegi pikema aja vältel (Lippmaa, 1937).

Abruka saare salulehtmetsa taimkatet on korduvalt uurinud botaanikud. Prof. T. Lippmaa rakendas siin taimkatte uurimisel esmakordselt oma sünuuside (üherinde-ühingute) meetodit ja uuris ka Abruka saare salulehtmetsa, ökoloogiat. Hilise-

mal ajal on Abruka saare salulehtmetsa uurimisega tegelnud ulatuslikumalt A. Kalda. Metsateadlastest tegi lähemat tutvust Abruka saare salulehtmetsaga 1960. aastal L. Raid, rajades sinna proovitükke.

Mihkli tammik asub Pärnu linnapiirkonna Koonga külanõukogu piires Pärnu metsamajandi Audru metskonna kvartali nr. 5, 6 ja 7. Keeluala pindala on ca 91 ha. Keeluala ülesandeks on Eesti NSV-s vähe levinud hiistammiku, selle alustaimestiku ja loomastiku säilitamine.

Tammiku koosseis ja täius on ebaühtlane. Tammiku läänepoolses servas domineerivad tammed, idapooles osas arukased, tammed on siin nigelamad. Reljeef langeb ida suunas ja idapoolses osas on pinnas kohati niiske. Mullatüübiks on suuremas osas tammikus keskmise sügavusega tüüpiline kamar-karbonaatmuld. Tammiku keskosas võetud proovitükkide andmetel oli koosseis 6Ta 4Ks. Puude arv pro ha oli 296, sellest tammi 182. Sirgetüvelisi (s. o. kus laasunud sirge tüve osa pikkus on vähemalt 4—6 m) puid oli 76%, kõveraid 21%, kuivanuid 3%. Sirgetüvelised tammed moodustasid kogu puude arvust 47%.

Keskmine diameeter rinna kõrguselt ($d_{1,3}$) oli tammel 36,7 cm ja kasel 34,1 cm. Keskmine kõrgus oli tammel 20,5 m ja kasel 24,3 m. Maksimaalne diameeter rinna kõrguselt proovitükil oli tammel 60 cm ja kasel 54 cm. Maksimaalne kõrgus oli tammel 25,5 m ja kasel 26 m.

Mihkli tammiku vanust võib hinnata umbes 200 aasta peale. Tammiku põhjapoolsest servast leitud võrdlemisi värske kännu, mille diameeter oli 61 cm, vanuseks saadi 205 aastat. Kaskede vanust võib hinnata 90—100 aasta ümber.

Alusmetsas kasvab kõikjal tihe, umbes 3 m kõrgune, sara-puupõsastik. Niiskematel kohtadel esineb valget leppa. Teistest alusmetsa liikidest esinevad veel mage sõstar, pihlakas, harilik kibuvits, kuslapuu, tärnpuu, kadakas ja lääne viirpuu.

Järelkasvus esinevad üksikult tamm, vaher, kask.

Alustaimestikust katavad ruutmeetrite viisi maapinda seljarohi ja naat. Esinevad veel sinilill, metslauk, jänese kapsas, angerpist, kopsurohi, imekannike, ussilakk, kevadine kurelääts, ümarlehine uibuleht jt. Mihkli tammik pakub metsanduslikku huvi kui relikt endistest tammemetsadest.

Virtsu—Laelatu—Puhtu piirides asub umbes 60 ha pindalaga Puhtulaid, mis on kaetud kõige liigirikkama salulehtmetsaga Eestis. Siinse salulehtmetsa koosseisu moodustavad vanad põlised tammed, pärnad, saared, vahtrad ja jalakad, mil-

ledest mõnede vanus ulatub juba 500—700 aastani. Ka dimensioonid on nendel aukartustäratavad, nii näiteks ühel 500—700 aastasel tammel (suurim Puhtus) oli übermõõt rinna kõrguselt 4,3 meetrit, diameeter 1,4 m ja kõrgus 26 m.

Puhtulaidu läbivast peateest idapool tammeenamusega puistu osast võetud proovitükil (pind 0,5 ha) oli koosseis 6Ta, 2Pä 1Ja 1Ku + Ks + Mä + Va + Sa. Lisaks nendele olid istutatud veel mõnede võõrpuuliikide eksemplarid nagu harilik hobukastan, siberi lehis, palsampappel jt. Võõrpuuliikide suurimate eksemplaride mõõtmed olid: harilikul hobukastanil $d_{1,3}$ — 57 cm, h — 20,5 m; siberi lehisel vastavalt 48 cm, 25 m ja palsampapil 50 cm ja 20,5 m. Proovitüki andmetel oli puistu keskmine diameeter ($d_{1,3}$) 45,6 cm ja keskmine kõrgus (h) 20 m.

Järelkasv — tihe, ilus saareuendus, kõrgusega 0,5—4 m. Peale saare leidub järelkasvus veel üksikult vahtrat, kuuske, mändi, lehist, hobukastanit, elupuud jt. Täielikult puudub aga tamme looduslik uendus, peasüüdlasteks selles on tõenäoliselt hiired.

Puhtulaiu salulehtmetsas toimub puuliikide vaheldus saare ja pärna kasuks. Praeguse metsapõlve liigilise koosseisu säilitamiseks on vaja häiludes kohati raiuda pärna- ja sarapuuvõsa välja ning istutada sinna tamme ja vahtrat heistritena. Koosseisu rikastamiseks võiks tuua veel sisse pööki, valget pööki, lehist ja valget akaatsiat.

Alusmetsas leidub rohkesti pärna ja sarapuud, keskmise kõrgusega 2—3 m. Teistest alusmetsa moodustavatest liikidest leidub kusalpuud, künnapuud, kontpuud, magedat sõstart, viirpuud, türnpuud jt.

Alustaimestik on haruldaset lopsakas. Esinevad lõhnav varjulill, hammasjuur, metslauk, ristlauk, karulauk, kuutõve-rohi, maikelluke, angervaks jt. Puhtulaiu salulehtmetsas on keelatud metsa raiumine (väljaarvatud sanitaarraie), mahalangenud puude kõrvaldamine metsast ja karjatamine.

Virussaare rabasaar asub Maima rabas Pärnu linna piirkonna Halinga kn. piires. Keeluala pindala on ca 42 ha. Kogu saar on kaetud segametsaga, mille moodustavad kuusk, arukask, haab, tamm, sanglepp ja pärn, harvemini esineb vahtrat ja jalakat. Alusmetsas domineerib sarapuu, millele kaasnevad verev kontpuu, näsiniin, viirpuu. Rohurinne on liigirikas, esinevad seljarohi, kopsurohi, sinilill, imekannike, naat, saluhein, metstähthein, sulgaruluste jt. Olles asustamata ja kultuurmaast rabavööndiga eraldatud on Virussaare raba-

saarel küllaltki ürgse looduse ilme, pakkudes häid võimalusi salumetsa uurimiseks.

Looduskaitse kvartal Järveljal on vanim looduskaitseala Eestis. 1923. aastal jäeti endises Tartu Ülikooli Õppe- ja Katsemetskonnas Kastre-Peravallas 12,8 hektariline metsaala looduskaitse reservaadiks ja sellest ajast peale pole seal toimunud ega toimu ka edaspidigi mingisugust raiumist, surnud ja tuulest murtud puude koristamist, karjatamist, jahipidamist ega rohu kitkumist. Kõik on siin looduse ja aja korraldada. Mets on omandanud ürgmetsa ilme, kuused on ligikaudu 220, lehtpuud 120 aastat vanad.

Olenevalt mullastikulistest tingimustest jaotub looduskaitse kvartal kolme põhja—lõuna suunas kulgevasse vöötmesse. Läänepoolsema moodustab umbes 60 aastat tagasi kуйvendatud soo, mille põhjaosas kasvab mänd ja lõunaosas kuusk. Keskmises vöötmes levib sanglepapuistu ja idapoolsemas vöötmes haava- ning kuusepuistu. Looduskaitse kvartal on heaks õppebaasiks metsandusala üliõpilastele, kus nad õpivad tundma ürgloodust, selle seaduspärasusi, kuid samuti hooldamata metsa hädaohte metsamajandusele. Ta on ka heaks baasiks puuliikide vahelduse, taimkatte muutuste, puude arengu, taimede ja loomade suhete, puid kahjustavate putukate ja seente uurimiseks. Samuti pakub ta häid võimalusi mullatekkeprotsesside uurimiseks.

Looduskaitse kvartali seisundist on andnud ülevaateid G. Vilberg (1932) ja T. Krigul (1940, 1961). Siin on teostatud mitmeid aktuaalseid ja huvitavaid uurimistöid, nagu näiteks A. Vilbaste poolt entsefaliiti levitavate puukide ökoloogia ja elupaigalise leviku alal ja E. Parmasto poolt puidumädanikke põhjustavate torikseente eoste levimise dünaamika alal.

Botaanilistest keelualadest on metsandusliku tähtsusega mõned puisniidud kui reliktid kunagistest tamme- või laialehelistest lehtpuumetsadest. Nendest võiks mainida Tagamõisa, Halliste ja Koiva puisniitu.

Tagamõisa puisniidul (130 ha) kasvavad jändrikud, madalalt algava laiuva võraga tammed, kõrgusega kuni 15 m. Kaasnevad arukask, kuusk, jalakas, saar ja pärn. Kohati esineb ilusat tamme looduslikku uuendust. Tagamõisa tamme- puisniit on tekkinud tõenäoliselt tamme enamusega lehtpuumetsast. Ta pakub häid võimalusi kunagiste tammikute keskkonnatingimuste selgitamiseks, tamme paljunemise, arengu ja kasvu tingimuste uurimiseks.

Halliste puisniit (265 ha) pakub huvi kui reliktd endisest uhtlamm-hiismetsast. Praegu v6ib leida siin veel 6iksi-kuid tammesid k6rgusega kuni 18 m ja diameetriga rinna k6rguselt 40—70 cm. Peale tamme esineb veel sanglepp, saar, p6rn jt.

Koiva puisniit (170 ha) on samuti tekkinud endise tammemetsa h6vimise tagaj6rjel. Suurt osa selles on etendanud inimene. Kuid ka loodus ise on selleks kaasa aidanud. J6gi, rajades uusi vooluteid, l6hkus kaldaid ja mattis seal kasvavaid tammesid oma voogudesse, kattes neid liiva ja mudaga. Seal seisid nad aastasadu, kuni j6lle j6evood t6id neid p6eva-valgele, n6id aga juba mustade tammetuvedena. Praegu leidub Koiva 6ares veel vaid 6ksikuid tamme-j6ndrikke, milledele kaasnevad p6rn, k6nnapuu, haab ja m6nd. Heinaniitmine ja eriti intensiivne karjatamine aga takistavad loodusliku uuen-duse kujunemist.

Peale eespool k6sitletud looduskaitse- ja keelualade on metsandusliku t6htsusega veel mitu **maastikulist keeluala**.

Pirita j6e org (550 ha) m6nnimetsade, m6nnisega-metsade, haavas6lude ja liivadel kasvavate tammemetsadega.

Suur Munam6gi ja V6llam6gi (210 ha) kuuse-haava segametsaga.

P6hajarv (870 ha) juurdekuuluvate metsade ja parki-dega.

Neeruti m6ed (885 ha) p6lise kuusemetsa ja huvitava p6hja tamme kultuurpuistuga. Viimane on Euroopas teadaole-vaist p6hjapoolsem. M. Margus (1958) on uurinud p6hja tamme puistut ja teisi keelualal asuvaid metsakultuure, kuid teadus-likku huvi pakuvad ka teised siinsed metsad.

Aegviidu-Nelij6rve (1555 ha) keelualal 6ratab esmajoones teaduslikku huvi J6nij6e uhtlammets, mis on reliktd varem Eestis laialt levinud j6e6arsetest metsadest. J6ni-j6e metsas kasvavad saar, tamm, p6rn, jalakas, sanglepp, v6hem esineb vahtraid ja k6nnapuid. Alusmetsas valitsevaiks liikideks on sarapuu, harilik kuslapuu, lodjapuu, t6rnpuu, n6si-niin jt. Lopsakas rohukasv ja puudelt rippuvad samblad ning samblilikud tekitavad 6rgmetsa ilme.

Saka—Ontika—Toila paekallas (890 ha) koos salulehtmetsaga.

Valgej6e org (665 ha) t66piliste n6mmem6nnikutega.

Metsanduslikku huvi pakuvad ka looduskaitse all olevad pargid ja dendraariumid, esmajoones v66rpuuliikide introdut-seerimise seisukohalt. Looduskaitse all olevatest parkidest

annab ülevaate A. Paivel (Looduskaitse teatmik, 1960, lk. 191—205) ja Saaremaa dendraariumidest L. Raid (Eesti Loodus, 1962).

Looduskaitsealistest erirežiimiga metsaaladest*)

Eespool kirjeldatud keelualadel esinevate huvitavate ja ainulaadsete metsakooslustega ei ole aga veel küllaldaselt hõlmatud meie metsade looduskaitse. Seepärast ongi pikemat aega kaalutud, kuidas parendada metsade looduskaitset. Esi- algu kavandati alatiste metsanduslike keelualade rajamist meie metsade peamistesse kasvukoha tüübirühmadesse. 1961. aasta teisel poolel see küsimus osaliselt lahendati, nimelt eraldati nõmmemetsade, loometsade ja soometsade tüübirühmadest looduskaitsealise tähtsusega metsaosad, mis allutatakse erirežiimile. Erirežiimiga metsalad eraldati nõmmemetsade alal Sagadi metskonnast, loometsade alal Vardi metskonnast ja soometsade alal Kabala metskonnast.

Sobivaid metsaosi mainitud metskondadest valisid välja Looduskaitse Valitsuse töötajad koos metskondadega ja ENSV TA Zooloogia ja Botaanika Instituudi metsasektori töötajatega.

Tehniline dokumentatsioon mainitud metsaalade kohta on koostatud Looduskaitse Valitsuse ja Eesti NSV TA Looduskaitse Komisjoni poolt ning kooskõlastatud Põllumajanduse Ministeeriumi Metsamajanduse Peavalitsusega.

Erirežiimiga metsaalade ülesandeks on säilitada vabariigi tüüpilisi metsi neile vastava liigilise koosseisuga, seepärast ongi nad eraldatud kõigis meie peamistes metsakasvukoha tüübirühmades.

Erirežiimiga metsaalade tähtsamaks eesmärgiks on kompleksete metsanduslike ja loodusteaduslike uurimiste võimaldamine.

Kõikidel erirežiimiga metsaaladel rajatakse alalisi proovitükke puuliikide vastastikuste suhete, puistu kasvukäigu, tootlikkuse, metsa sanitaarse seisundi jm. jälgimiseks. Rajatavate proovitükkide abil täpsustatakse metsatüüpe, antakse nende bioloogilis-metsakasvatuslik karakteristika, millega aidatakse kaasa metsade majandamise paremustamisele. Kõikide nende metsaalade kohta koostatakse taimkatte- ja mullastikukaardid.

* Peatüki trükiks ettevalmistamisel on arvestatud 1961. aasta jooksul toimunud muutusi metsandusliku looduskaitse valdkonnas ja vastavalt sellele tehtud täiendusi ja muudatusi võrreldes nõupidamisel esitatuga.

Erirežiimiga metsade ilmes kajastuvad muudatused kuuluvad teaduslikule registreerimisele ja kirjeldamisele.

Erirežiimiga metsaalade majandamine erineb mõnevõrra olemasolevate looduskaitse- ja keelualade majandamisest. Ta toimub põhiliselt I grupi metsades kehtivate eeskirjade kohaselt koos mõningate kitsendustega.

Järgnevalt annaksin lühikese ülevaate erirežiimiga metsaaladest:

Käsmu erirežiimiga metsaala asub Rakvere rajooni põhjaosas ja hõlmab Sagadi metskonna Käsmu vahtkonna kvartalid nr. 1—28 ja 31, kogupindalaga 808 ha, millest 60 ha on metsastamata luitealad või põlendikud.

Käsmu erirežiimiga metsaala ülesandeks on tüüpilise, maastikuliselt olulise nõmmemetsamassiivi säilitamine selle edasise teadusliku uurimise huvides. Puistutest on valdavas ülekaalus nõmmemännikud. Männikute tüüpidest esineb kõige rohkem pohla tüübi kehvemat varianti. Rannikuluidetel paiknevatel männikutel on suur pinnasekaitseline tähtsus. Männimetsa boniteet kõigub II—V vahel. Kõige rohkem esineb IV boniteeti.

Kuuske on valdav umbes 80 ha suurusel alal. Käsmu järve ümbruses esineb kitsa ribana ka lodumetsi.

Käsmu erirežiimiga metsaaladesse ulatub Eesti üks suurimaid ja omapärasemaid kivikülve, kus osaliselt kasvab mets. Siin kasvavad männid kohati otse rändrahnudel (kv. 2). Käsmu ümbruse rändrahned on uurinud akadeemik Helmersen (Viiding, 1960), kasutades kogutud materjale jääajateooria tõestuseks.

Vardi erirežiimiga metsaala asub Märjamaa rajooni Vardola kn. piirides ja hõlmab Vardi metskonnas 18 kvartalit pindalaga 485 ha. Ta kuulub suuremasse loometsade massiivi, mille moodustavad Vardi metskonna Vaimõisa ja Lümända vahtkond ning Märjamaa metskonna Kõrvetaguse vahtkond.

Valitsevad loomännikud, kus männile kaasub kohati kuuske ja kaske. Puuliikidest esineb pindala järgi mändi 91,9%, kuuske 7,7% ja kaske 0,4%. Domineerivad III boniteedi (49%) ja IV boniteedi (45%) metsad.

Vanuseliselt jagunevad Vardi erirežiimiga metsaala puistud: noorendikke 22,9%, keskealisi 16,5% ja eelküpseid, raieküpseid ning üleseisnuid 60,6%. Üle 100 aasta vanuseid puis-

tuid on 50,2% (VI+VII vanuseklass). Esinevad peaaegu kõik loometsa kasvukohatüübid.

Kabala erirežiimiga metsaala asub Põltsamaa rajooni piirides ja hõlmab Kabala metskonnast 298,2 ha suuruse pindala. Puuliikidest valitseb kuusk — 43,8%, järgneb mänd — 39%, kask — 16%, haab — 0,8% ja must lepp — 0,4%. Vanuselisel jagunevad Kabala puistud järgmiselt: noorendikke 10%, keskealisi 26% ja eelküpsed, raieküpsed ning üleseisnud puistuid 64%.

Metsakuivendus Kabala erirežiimiga metsaalal on keelatud. Lubatud on vaid kuivendamine, mis takistab soostumise edasilevimist.

Erirežiimiga metsaladest on välja jäänud esialgu keelualadena kavandatud Tihemetsa ja Järvelja. Nende lülitamine erirežiimiga metsaalade koosseisu oleks siiski vajalik ja kõigiti õigustatud. Teame ju, et Tihemetsa metsades on teostatud ulatuslikke uurimistöid juba varem. Seal on olemas rohkesti varem rajatud proovitükke, millede säilitamine ja jälgimine on vajalik. Teaduslikku huvi pakuvad ka võõrpuuliikide kultuurid ja dendraarium.

Järveljal looduskaitse alla kavandatud metsaosades kasvavad teadaolevail andmeil Eesti NSV kõrgeimad kuused (kõrgus 46—48 m) ja väärtuslikud männipuistud (kõrgus 31 m) tagavaraga ca 400 tm pro ha. Järveljale on rajatud palju teaduslikult hinnalisi proovitükke, millede uurimine kaasajal jätkub. Peale selle kasvab seal väärtuslikke vanu võõrpuuliikide katsekultuure. Tavalise I grupi metsade majandamise režiimi (praegu nende metsaosade kohta kehtiv) korral ei ole aga kahjuks täielikult tagatud nende säilimine. Seepärast oleks siiski otstarbekas viia ka Järvelja ja Tihemetsa erirežiimiga metsaalade koosseisu.

Tulevikus (aastatel 1962—1980) aga tuleks organiseerida alalised metsanduslikud keelualad kõikides metsakasvukoha tüübirühmades. Nad kujuneksid hiljuti loodud erirežiimiga metsaalade baasil, milledele lisanduksid veel vaid juurde erirežiimist hõlmamata tüübirühmad.

Kirjandus

- Eilart, J. 1960. Abruca saare salu-lehtmets. Looduskaitse teatmik, Tallinn.
- Krigul, T. 1940. Looduskaitse reservaadi seisund praegusel ajal Tartu ülikooli õppe- ja katsemetskonnas Kastre-Peravallas. Looduskaitse II.
- Krigul, T. 1961. Järvelja looduskaitsereservaadi puistute seisukorras 1958. ja 1959. a. vaatluste andmeil. Loodusuurijate Seltsi Aastaraamat 1960, 53. kd.
- Lippmaa, T. 1937. Abruca saare mets. Looduskaitse I. Looduskaitse põhimaterjale. 1959. Tallinn.
- Margus, M. 1958. Põhja tamme kasvatamise võimalustest Eestis. ENSV TA Toimetised. Biol. Seer. nr. 3.
- Raid, L. 1961. Abruca saare salulehtmets. Käsikiri, ENSV TA Zooloogia ja Botaanika Instituudi metsasektori arhiivis.
- Viiding, H. 1960. Rändrahnud ja kivikülvid. Looduskaitse teatmik, Tallinn.
- Vilberg, G. 1932. Kaks suuremat looduskaitseala Eestis. Eesti Mets, nr. 6.

ЗАПОВЕДНИКИ И ЗАКАЗНИКИ ЛЕСОВОДСТВЕННОГО ЗНАЧЕНИЯ

Э. КААР

Резюме

Из заповедников лесоводственное значение имеют государственные заповедники Нигула в лесхозе Килинги-Нымме и Вийдумяги в западной части острова Сааремаа. В заповеднике Нигула можно проследить ход процессов заболачивания в массиве верхового болота и его окружающих лесных площадей. Здесь можно также исследовать смену болотной растительности и древесных пород в процессе естественного развития без воздействия деятельности человека. Сейчас там проводятся метеорологические и фенологические наблюдения. Исследуется ход роста деревьев, составляются гербарии, кольцуются птицы и т. д. Заповедник Вийдумяги является базой для ботанического исследования острова Сааремаа. С лесоводственной точки зрения интерес представляет сосновый лес с II ярусом из дуба, крайне редко встречающийся в Эстонии. Здесь возможно исследовать некоторые типы леса, проследить их развитие и смену. Вследствие более мягкого климата он пригоден как база для интродукции иноземных древесных пород.

Из ботанико-зоологических заказников лесоводственное значение имеют — остров Абука, покрытый широколиствен-

ным лесом, островок Пухту, минеральный остров Вируссаар и священный дубняк Михкли. Выразительную картину девственного леса дает заповедник-резерват учебно-опытного лесхоза Эстонской сельскохозяйственной академии в Ярвселья.

Из ботанических заказников интерес представляют лесолуга Тагамыйза, Халлисте и Койва, как реликты прежних дубрав.

Из ландшафтных заказников известное лесоводственное значение имеют долина реки Пирита, горные вершины Суур Мунамяги и Вялламяги, озеро Пюхаярв с островами, возвышенность Неэрути, озера Нелиярв около Аэгвийду, глинт Сака-Онтика-Тойла и долина реки Валгейе, со своими интересными лесами.

С точки зрения интродукции иноземных древесных пород большое значение имеют парки и дендрарии, находящиеся под охраной природы.

Для улучшения лесоводственной охраны природы под особый режим подведены представляющие интерес участки борového леса в Кясму, альварного леса в Варди и болотного леса в Кабала. Лесные площади со специальным режимом следовало бы выделить еще в других лесорастительных типовых группах.

UNSERE VOM FORSTLICHEN STANDPUNKT WICHTIGEN NATURSCHUTZGEBIETE UND RESERVATE

E. KAAR

Zusammenfassung

Von unseren Naturschutzgebieten sind das Staatliche Naturschutzgebiet Nigula auf dem Territorium des Forstwirtschaftsbetriebes Kilingi-Nõmme und das Staatliche Naturschutzgebiet Viidumägi im westlichen Teil der Insel Saaremaa für die Forstwirtschaft von Bedeutung. Das Naturschutzgebiet Nigula ermöglicht die Erforschung der Moorbildungsprozesse an der Hochmoorgesellschaft und an den unliegenden Wäldern, ebenso lässt sich hier die Ablösung der Holzarten und der Wechsel der Hochmoorvegetation in einem von jeglicher menschlichen Tätigkeit unberührten natürlichen Entwicklungsablauf verfolgen. Eben finden dort meteorologische und phäno-

logische Beobachtungen statt, der Wachstumsgang der Bäume unterliegt der Untersuchung, an der Zusammenstellung eines Herbariums wird gearbeitet, Vögel werden beringt usw. Das Naturschutzgebiet Viidumägi bildet die Grundlage für die botanische Erforschung der Insel Saaremaa. Vom forstlichen Standpunkt ist von allergrösstem Interesse ein Kiefernwald mit einem Unterbestand von Eiche, eine Waldform, die in Estland nur in äusserst begrenztem Umfang vorkommt. In Viidumägi bietet sich eine gute Möglichkeit, verschiedene Waldtypen in ihrem Entwicklungsgang und bei der Ablösung ihrer Holzarten zu beobachten. Seines milden Klimas wegen eignet sich der Ort vortrefflich als Introduktionsbasis für fremdländische Holzarten.

Von botanisch-zoologischen Reservaten haben forstliche Bedeutung die Insel Abruka und die Halbinsel Puhtulaid, beide mit breitblättrigem Laubwald bestanden, ferner die Moorinsel Virussaar und der Eichenhain in Mihkli. Ein anschauliches Bild eines urwüchsigen Waldes bietet uns das Naturschutzreservat des Lehr- und Versuchsforstwirtschaftbetriebes Järvelja der Estnischen Landwirtschaftlichen Akademie.

Von botanischen Naturreservaten besitzen wir in den Waldwiesen von Tagamõisa, Halliste und Koiva interessante Relikte einstiger Eichenwälder.

Von unseren Landschaftsschutzgebieten interessieren den Forstwirt vor allem das Tal des Pirita-Flusses, unsere höchsten Gipfel — der Grosse Munamägi und der Vällamägi, der Pühajärv-See mit seinen Inseln, die Neeruti-Berge, die Seengruppe Aegviidu-Nelijärve, der Glint von Saka-Ontika-Toila sowie das Tal des Valgejõe-Flusses.

Unersetzliches Material zum Studium der Einbürgerung fremdländischer Holzarten beherbergen unsere naturgeschützten Parks und Arboreta.

Zwecks Verbesserung des Waldschutzes wurden interessantere Teile des Heidewälder in Käsmu, der Alvarwälder in Vardi und der Moorwälder in Kabala einem Sonderregime unterstellt. Es wäre zu wünschen, dass solche Waldgebiete mit besonderem Regime auch in Wäldern der übrigen Standortstypen geschaffen würden.

METSANDUSLIKE LOODUSKAITSE OBJEKTIDE DOKUMENTATSIOON

A. NILSON

«Mitte inimese eest, vaid inimese jaoks!» — see on looduskaitse liikumise üks põhiteese. See tähendab, et loodust tuleb kaitsta inimese esteetiliste, kultuuriliste, teaduslike ning ka majanduslike vajaduste rahuldamiseks. Igat looduskaitse objekti kaitstakse tema väärtuse pärast, mida tuleb hoolikalt säilitada ja suurendada, muuta see kogu rahva ühisvaraks.

Looduskaitse objektide väärtuse üheks tähtsamaks osaks on tunnetuslik-teaduslik komponent, peamiselt selle vahendusel saavad avalduda ülejäänud osad. Mida suurem ja paremini on avatud looduskaitse objekti tunnetuslik-teaduslik väärtus võimalikult laiadele ringkondadele, seda enam on objekt kaitstud inimese jaoks.

Dokumentatsiooni osa paremaks mõistmiseks looduskaitse objektide tunnetuslik-teadusliku väärtuse avamisel, kättesaadavaks tegemisel ja isegi suurendamisel, peatume põgusalt küsimuse teoreetilisel osal, kasutades selleks IV Eesti looduskaitse pleenumi materjale koos konkreetsete näidetega.

Teaduslikku uurimistööd looduskaitse objektidel tuleb alustada objekti igakülgsest inventeerimisest, kasutades selleks vahetute vaatluste ja mõõtmiste kõrval kõiki olemasolevaid kirjalikke, plaanilisi ja suulisi materjale. Edasises uurimistöös on peamiseks looduslike komplekside geneesi uurimine, looduse kroonika koostamine, üksikute puuliikide, metsakoosluste ja metsa biogeotsönooside igakülgne uurimine. Kõigis neis töodes tuleb kasutada valdavalt kvantitatiivseid töömeetodeid (Kumari, 1959).

Vanade klassikaliste töövahendite ja meetodite vähest efektiivsust nende ülesannete edukaks realiseerimiseks iseloomustavad vast kõige paremini seni sel alal saavutatud üsna tagasihoidlikud tulemused.

Kaasajal looduskaitsealadel tehtavad uurimistööd peavad olema igakülgsed ja nõuavad seetõttu paljude spetsialistide tööd. Näiteks üks töötaja uurib looduskaitse alal kuuse, teine kase, kolmas haava esinemist nii enamuse kui seguliigina, neljas uurib kõiki puustuid seljarohu-naadi kasvukohatüübis, viies liigniiskuse tingimustes, kuues noorendikke, seitsmes muldi jne. Kõik nad alustavad tööd sellest, et sirvivad läbi takseerikirjeldused, liigitavad neid ja märgivad välja vajalikud andmed meid huvitavate takseereralduste kohta, korrates seega sama materjali juures eelkäija vaevarikast tööd, kuigi nüüd juba teiste tunnuste osas. Kuid see pole veel kõige halvem. Tihti on vajalik dokumentatsioon laiali eri allikates ja eri asutustes. Mõlemal juhul tuleb informatsiooni koondamiseks, korrastamiseks ja süstematiseerimiseks kulutada palju aega ja energiat.

Kas praegu kasutatavate vahenditega saab seda olukorda parandada ja mis selleks tuleks teha? Pöördume tagasi sama takseerikirjelduste näite juurde. Metsa taskeerikirjelduses on antud kuni 60 ja enamgi tunnust (mõõdet). Takseerikirjelduste igakordse tülika läbivaatamise ja liigitamise vältimiseks peaks nad olema koostatud süstematiseerituna kõigi tunnuste järgi. Kui me arvestame sellist süstematiseerimist tagasihoidlikult ainult 20 tunnuse järgi, peaksime esitama takseerikirjeldused 20-s eksemplaris. 1000 takseerikirjelduse puhul annaks see umbes 10 000 lk. takseerikirjeldusi. Asja ei lihtsusta palju ka indeksnimestike kasutamine täielike takseerikirjelduste asemel. Kuid see pole veel kõik. Vaja on silmas pidada ka nende 20 tunnuse omavahelisi seoseid. Kui soovitakse analüüsida ka kõiki seoseid nende tunnuste paaride ja kolmikute kaupa, siis tuleks lisaks eelmisele takseerikirjeldused esitada veel 1330-s eri vormis, mis on praktiliselt absurdne. Ülaltoodud lihtne näide peaks piisavalt iseloomustama nii seni kasutatud vahendite ja meetodite vähest efektiivsust kui ka dokumentatsiooni tähtsust üldse.

Milline dokumentatsiooni vorm vastab siis kõige enam looduskaitse alase informatsiooni ja tema läbitöötamise spetsiifikale? Näib, et mitmesugustel kaalutlustel (kirjeldatavate ühikute arv ja dokumentatsiooni koostamise ja kasutamise tingimused) osutub kõige sobivamaks nn. nõelperfokaartide kasutamine.

Nõelperfokaartide kartoteeki on võimalik süstematiseerida ja sorteerida kiirusega umbes 30 000 kaarti tunnis, millega

ongi kõrvaldatud senise dokumentatsiooni üks suuremaid puudusi — kohmakus.

Nõelperfokaartidest vaatleme siinkohal nn. sälkperfokaarte, mis on kindlate mõõtmetega, mahalõigatud nurgaga ühest või mitmest servast korrapäraselt augustatud elastsest papist ristkülik. Informatsioon kantakse kaardi augustamata osale tavalisel viisil kirjalikult, graafikuna, fotona jne., kaardi augustatud servadele aga sälkude süsteemina. Kaartide sorteerimine toimub järgmiselt: sälgitud kaardid asetatakse korralikult pakki kontrollides nende õiget asendit mahalõigatud nurga järgi, seejärel pistetakse sorteerimisvarras läbi kaardipaki vajalikku tunnust tähistava ava ja tõstetakse kaardipakk nõelaga üles. Ava kohalt sälgitud kaardid langevad nüüd pakist välja ja selliselt ongi kaardipakk vajaliku tunnuse järgi eraldatud kaheks. Kasutades sälkimiseks näiteks nn. kolmendsüsteemi võime kaardipaki süstematiseerida ja jagada kahe nõelatõstega 3-ks, nelja, kuue ja kaheksa nõelatõstega vastavalt 9-ks, 27-ks ja 81-ks osaks.

Sälkperfokartoteegi kohta võib öelda, et ta on praktiliselt alati süstematiseeritud kõigi kaardi servale sälgitud tunnuste järgi, sest süstematiseerimine toimub kiirusega 10 000—60 000 kaarti tunnis, ületades seega tavalist takseerikirjelduste süstematiseerimise kiirust 15—100 kordselt.

Joonisel 1 ongi kujutatud vastavale perfokaardile kantud takseerikirjelduse esikülj. Kaardile paigutatud takseerikirjelduse vastavad sälgud on märgistatud viirutatud pinnana.

Joonisel esitatud sälkperfokaart-takseerikirjelduse servadele on sälgitud peale metsamajandi, metskonna ja kvartali numbri veel 16 mitmesugust tunnust. Süstematiseerimise seisukohast lähtudes asendab selline perfokaart nende tunnuste analüüsimisel ühe, kahe ja kolme kaupa 696 erinevalt süstematiseeritud täielikku takseerikirjelduste nimekirja. Peale selle on joonisel kujutatud sälkperfokaardil 12 avade veergu jäetud reservi muude tunnuste, näit. takseereraldusel esinevate eriti oluliste üksikobjektide, teostatud uurimuste jms. märkimiseks. Kaardi tagakülj on kasutatav mitmesuguste täiendavate kirjalike märkuste tegemiseks. Samuti võib kaardi tagaküljel olla liimitud eralduse foto, mis on kas välja lõigatud õhufotost või tehtud tavalisel viisil mõnest eralduse iseloomulikust kohast.

1000 sellist perfokaarti maksab 3—4 rubla. Informatsiooni sälkimiseks kaardi servale vajatakse umbes sama palju aega kui kaardi sisemise osa kirjalikuks täitmiseks. Sälkimiseks vaja-

lik ajakulu aga kompenseeritakse täielikult juba takseerkirjelduste läbitöötamisel kas või ainult ühe tunnuse järgi.

Joonisel 1 toodud kaart, millist kasutatakse metsatakseerkirjelduste läbitöötamiseks ENSV TA Zooloogia ja Botaanika Instituudis, ei pretendeeri mingil määral täiuslikkusele looduskaitse otstarbeks, vaid on esitatud ainult näitena. Kasutades suuremaformaadilist perfokaarti, võib sellele täiendavalt märkida ja sälkida veel palju näitajaid: reljeefi, mullastiku, alustaimestiku, eraldusel leiduvate eriti huvitavate objektide, läbiviidud majandamisvõtete ja uurimistööde iseloomustamiseks koos viidetega sellekohase täpsema materjali leidmiseks. Sellise dokumentatsiooni otstarbekus ei vaja vist kommenteerimist. Võrreldes praeguse olukorraga, kus neid andmeid tuleb otsida eri allikaist (metsakorralduse kavadest, hooldusraiate ja metsakultuuride raamatuist, kuivendusprojektidest, mitmesugustest aruannetest ja aktidest, eri töötajate ja asutuste poolt rajatud proovitükide andmeist ja nende põhjal tehtud ja eri allikais avaldatud järeldustest jne.), põhjustaks taoline täidetud sälkperfokaartide süsteem dokumentatsioonis ja selle kasutamises tõepoolest täieliku murrangu.

Teise näitena vaatleme tähelepanuväärsete üksikpuude ja puugruppide dokumentatsiooni, pidades siinjuures silmas, et selliste puude arv ületab kümneid kordi riikliku looduskaitse alla võetud puude arvu. Need puud võivad olla n.-ö. ühiskondliku looduskaitse objektideks, olles samaaegselt potentsiaalseks reserviks riikliku looduskaitse objektidele. Joonisel nr. 2 ongi kujutatud tähelepanuväärsete üksikpuude arvestuskaardi põhimõtteline skeem suuremaformaadilisel sälkperfokaardil (osaliselt täidetult). Ka siin võib kaardi tagakülge kasutada täiendavate andmete (põhjendus, skeem, foto jms.) märkimiseks. Kaardid sellises kartoteegis on süstematiseeritavad objekti administratiivse asukoha, puuliigi, vanuse, kõrguse, übermõõdu, kahjustuste, looduskaitse alla võtmise põhjuse, kaardi täitmise ja kontrollimise (kohapeal või kaudsete andmete alusel), kaitse seisundi (esitatud või kinnitatud rajoonis või vabariiklikult) ja kõigi vajalike andmete olemasolu või puudumise järgi kaardil.

Selliseid kaarte võib kasutada välimärkmikuna ja saata laiali ankeedina looduskaitse aktivistidele kogu vabariigis. Iga selline, kas täielikult või osaliselt täidetud ja kõigi olemasole-

Joonis 2. Üksikpuu arvestuskaardi näidis sälkperfokaardil.

vate andmete järgi sälgitud kaart on aga automaatselt «täieõiguslik liige» (mingit süstematiseerimist või järjekorras hoidmist mittevajavas) kartoteegis.

Oletame näiteks, et looduskaitse töötaja peab sõitma kiiresti kuhugi rajooni. Enne väljasõitu eraldab ta mõne minuti jooksul kartoteegist kõik antud rajoonides kaudsete andmetega või mittetäielikult täidetud kaardid, liigitades neid vajaduse korral veel nende tähtsuse järgi. Need kaardid jäävad aluseks kohapeal objekti kontrollimisel ja ülevaatamisel.

Või näiteks: keegi vajab andmeid kõigi arvele võetud vanade mändide kohta, soovides neid täiendavalt liigitada puu asukoha, kõrguse, läbimõõdu, kahjustuste ja tervisliku seisundi järgi. Mõne minuti jooksul on tal vajalikud andmed soovikohaselt süstematiseerituna käes.

Selliste kartoteekide pidamist võib looduskaitse usaldusmeeste ja aktivistide abil organiseerida igas rajoonis (kusjuures koopiad neist võib saata ENSV Ministrite Nõukogu Metsamajanduse ja Looduskaitse Peavalitsusele ja ENSV Teaduste Akadeemia Looduskaitse Komisjonile). See annaks suured võimalused looduskaitse ürituse tõesti massiliseks muutumiseks, iga kaardi täitja aga annaks sellega looduskaitse üritusse oma vahetu panuse.

Olgu lisatud, et sälkperfokaarte on juba metsaselektioonis edukalt kasutatud eliitpuude arvestuskaartidena (Bolland, 1959).

Nüüd veel informatsiooni kogumise ja fikseerimise tehnilistest vahenditest. Selles osas tahaks siinkohal rõhutada ainult nii must-valge kui värvilise tavalise ja õhufoto kasutamise vajalikkust. Paljudel juhtudel (soomassiivid, roostikud) võib osutada otstarbekaks maa-ala jagamine väikesteks ruutudeks ja õhufotoga täiendatud arvestuskaardi pidamist iga sellise ruudu kohta. See süsteem looks head võimalused nii ökoloogilisteks kui ka geneesi uurimisteks.

Lõpuks tuleb veel rõhutada looduskaitse alase dokumentatsiooni koondamise vajadust. Praegu asub see laialipillatult paljudes dokumentides, asutustes ja arhiivides. Hea pealehakkamise juures on kõigi esitatud küsimuste lahendamisel tekida võivad tehnilised raskused suhteliselt lihtsalt ületatavad, tulemuste efektiivsus aga on väljaspool kahtlust, sest ainult paindlik ja hästikorrastatud dokumentatsioon võimaldab saada head ülevaadet looduskaitse objektide huvitavaist ja olulistest külgedest ning informeerida neist kõige laiemat üldsust, millega saabki tagada looduskaitse ürituse üldrahvalikkust.

- Bolland, G. und Hoffmann, K., 1959. Die verwendung von Randlochkarten in der Forstpflanzenzüchtung unter besonderer Berücksichtigung der Aufnahme von Ausleseebäumen. *Silvae Genetica* 8, H. 3, S. 69—84.
- Kumari, E. 1959. Teadusliku uurimistöö ülesannetest ja suundadest Eesti NSV riiklikel looduskaitsealadel ja keelualadel. *Looduskaitse bülletään*, nr. 1, Tartu.
- Looduskaitse põhimaterjale, 1959, Tallinn.

ДОКУМЕНТАЦИЯ ЛЕСНЫХ ОБЪЕКТОВ, НАХОДЯЩИХСЯ ПОД ОХРАНОЙ ПРИРОДЫ

А. НИЛЬСОН

Резюме

Предъявляемые для научно-исследовательских работ в заказниках и заповедниках требования комплексности, количественности (квантитативности), хроникальности, исследования динамики диктуют всестороннюю обработку сложных объемистых данных об объектах защиты. Но эти данные приобретают для науки полное значение и могут быть действительно обработаны только после зафиксирования их в виде документаций. Следовательно мобильность и гибкость документации в процессе интерпретации информации имеет для полного использования объектов защиты природы очень большое значение.

Для обеспечения гибкости и мобильности информации о лесных объектах защиты природы предлагается составление возможно полных «паспортов» единиц учета (таксационных выделов, вековых деревьев и т. п.) на ручных перфокартах, обеспечивающих проведение операций выбора, систематизации, сопоставления и сравнения со скоростью до 30 000 карт в течение часа. В такие паспорта желательно включить фото- и аэрофотоснимки объекта.

Проведение указанных мер позволяет намного полнее использовать информацию об объектах защиты природы и экономить время и энергию сотрудников, занимающихся ими, а повышение эффективности работ в области защиты природы — это повышение их всенародного значения.

ZUR DOKUMENTATION IM FORSTLICHEN NATURSCHUTZ

A. NILSON

Zusammenfassung

Der Verfasser empfiehlt, zur Aufnahme der naturgeschützten Bäume und Bestände Randlochkarten zu verwenden, da sich dieses System als durchaus zweckmässig erwiesen hat.

NIGULA RIIKLIK LOODUSKAITSEALA JA SELLEL TEOSTATAVAD TEADUSLIKUD VAATLUSED

A. KUKK

Nigula Riiklik Looduskaitseala asub Vahe-Eesti lõunaosas, jäädes Läti NSV piirist 5 km põhjapoole ja merest 12 km ida poole.

Looduskaitseala üldpindala on 2730 ha, millest suurema osa, 2050 ha, moodustab Nigula raba, peale selle on 640 ha metsa, 20 ha veekogusid (peamiselt Järve järv) ja 20 ha siirde- ja madalsoid.

Põhimääruse järgi on looduskaitseala ülesandeks ürgse soomassiivi säilitamine looduslikus olekus, et oleks võimalik tundma õppida soostumisprotsesside edasist kulgu rabamassiivis ja ümbritsevas metsas, rabataimestiku ja puuliikide vaheldust inimtegevusest mõjustamata looduslikus arenguprotsessis, loomakoosluste dünaamikat ja üksikute liikide bioloogiat.

Looduskaitsealal on keelatud metsa pea-, kõrval-, ja vahekasustus, kuivendustööd, turbalõikamine, heinaniitmine ja jahipidamine (välja arvatud röövulukite jaht organiseeritud korras Looduskaitse Valitsuse loal).

Põhjusi, miks võeti looduskaitse alla just Nigula raba ühes juurdekuuluva metsaga, on mitu.

Nigula raba on hästi välja kujunenud, iseloomulik Lääne-Eesti tüüpi raba, mis on inimese poolt vähe mõjustatud. (Raba lääneosas siiski esineb umbes 60 aastat tagasi rajatud kuivendussüsteem, kuid need kraavid on juba enamuses peaaegu kinni kasvanud). Piki raba, peaaegu põhja—lõuna suunas kulgeb soosaarte ahelik, kokku 4 soosaart, mis kannavad nimetusi Esimene (lõunapoolsem), Teine, Kolmas ja Neljas Peaksi. Viies — Kasepeaksi, jääb teistest kagupoole. Nimetus Peaksi on tulnud kohalikust rahvamurdest ja tähendab soosaart.

Kõik Peaksid on kaetud metsaga kus (välja arvatud Teine Peaksi) puurindes domineerib haab, arukask, sookask, sang-

lepp, kohati ka jalakas, pärn, vaher, saar ja kuusk. Kõige ilusam mets on Neljandal Peaksil, mis on ka Peaksidest kõige suurem (peaaegu 1,5 km pikk ja 0,2—0,3 km lai). Siin saavutab puistu 30 m kõrguse ja mõnede puude diameeter ületab rinna kõrguselt 0,75 m. Kohati esineb siin naadi-seljarohu kasvukohatüüpi kuuluvat laialehelist lehtmetsa, kus puuliikidest esinevad jalakas, saar, pärn ja vaher segus haava ja arukasega, isegi I rindes. Alustaimestik on väga lopsakas ja liigirikas. Huvitavamatest taimedest esineb sigipungadega paljunev hammasjuur, meie metsiku looduse kaunim õis kuldking, ilma roheliste lehtedeta orhideed: pesajuur ja koralljuur, kuni pooleteise meetriseid dimensioone saavutav dekoratiivne laanesõnajalg, Vahe-Eestis harvaesinev kivi-imar jt.

Esimene ja Kolmas Peaksi, samuti Kasepeaksi, sarnanevad üldiselt Neljanda Peaksiga ja on kaetud sõnajala või jänesekapsa kasvukohatüüpi kuuluva metsaga. Teine Peaksi on praegu juba enamasti mattunud soosse. Varem kasvas seal ilus mets, aastat 30 tagasi seal raiutud puud on välja vedamata jäetud, mädanenud puuvirnad on veel praegugi alles. Nüüd on enamik puid kuivanud, ainult üksikud sanglepad ja sookased, needki kuivanud latvadega, hingitsevad veel vaevaliselt. Peak-sit ümbritseb tihe pilliroovöönd, kus pesitseb meie suuremaid ja haruldasemaid linnuliike — sookurg. Pesa asetseb pillirootihnikus, kuhu isegi pikkade kummisäärikutega on raske kuiva jalaga ligi pääseda.

Kasepeaksi erineb teistest oma künkliku reljeefi poolest, seal elutseb isegi rebane oma arvukates urgudes.

Peaksid on kunagi olnud rabas kõige kõrgemad osad, seetõttu on neil säilinud ilus mets. Praegu on nad rabas kõige madalamad osad, kuhu valgub toitainetevaene vesi, põhjustades intensiivset soostumist. Üleminek rabast metsale on Peak-sites väga järsk — neid lahutab sageli ainult paarikümne meetri laiune siirdesooriba. Tulevikus mattuvad kõik peaksid raba alla, nagu see on juba peaaegu toimunud Teise Peaksiga.

Huvitav on veel ka rabas voolav jõeke, mis hiljem voolab merre Lemme jõe nime all. Jõeke saab alguse Neljandast Peak-sist kagupool asuvast laugastikust, voolab algul laugastevahelise nirekesena ja kaob hiljem turba alla. Raba kaguosas tuleb ta veel umbes 200 m ulatuses nähtavale ja kaob siis uuesti turba alla, suubudes raba lõunaosas kõige idapoolsemasse kraavi. Võib oletada, et see jõeke varem polnudki salajõgi, vaid hilisem turbasammalde intensiivne kasv mattis ta enda rüppe. Jõeke ei külmu kunagi kinni, isegi 25 kraadise pakase

käes voolab vesi sama ühtlaselt nagu suvelgi. Ainult mõned tugevad tuisud matavad ta ajutiselt kinni, kuid ta vabastab end varsti.

Raba ümbritsevad igast küljest metsad, ida- ja kagupoolt ainult kitsa ribana, põhja- ja läänepoolt laia vööndina. Metsad on väga vajalikud rabaserva loodusliku seisundi uurimisel. Soostumise kulgu metsades pole meil õieti veel üldse uuritud, kuna see on pikka aega nõudev töö; seepärast on looduskaitseala väga sobiv statsionaarsete vaatluste teostamiseks. Raba pealetung metsale ilmneb eriti hästi peaksitel ja kvartal 82 idaserval, kus toimub järkjärguline üleminek kõrge tootlikkusega puistutest lageda puhmarabani.

Enamik metsadest on noored ja neis peegeldub selgesti 40—50 aastat tagasi toimunud raie, mis muutis tunduvalt puistute liigilist koosseisu. Puuliikidest valitsevad kasepuistud (55,0%), järgnevad haavapuistud (14,7%), sanglepapuistud (12,9%) ja kuusikud ning männikud (alla 10%). Metsatüüpidest esineb nii viljakaid seljarohu-naadi, jänese kapsa jt. kasvukohatüüpi metsi kui ka madala tootlikkusega osja-tarna, siirdesoo jt. kasvukohatüüpi metsi.

Nigula raba, mille pikkus põhja—lõuna suunas 7 km ja laius ida—lääne suunas 4 km, on ilusamaid rabasid Eesti NSV-s. Suurem osa rabast on älveraba — 55%. Raba põhjaosas leidub rohkesti mudaälveid, kus mustal mudapinnal ei kasva ainustki rohuliblet. Laukaraba esineb kokku 30% ja puhmaraba 15%. Leidub üsna suuri laukaid. Niinimetatud Suurlaugas on umbes 225 m pikk ja 125 m lai. Pikklaugas on aga umbes 300 m pikk. Laugaste kaldail kasvab salguti mände, millede kõrgus ei ületa tavaliselt 3—4 m, kuid vanust tuleb kirjutada kolmekohalise arvuga. Puud paiknevad alati lauka selles servas, kust toimub vee äravool laukaist.

Üldiselt on raba üsna hästi läbitav, läbipääsmatuid kohti leidub ainult Neljandast Peaksist lääne- ja põhjapool, Kasepeaksi ümbruses ja vähemal määral ka mujal. Enamik läbipääsmatuid kohti on põhjustatud rabasiseste vooluvete poolt. Sellised laugastevahelised nired ei külmu ära ka talvel, ainult tuiskavad lumega kinni ja taolistesse kohtadesse pole soovitatav minna isegi suuskadel. Üldiselt on talvel rabas ohtlikum liikuda kui suvel.

Rabasse minnes võib jääda esialgu mulje, et on tegemist väga üksluisse ja igava maastikuga. Tegelikult see siiski pole nii, tuleb ainult veidi tähelepanelikumalt vaadelda. Siin leidub selliseid lõoma- ja taimeliike, mida mujal ei esine. Älvemätastel

pesitsevad suurkoovitaja, põldrüüt ja mudatilder, raba servaosadel ja Peaksite ümbruses võib kohata rabakana, kes vahetab sulestikku mitu korda aastas. Käesoleval talvel toodi Nigula rabasse ka 23 rabakana põhjapool elutsevast alamliigist, aga neile uus asukoht ilmselt ei meeldinud ja nad on rännanud mujale. Ühel laukasaarel pesitseb raba-höbekajakas, kelle pojad munast koorudes varsti ujumisharjutusi hakkavad tegema. Vanalindudel tuleb palju vaeva näha, et kolmele hää isuga «sulekerale» umbes 15 km kaugusel asuvalt mererannalt käia toidupoolist toomas.

Puhmarabas pesitsevad veel põldlõoke, sookiur ja älveste läheduses kiivitaja. Toiduotsinguil võib rabas kohata linavästriku, pääsukesi, mitmeid kullilisi, isegi konnakotkast jt. linde. Kokku on looduskaitsealal kohatud üle 70 linnuliigi, neist isegi mõnda haruldast, nagu kolmvarvasrähni, kes tavaliselt elutseb põlistes taigamassiivides.

Rabas võib tihti leida värskeid metskitse ja põdra jälgi, kevadtalvel võib näha ka põtrade poolt kooritud mände. Mõnikord külastavad läbirännul raba hundid ja ilvesed. Tavaliselt leidub talvel rebase, metsnugise, kärbi, nirgi, orava ja harvem mägra ning kährikkoera jälgi. Mõni aasta tagasi oli seal ringi hulkunud isegi üks karu. Huvitav on veel asjaolu, et rabas leidub talvel palju hiirlasi, kellele rebane ja väikesed kärplased agaralt jahti peavad. Tihti näitavad tallatud lumi ja kraabitud augud, et mõnel hiirel on jälle halvasti läinud. Et tagada ulukitele paremaid elutingimusi, tuleb jätkata intensiivselt rööv-ulukite, eriti rebase, kährikkoera ja kanakulli hävitamist.

Ka looduskaitseala floora on küllalt rikkalik. Seniste uurimiste põhjal on leitud ligi 220 kõrgemat õistaime, 14 liiki turbasamblaid, 17 liiki põdrasamblaid jne. Taimeliikidest on huvitavamad huulheinad, mida esineb siin 3 liiki, neist üks — keskmine huulhein — on Eesti NSV-s haruldane, kasvades vaid vähestel Lääne-Eesti rabadel.

Looduskaitsealal tehakse meteoroloogilisi ja fenoloogilisi vaatlusi, jälgitakse puude juurdekasvu, rõngastatakse linde, valmistatakse herbaariumi jne.

Meteoroloogilistel vaatlustel jälgitakse õhutemperatuuri ja pinnase temperatuuri erinevates kasvukohtades, älve- ja puhmarabas 20, 40, 80, 160 ja 320 sentimeetri sügavusel. Talvel mõõdetakse maapinna külmumissügavust, lumikatte paksust ja tihedust lagedal mineraalmaal, metsas mineraalmaal, rabametsas, puispuhmarabas, puhmarabas, älverabas ja laukarabas. Teostatakse ka hüdrometeoroloogilisi vaatlusi.

Taimefenoloogilistest vaatlustest tehakse vaatlusi fenotranšees ja püsivobjektidel.

Ornitofenoloogiliste vaatluste sarjas jälgitakse paiga-, hulgu- ja invasioonilinde, rändlindude saabumist, pesitsemist ja lahkumist, rõngastatakse linde (1960. aastal rõngastati 97 isendit). Jälgitakse muutusi linnustiku liigilises koosseisus ja mõnede liikide arvukuses. Ka loomastiku kohta teostatakse sama laadi vaatlusi.

Puude kasvukäigu uurimisel mõõdetakse mändide kõrguse ja diameetri juurdekasvu puispuhmarabas ja mineraalmaal.

1960. aastal kirjeldati püsiruudud külmumisvaatluste jaoks määratud kohtades, teostati üks sügavpuurimine ja turbaproovide võtmine Hilleri turbapuuriga. Õietolmu analüüs on seni veel tegemata, aga ta töötab pakkuda palju huvitavat raba minevikust. Tulevikus tuleb neid proove võtta kõigist rabaosadest ja nende põhjal õppida tundma raba arengut minevikus. Käesoleval aastal on kavas rajada vilunud spetsialistide juhendamisel põhjaveekaevud ja taimkatte püsiruudud. Edaspidises töös koostatakse täpne looduskaitseala geobotaaniline kaart ja metsa tüüpide ning mullastiku kaardid. Alustatakse geoloogilisi ja geograafilisi töid.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЗАПОВЕДНИК НИГУЛА

А. КУКК

Резюме

Государственный заповедник Нигула находится в южной части Средней Эстонии, общая площадь заповедника 2730 га. Основную часть заповедника составляет верховое болото Нигула (площадью 2050 га). Задачей заповедника является сохранение первобытного болотного массива в природном состоянии, чтобы возможно было изучить дальнейший ход процессов заболачивания в болотном массиве и окружающем лесу, смену болотной растительности и древесных пород в процессе естественного развития без влияния деятельности человека, динамику животных ассоциаций и биологию отдельных видов.

Верховое болото Нигула хорошо сформировано и мало подвергнуто влиянию человека. Большая часть верхового болота (55%) относится к мочажинному комплексу, за ним сле-

дуют озерковый комплекс (30%) и кустарничковое болото (15%).

Вдоль верхового болота, почти в направлении с севера на юг расположена цепь болотных островов, всего 4 болотных острова. Болотные острова покрыты лесом, где из древесных пород преобладают осина, береза бородавчатая и пушистая, черная ольха, местами также ильм, липа, клен, ясень и ель. Когда-то болотные острова занимали в верховом болоте самые высокие места, вследствие чего на них сохранился хороший лес. Сейчас же они на верховом болоте самые низкие места, куда стекает бедная питательными веществами вода, вызывая интенсивное заболачивание. В лесах, окружающих верховое болото, господствуют березовые насаждения (55%), за ними следуют осиновые насаждения (14,7%), ольховые насаждения (12,9%), еловые и сосновые насаждения (менее 10%).

В заповеднике проводятся метеорологические и фенологические наблюдения, прослеживается прирост деревьев, кольцуются птицы, составляются гербарии и т. д. Приступлено к закладке колодцев для определения уровня почвенно-грунтовой воды и постоянных площадок для растительного покрова. В ближайшем будущем будут составлены геоботаническая карта заповедника, почвенные и лесотипологические карты.

DAS STAATLICHE NATURSCHUTZGEBIET NIGULA

A. KUKK

Zusammenfassung

Das staatliche Naturschutzgebiet Nigula liegt im südlichen Teil Zwischen-Estlands und umfasst eine Fläche von 2730 ha. Den grössten Teil des Naturschutzgebietes nimmt das Nigula-Hochmoor ein (2050 ha). Aufgabe dieses Naturschutzgebietes ist die Erhaltung eines ursprünglichen Moormassivs in seinem natürlichen Zustande mit dem Ziel, die Versumpfungsprozesse an der Hochmoorgesellschaft und beim umliegenden Walde zu verfolgen, den Wechsel der Holzarten und die Ablösung der Hochmoorvegetation in seinem natürlichen Entwicklungsgang, von menschlicher Tätigkeit unberührt, zu studieren und die Populationsdynamik sowie die Biologie der verschiedenen Arten zu erforschen.

Das Nigula-Hochmoor ist gut ausgebildet und durch menschliche Eingriffe kaum verändert. 55% davon ist Schlenkenmoor, 30% — Blänkenkomplex und 15% — Zwergstrauchmoor. Das Moor wird in nördlich-südlicher Richtung von einer Kette von Moorinseln, vier an der Zahl, durchzogen. Die Inseln sind mit Wald bedeckt, wo zu den dominierenden Holzarten die Aspe, die Warzenbirke, die Moorbirke, die Schwarzerle, stellenweise die Ulme, die kleinblättrige Linde, der spitzblättrige Ahorn, die gemeine Esche und die gemeine Fichte gehören. Diese Moorinseln waren einst die höchstgelegenen Teile des Waldes, weshalb sich auf ihnen ein schöner Wald erhalten hat. Zur Zeit liegen sie unter dem Niveau der Moorfläche, so dass sich auf ihnen nährstoffarmes Wasser ansammelt, was eine beschleunigte Moorbildung zur Folge hat.

Unter den umliegenden Wäldern dominieren Birkenbestände (55%), es folgen Aspenbestände (14,7%), Erlenbestände (12,9%), Fichten- und Kiefernbestände (weniger als 10%).

Im Naturschutzgebiet finden phänologische und meteorologische Beobachtungen statt, der Zuwachs der Bäume wird ermittelt, ein Herbarium zusammengestellt, Vögel werden beringt usw. Im Gange ist die Anlage eines Grundwasserbrunnens und ständiger Probestellen zur Erforschung der Pflanzendecke. In nächster Zukunft ist die Schaffung einer geobotanischen Karte des Naturschutzgebietes wie auch von Karten der Wald- und Bodentypen vorgesehen.

VIIDUMÄE RIIKLIK LOODUSKAITSEALA

L. RAID ja H. REBASSOO

Viidumäe Riiklik Looduskaitseala asub Lääne-Saaremaal Saaremaa Metsamajandi Kuusnõmme metskonna Mäepea ja Sutru vahtkonnas kvartalitel 196—199, 207, 213, 216, 220, 223, 226 ja 233, pindalaga 593 ha. Ta meenutab pikka kitsast, lõuna suunas aegamööda ahenevat riskülikut, pikkusega umbes 6,5 km kirdest lõunasse ja laiusega 0,7—1,2 km idast läände.

Viidumäe all mõistetakse ühte osa Lääne-Saaremaa kõrgustiku lõunapoolse osa lääneservast, kõrgeima punktiga (nn. Suurmägi) 50,4 m üle merepinna.

Viidumäe järsak kujutab endast Antsülusjärve rannamoodustist — murrutusastangut, mille nõlv on vahelduva kõrgusega (madalam kaitseala lõunaosas) paiguti isegi mitmeastanguline. Astangu jalamilt (lõunaosas) väljuvad omapärsed allikanired, mis allpool ühinevad ojakesteks ja pehmematel talvedel kinni ei külmu. Jalami põhjapoolses lõigus esineb üks kuni kaks madalat liivast rannamoodustist.

Mullastikuliselt kuulub looduskaitseala tüüpiliste kamar-karbonaatmuldade (rähkmuldade) ja soostunud muldade valdkonna Saaremaa allvaldkonda. Muldade lähtekivimiks on fluvioglatsiaalsed ja merelised liivad ning kruusad. Vastavalt tekketingimustele on valitsevateks mullatüüpideks leet-, kamar-karbonaat- ja soomullad. Väiksemate laikudena esineb ka gleistunud kamarmuldi, turvastunud kamarmuldi jm.

Saaremaa kliima on maritiimne: pehmemate, soojemate talvede ja jahedamate suvedega kui vabariigi mandriosas. Merelisus avaldub selgekujulisemalt Lääne-Saaremaal. Seal on sügis ja talv kraadi kümnendikosade võrra soojem (suvi jahedam) kui Saaremaa kesk- ja idaosas. Kliimatingimused on mõjutanud tugevasti Viidumäe looduse kujunemiskäiku.

Viidumäe kaitseala mets idast lääne suunas koosneb kõikjal kolmest erinevast osast: platool, järsakul ja jalamil. Pla-

tool ja järsakul esinevad erineva liigilise koosseisuga metsad, jalamil asuvad allikasood, soised metsad ning vähesel määral ka puisniidud.

Domineerivateks puistuteks on männikud, kus männile kaasnevad kuusk, arukask, tamm, haab, pihlakas. Kvartalil 198 ja 207 leidub puhtkuusikuid, kus koos kuusega tavaliselt esinevad mänd, tamm ja kask. Järsakul ja järsaku jalamil Suurmäe juures kasvab kitsa ribana laialehist metsa, kus domineerivateks puuliikideks on vaher, pärn, saar, tamm ja jalakas. Jalamil kaitseala põhjapoolses osas kasvavad männi-sookasestegametsad ja sookaasikud, allikasoodel üksikud kidurad rabamaändid.

Looduskaitseala puistud on ühe- ja kahe- ja kaherindelised, kus esimeses rindes kasvab mänd, kohati kuusk, arukask, tamm, pärn, saar, jalakas. Teise rinde moodustavad kuusk (peamiselt kaitseala põhjaosas), tamm (lõunaosas), üksikeksemplaridena vaher ja pärn. Männipuistud tammega teises rindes on Eesti NSV praegusaegseis kliimatingimustes haruldased.

Puistud on diferentseerunud: domineerivad II ja III kasvuklass, vähemal määral teised. Puud on enamasti sirgetüvelised, keskmiselt kuni hästi laasunud, võra moodustab mändidel $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ tüve pikkusest (pidevate läänetuulte mõjul on puude ladvaosad paindunud kogu järsaku ulatuses ida poole), kuuskedel — $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{4}$. Vanus on puistutel varieeruv. Enam esinevad raieküpsed ja üleseisnud puistud (vanusega 120—140 aastat), mis asuvad kaitseala põhjaosas. Vastavalt vanusele ja kasvukohatingimustele on puude dimensioonid küllaltki suured: raieküpsetes puistutes on männi keskmine diameeter 26—36 cm (1,3 m kõrguselt) ja kõrgus 18—20 m, kusjuures üksikute puude dimensioonid ületavad tunduvalt keskmisi näitajaid. Raieküpsete puistute täius on 0,6—0,7, üksikutel osatükkidel 0,8; eelküpsetes ja valmivates puistutes kuni 0,9. Viidumäe kaitsealal esineb ka puistuid täiusega 0,3—0,6, lõunaosas harvikuid täiusega 0,3 (allikasoodel, kohati põhjaosa puisniitudel). Tagavara, olenevalt vanusest ja täiusest, on raieküpsetes puistutes 220—360 tm/ha, madalaboniteedilistes ja madala täiusega puistutes 60—70 tm/ha.

Järelkasvus on grupiti kuusk (põhjaosas), keskmise kõrgusega 0,5—2 m, üksikutes gruppides 4—5 m ja enam. Valgusrikkamates häiludes esineb männi looduslik uuendus, keskmise kõrgusega 0,2—0,5 m. Järelkasvus esineb veel üksikuid tammi ja vahtraid varieeruva vanuse ja kõrgusega, salulehtmetsades — saari ning jalakaid.

Alusmets on hõre kuni keskmise tihedusega, suhteliselt liigirikas. Kohati moodustavad tiheda alusmetsa kadakas või sara-puu, mis on ühtlasi domineerivateks liikideks. Kadakas esineb sageli puukujulisena, kõrgusega 4—5 m. Peale eespool maini-tute kasvavad alusmetsas harilik pihlakas, pooppuu, mage sõstar, harilik lodjapuu, harilik kuslapuu, näsiniin, viirpui- ja kibuvitsaliigid, tärnpuu, paakspuu, must ja harilik tuhkpui (viimased vaid kaitseala keskosas).

Haruldastest alusmetsa liikidest võib märkida põhjapoolses osas kasvavat tuhkpihlakat (*Sorbus aria* L. Crtz.), mis puudub peale Lääne-Saaremaa ja Sõrve poolsaare mujal Nõukogude Liidus. Selle atlantilisest kliimaperiодist pärineva eksemplari kõrgus Viidumäel on 4,5 m. On täheldatud viljumist. Teine haruldane puittaim, mis ei kuulu otseselt alusmetsa koostisse, on atlantilise kliimaperiооdi relikvt luuderohi (*Hedera helix* L.), teda leidub looduskaitseala põhjaosas niiskemates metsades. Jõudes meie aladel oma leviku kirdepiirile, esineb luuderohi roomavakujulisena (üksikjuhtudel tõuseb ta ka puutüvedel kõrgemale, kus külmub lumevaesematel ja karmimatel talvedel).

Lageraiealadele on rajatud kultuure männi külviga ja kaheaastaste männiseemikute istutusega alates 1952. aastast (kaitseala põhjaosas). Hiljem on kultuure korduvalt täiendatud männi istutusega. 1959. aasta sügisel täiendati looduslikku uuendust tamme külviga (lõunaosas) ja tammeseemikute istutusega (keskosas) 1960. aasta kevadel. Väiksemate gruppidenä ja üksikpuudena on Viidumäe Riiklikule Looduskaitsealale sisse toodud 1960. aastal euroopa lehist, dauuria lehist, sinihalli ebatsuugat, musta mändi, rumeelia mändi, kanada kuuske, berliini pappelt, hatuseviljast pappelt, papüüruse kaske, põhja tamme, mandžuuria saart, pennsilvaania saart, rohelist saart, halli pähklipuud, harilikku hobukastanit, musta kirssi, okas-paju, tatari kuslapuud, jaapani ebaküdooniä, thunbergi kukerpuud, ginnala vahert, tatari vahert, villast lodjapuud ja hari-likku amorfat.

1959. aasta kevadel toodi looduskaitsealale meie läänesaarte atlantilise kliimaperiооdi relikvtne puuliik — harilik jugapuu (*Taxus baccata* L.). Praegu kasvab kaitsealal 9 noort puukest, erineva vanusega (noorim praegu 3-aastane). Liigirikkale aru-kasega puisniidule toodi 1959. aastal rohttaimedest harilik kullerkupp, mis puudub kogu Lääne-Saaremaa looduslikus fooras.

Metsakasvukohatüüpidest on Viidumäe Riiklikul Loodus-kaitsealal nõrgalt kuni keskmiselt leetunud liivmuldadel valit-

sev pohla kasvukohatüüp (kaitseala kirde- ja idaosas). Alustaimestik domineerib mustikas, kohati pohl; lisaks leidub kanarbikku, aas-härgheina, look-kastevert, kukemarja, harakuljust, kilpjalga, veisheina jt. Sammaldest kasvavad palusammal, laanik, lainjas kaksikhammas ja haruldase liigina (kaitsealal küllalt sage) suuri mättaid moodustav valvik. Üleminekul pohlätüübist niiskemale pinnasele lisanduvad endistele taime liikidele võsaülane, verev kurereha, värv-varjulill, värvmadar, kuldviits jt. Alusmetsas leidub rohkesti kadakat.

Metsatüüpidest domineerivad pohlamännikud (lõunaosas tammega teises rindes). Boniteet II—III.

Sambliku kasvukohatüüp esineb kohati kuivadel nõrgalt (harva kuni keskmiselt) leetunud liivmuldadel. Alustaimestik on liigivaene, domineerivad kladooniad (*Cladonia alpestris*, *Cl. rangiferina*, *Cl. silvatica* jt.), kohati leidub leesikat, rohekat uibulehte, talvikut, tumepunast neiuvaipa, tuvi-tähtpead (ühes kohas) ja taimeharuldustest boreaalsest kliimaperioodist pärinevat karvast lipphernest (*Oxytropis pilosa* (L.) D. C.). See liik esineb kaitseala keskosas (lisaks veel muudes kasvukohatüüpides) lõunasse eksponeeritud nõlvadel ja platool. Alusmets puudub või leidub hõredalt kadakat. Metsatüüp — samblikumännik. Boniteet IV—V.

Sarapuuloo kasvukohatüüp esineb looduskaitseala kesk- ja põhjaosas keskmise sügavusega rähksetel muldadel liivsavisel paerähäl või rähksel liivsavil. Alustaimestik on liigirikas, leidub ohtralt sinilille, maasikat, võsaülant, kohati jänsekapsast, angerpisti, verevat kurereha, sulg-arulustet (nõlvadel), värv-varjulille. Haruldastest liikidest märgime mägi-naistepuna (*Hypericum montanum* L.), mis meie vabariigi territooriumist ida pool ei esine. Kasvab kohati veel valgusrikastel lõunapoolsetel nõlvadel ja lagendikel. Platool kaitseala põhjapoolses ja keskosas esineb boreaalsest kliimaperioodist pärinev püstine hiirehernes (*Vicia cassubica* L.), mis moodustab kohati täiesti puhtaid kogumikke. Sammaldest leidub metsakäharikku, laanikut ja palusammalt. Alusmets on suhteliselt liigirikas: domineerib sarapuu, kohati kadakas, aga leidub ka magedat sõstart, verevat kontpuud, lodjapuud, harilikku kuslapuud, näsiniint, harilikku pihlakat, tuhkipihlakat, musta tuhkpuid. Boniteet III.

Sügavamatel, suhteliselt niiskematel muldadel esineb jänsekapsa-sarapuuloo kasvukohatüüpi ja üleminekuid sarapuu kasvukohatüübile. Puistutest domineerivad männikud tammega teises rindes (nõlval kohati ka pärnaga).

Sarapuulookuusikuid on vähesel määral Suurmäe all. Muld

on männikutega võrreldes niiskem. Alustaimestik on suhteliselt liigivaene: leidub jänesekapsast, sinilille, võsaülüst, hari-likku kurekella, haruldastest — luuderohu. Samblarinne moodustab võrdlemisi tiheda, kohati pideva katte metsakäharikust, laanikust, lehvikust ja teistest. Alusmetsas leidub peale sarapuu ohtralt näsiniint, kohati verevat kontpuud. Teises rindes sageli tamme. Boniteet III—IV.

Kanarbikutüüp esineb madalatel liivastel rannamoodustistel ja ühel soosaarel keskmiselt leetunud leetmuldadel. Alustaimestik on tunduvas ülekaalus kanarbik, kohati lisanduvad talle pohl, sarik-hunditubakas, lamba-aruhein ja lõunaosas haruldane karehambune osi (*Equisetum trachyodon* A. Braun), mida Eestist peale Viidumäe on leitud vaid Vormsi saarelt. Sammalkate peaaegu puudub. Alusmets puudub või leidub üksikuid kadakaid. Metsatüüpidest esineb kanarbikumännik, sageli tamme teises rindes. Boniteet IV—V.

Naadi kasvukohatüüp asub Suurmäe lähedal kitsa ribana järsakul. Muld on värske, nõrgalt leetunud kamar-leetmuld. Puistut moodustavad laialehised puuliigid: vaher, pärn, tamm, saar, jalakas, künnapuu, milledele lisanduvad arukask ja kuusk. Alusmetsa moodustab põhiliselt sarapuu, vähem näsiniin, hari-lik kuslapuu, magesõstar, verev kontpuu. Alustaimestik on väga liigirikas. Varakevadel õitsevad lehtmetsas: mets-kuldtäht, harilik kopsurohi, harilik lõokannus, kanakoole, käopäkk, kevadine kurelääts, võsa- ja kollane ülane, hammasjuur; hiljem: mitmeõiene kuutõverohi, piibeleh, mets-kurereha, lõhnar varjulill, must kurelääts, milledele lisanduvad veel naat, saluhein, salunurmikas, maarjasõnajalg jt. Sammalkattes: metsakäharik, tähtsamblad, roossammal. Boniteet — II.

Eespool kirjeldatud tüübile järgneb jalamil liigirikas tamme puisniit, kus esineb ohtralt sarapuu, pärna ja verevat kontpuud, vähemal määral paakspuud, türnpuud jt. Alustaimestik on väga liigirikas, haruldasematest liikidest märgime luuderohu, mägi-naistepuna, tumepunast neiuvaipa, asparhernest, laialehist karuputke. Mitmes kohas leidub kaitsealust väga dekoratiivset kuldkinga (*Cypripedium calceolus* L.).

Viidumäe suurimaks harulduseks tuleb kahtlemata lugeda valget tolmpaad (*Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch), mida kogu vabariigis leidub vaid Lääne-Saaremaal. Kõnealuselt puisniidult on seda liiki seni leitud vaid üks eksemplar.

Naadi kasvukohatüüp jätkub platool arukase puisniiduga, kus tooniandvamateks liikideks on kuldtulik, pehme kortseleh, nurmenukk, harilik koldrohi jt.

Peale selle leidub soostunud puisniite (peamiselt kaitseala põhjaosas), kus puurindes domineerib sookask, vähemal määral sanglepp. Põõsarinne on hõre, koosnedes tuhkur- ja raudpajust, paakspuust. Rohurindes esinevad lubikas, pääsusilm, ääristarn, harilik ja hirsstarn, harilik käoraamat; haruldasmatest liikidest laialehine neiuvaip.

Sookaske esineb sageli ka kaitseala põhjapoolses osas soiste võsastike koosseisus. Peale sookase leidub seal veel kuuske, põõsastest paakspuud. Alustaimestik domineerivad niiskuselemesemad liigid: angervaks, soo-koertubakas, hirss- ja kollane tarn, kohati sinihelmikas, lubikas, pääsusilm, ka porss ja soo-piimalill.

Looduskaitseala lõunaosas (ja põhjaosas nn. Nakisool) asuvad liigniiskuse all kannatavad alad — allikasood, turbatüsedusega 50—80 cm (erandjuhtudel üle 1 m). Taimkate on seal omapärane, huvitav ning ainulaadne kogu vabariigis.

Nii esineb nimetatud alal lage sepsika- ja tarna-madalsoo, kus huvitavamate taimeliikidest märgime roostepruuni ja mustja sepsika värda, ahtalehist käppa, kärbesõit, kahkjaspunase käpa valgeõielist vormi, hiilakat jt.

Allikasool järsaku jalamil asub peaaegu puhtaid kogumikke moodustav atlantilise kliimaperioodi relikt — tömpõiene luga (*Juncus subnodulosus Schrank*), mida pole leida kogu Nõukogude Liidus peale Saaremaa. Samas esinevad ka teised looduskaitsealused haruldused: alpi võipätakas (*Pinguicula alpina* L.) lõhnav käoraamat (*Gymnadenia odoratissima* L. Rich.) ja saaremaa robirohi (*Rhinanthus osiliensis* (Ronn et Saars.) Eichw.). Viimaseid kahte leidub ka soistel puisniitudel. Lõhnav käoraamat on dekoratiivne, meeldiva lõhnaga käpaline, mis pärineb boreaalsest kliimaperioodist; alpi võipätakas — subarktilisest kliimaperioodist (peale Saaremaa mujal Eesti NSV-s ei leidu). Saaremaa robirohi kuulub Eesti endeemsete taimeliikide hulka. Ta on välja kujunenud Lääne-Saaremaa allikasoodel ja teda ei leidu kusagil mujal maailmas. Selliste haruldaste taimede olemasolu rõhutab veel kord kaitseala kui botaanilise «vabaõhumuuseumi» erakordset väärtust.

Allikasoodel leidub kiduraid rabamände, mis kasvavad koos hariliku ja väikeseviljase jõhvika, ümara- ja pikalehise huulheina, tupp-villpea, kukemarja ning turbasammaldegasuurtel (keskmise d=2—4 m) mätastel ning viitab juba siirdesoole ülemineku staadiumile.

Looduskaitseala lõunaosa soostunud kamarmuldadega soosaartel kasvab väikese täiusega kuni 10 m kõrgune mets, mille

liigilises koosseisus on aru- ja sookask, tamm, saar, pärn, kuusk. Alusmets on tihe, moodustudes sarapuust, verevast kontpuust, paakspuust, kadakast jm. Alustaimestik on tihedas alusmetsas hõre või puudub täiesti, hõredama alusmetsa puhul aga leidub ohtralt sulg-arulustet, metaskastikut, kuradikäppa, pung-kirburohtu, sinilille, piibelehte, haruldasematest liikidest — kuninga-kuuskjalga.

Huvitava metsatüübina leidub kaitseala keskosas luiteliival omapärane männik, kus pidev taimkate puudub. Laiguti esineb leesikat, nõmme-liivateed, kassikäppa, lamba-aruheina, tume-punast neiuvaipa, liivatarna (kasvab tavaliselt mererandadel), ümaralehist kellukat, sarik-hunditubakat. Boniteet — V.

Looduskaitseala lõunapiiri lähedal (Kuusnõmme metskonna Sutru vahtkonna kv. 244) asub rajooni looduskaitse all olev omapärane mets, mille puistu koosseisus esinevad kuuse kõrval esimeses rindes ka tamm, vaher, saar, jalakas, haab, sang- ja valge lepp, aru- ja sookask, servaaladel mänd ning vähesel määral ka pärn (enamasti II rindes). Selles üleseisnud metsas äratavad tähelepanu puude suured dimensioonid. Alusmetsas domineerib sarapuu, leidub näsiniint, harilikku pihlakat, magesõstart jt. Alustaimestik on liigirikas: esineb 70 liiki kõrge-maid taimi, neist sagedamini: sinilill, jänesekapsas, metskastik, lõhnav varjulill, karvane piiphein, sõrmtarn, kevadine ja must kurelääts, imekannike, metsputk, harilik kopsurohi, hammasjuur, käopäkk, pesajuur. Sammaldest valitseb metsakährik, vähemal määral lainjas kaksikhammas, roossammal ja tähtsamblad. Boniteet I—II.

Haruldastest taimeliikidest, mis kasvavad nimetatud kvartalil või selle vahetus läheduses, tuleb märkida luuderohu, böömi kurereha (*Geranium bohemicum* Torn.) kvartali 240 ja 244 sihil, valget tolmpead, karehambust osja (hulgaliselt soisel alal samal kvartalisihil) ja alssosja (*Equisetum scirpoides* Michx.) — lageraielankidel kv. 244, mis on haruldane kogu Eesti NSV-s (peale Viidumäe leidub seda liiki vaid mõnes kohas Lõuna-Eestis).

Et säilitada reliktsid taimeliike ja -kooslusi, on looduskaitseala metsa alal keelatud lageraied ja vaigutamise, soisel alal — maa kuivendamine ning ülesharimine. Karjatamine on keelatud kogu kaitsealal. Valik- ja hooldusraieid, samuti metsakultiveerimistöid teostab Saaremaa Metsamajand kooskõlastatult Looduskaitse Valitsusega.

Viidumäe Riiklikul Looduskaitsealal on võimalus jälgida mitmesuguste taimekoosluste, eriti metsatüüpide arengut ning

vaheldumist ja alustaimestiku muutumist seoses metsatüüpide muutumisega. Sealjuures on eriti hädavajalik olemasoleva männimetsa (tammega teises rindes) säilitamine, sest sellise metsa looduslik teke praegusel kliimaperioodil pole enam võimalik. Et kaitsealal leidub umbes $\frac{1}{3}$ vabariigi looduskaitsealustest taimeliikidest, siis on praeguste tingimuste säilitamine seal väga oluline.

Viidumäe Riiklik Looduskaitseala peab tagama kõigi taimekoosluste ja reliktiliikide kaasaegse ja möödunud esinemisviisi uurimist ning muutuma ühtlasi kogu Saaremaa botaanilise teadusliku uurimistöö baasiks.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЗАПОВЕДНИК ВИЙДУМЯГИ

Л. РАЙД и Х. РЕБАССО

Резюме

Государственный заповедник Вийдумяги находится в западной части острова Сааремаа в обходах Мяэпеа и Сутру лесничества Куузнымме Сааремааского лесхоза, общей площадью 593 га.

Преобладающими почвенными типами являются подзолистые, дерново-карбонатные и болотные почвы.

Господствующими насаждениями являются сосняки, где к сосне в I ярусе примешиваются ель, береза бородавчатая, дуб, осина; во втором ярусе ель, дуб, и отдельными экземплярами клен и липа. Подлесок сравнительно богат видами, из редких видов встречаются *Sorbus aria* L. Crtz. и *Hedera helix* L.

Из типов местопроизрастания леса господствует брусничный тип местопроизрастания, из других отметим лишайниковый, лещинно-альварный, кислично-лещинно-альварный, вересковый и снытьевый тип местопроизрастания.

Из редких видов растительности попадают *Oxytropis pilosa* (L.) D. C. (лишайниковый тип местопроизрастания), *Hypericum montanum* L., *Vicia cassubica* L. (лещино-альварный тип местопроизрастания), *Equisetum trachyodon* A. Braun (вересковый тип местопроизрастания). На богатом видами дубовом лесолуге встречаются редкие *Cypripedium calceolus* L. и *Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch. Кроме богатых

видами лесолугов, в заповеднике находятся еще заболоченные лесолуга и источниковые болота. На источниковых болотах растут редкостные растения: *Juncus subnodulosus* Schrank., *Pinguicula alpina* L., *Gymnadenia odoratissima* (L.) Rich., *Rhinanthus osiliensis* (Ronn. et Saars.) Eichw.

Вблизи южной границы заповедника (лесничество Куузынымме, обход Сутру, кв. 244) находится лес, состоящий под районной охраной природы; здесь в первом ярусе насаждения ель, дуб, клен, ясень, ильм, осина, черная и белая ольха, береза пушистая и бородавчатая, подлесок и живой напочвенный покров богаты видами: встречается около 80 видов высших растений.

Из редкостных растений отметим следующие: *Hedera helix* L., *Geranium bohemicum* Torn., *Equisetum scirpoides* Michx., *Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch., *Equisetum trachyodon* A. Braun.

В заповеднике Вийдумяги находится примерно $\frac{1}{3}$ растений, подлежащих охране природы в республике.

DAS STAATLICHE NATURSCHUTZGEBIET VIIDUMÄGI

L. RAID UND H. REBASSOO

Zusammenfassung

Das staatliche Naturschutzgebiet Viidumägi befindet sich im westlichen Teil der Insel Saaremaa — Waldwärterbezirke Mäepea und Sutru, Forstrevier Kuusnõmme, Forstbetrieb Saaremaa — und umfasst eine Fläche von 593 ha.

Von Bodentypen dominieren hier Podsol-, Rasenkarbonat- und Moorböden.

Die vorherrschenden Baumbestände sind Kiefernwälder, wo sich im Oberbestand der Kiefer die gemeine Fichte, die Warzenbirke, die Eiche und die Aspe zugesellen und der Unterbestand aus der gemeinen Fichte und der Eiche sowie Einzel-exemplaren von spitzblättrigem Ahorn und kleinblättriger Linde gebildet wird. Das Unterholz ist relativ reich an Arten; von seltenen Arten sind hier *Sorbus aria* (L.) Crtz. und *Hedera helix* L. vertreten.

Von Standortstypen dominiert der Preiselbeer-Standortstyp, von den übrigen wären der Flechten-, der Haselstrauch-, der

Heidekraut-, der Sauerklee-Haselstrauch- und der Giersch- Standortstyp zu nennen.

Seltene Pflanzen, die hier auftreten sind: *Oxytropis pilosa* (L.) D. C. (Flechten-Standortstyp), *Hypericum montanum* L., *Vicia cassubica* L. (Haselstrauch-Standortstyp), *Equisetum trachyodon* A. Braun. (Heidekraut-Standortstyp). Auf den artenreichen Eichenwaldwiesen finden sich von Pflanzenseltenheiten *Cypripedium calceolus* L. und *Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch. Ausser artenreichen Waldwiesen gibt es hier auch vermoorte Waldwiesen und Quellmoore. Auf den letzteren gedeihen folgende Seltenheiten: *Juncus subnodulosus* Schrank., *Pinguicula alpina* L., *Gymnadenia odoratissima* (L.) Rich. und *Rhinanthus osiliensis* (Ronn. et Saars.) Eichw.

Unweit der Südgrenze des Schutzgebietes (Forstrevier Kuusnõmme, Waldwärterbezirk Sutru, Distrikt 244) befindet sich ein der Rayonnaturskommission unterstellter geschützter Wald, dessen Bestand sich aus der gemeinen Fichte, der Eiche dem spitzblättrigen Ahorn, der gemeinen Esche, der Schwarz- und Weisserle, der Warzen- und Moorbirke zusammensetzt, und wo das Unterholz und die Bodenvegetation einen seltenen Artenreichtum aufweisen; es finden sich hier nämlich etwa 80 Arten höherer Pflanzen. Von Pflanzenseltenheiten seien genannt: *Hedera helix* L., *Geranium bohemicum* Torn., *Equisetum scirpoides* Michx., *Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch., *Equisetum trachyodon* A. Braun.

Im Naturschutzgebiet Viidumägi ist etwa ein Drittel aller naturgeschützten Pflanzen der Republik anzutreffen.

JAHIMAJANDUSE ARENDAMISE PERSPEKTIIVIDEST

H. LING

Jaht meie kaasaja tingimustes — kus jahihuvilisi on palju, loodusmaastik asendunud suures ulatuses kultuurmaastikuga — pole enam mõeldav ilma tugeva, plaanipäraselt arendatava jahimajanduseta. Meie tingimustes on jahindus jagunenud kaheks eri osaks: 1) jaht, jahipidamine ja 2) jahimajandus. Kui me jahindust määritleme kui üht rahvamajandusharu, mis tegeleb ühe loodusvara — ulukite — ratsionaalse kasutamisega, siis jahimajanduse ülesandeks jääb ulukite fondi taastootmine, selle suurendamine teiste rahvamajanduse harude huve arvestavas piirides, ulukite fauna rikastamine ja ulukite kasutamise planeerimine, kusjuures ulukite kasutamist teostatakse vastavalt jahimajanduse poolt antud plaanide alusel jahipidamise abil.

Kuna jahinduse ülesandeks on ühe loodusvara ekspluateerimine, millel peale puhtmajandusliku väärtuse on ka teaduslik ja kultuurilis-esteetiline tähtsus, puutub jahindus tervikuna kõige tihedamalt kokku looduskaitsega. Ulukite looduskaitse ja jahinduse eesmärgid peavad ühtuma, kusjuures jahinduse organiseerimisel ja planeerimisel peavad suunavaiks olema looduskaitse põhimõtted.

Ulukite looduskaitse tänapäeval praktikas on õige jahimaa-alade majandamine, s. o. õigeil aluseil olev jahimajandus. Seega jahimajanduse probleemid on ühtlasi ka ulukite looduskaitse põhiprobleemid.

Kuivõrd ulukite majanduslik kasutamine on seotud nende taskmisega, jahiga, millest võtab osa suur arv inimesi ning milline protsess ise võimaldab sportlik-turistlikku tegevust, esteetilisi elamusi, pakub aktiivset puhkust — sedavõrd on osa jahindusest — jahipidamine — ka sport.

On selge, et jahinduse kõige olulisemaks aluseks on ja h i m a j a n d u s. Ilma tugeva jahimajandusliku baasita pole võimalik ulukite kui ühe loodusvara taastootmine ja selle ratsionaalne kasutamine ega ka jahipidamine, jaht.

Käesoleval ajal on meie vabariigis jahimajandus võrreldes jahiga tagaplaanil — organisatsiooniliselt väljendub see jahindusorganisatsioonide kuulumises spordiühingutesse, kellel on ka teatud ülesanded jahimajanduse alal. Enamikus rajoonides areneb jahimajandus stiihiliselt, puudub plaanipärasus, tööjõu ja summade suunamine jahimajandusse on juhuslik ja sageli ebaotstarbekas, puudub konkreetus ja perspektiivi silmaspidamine.

Selleks, et jahimajandus tõsta uuele, kõrgemale tasemele ja kujundada välja tõelised jahimajandid, on vaja jahimajandusalane töö viia rangelt plaanipärasele alusele, suunata tööjõud ja materiaalsed vahendid kõige olulisemate ülesannete lahendamisele, plaanipäraselt kasutada ulukite varusid. Selline plaanipärasus enamiku jahindusorganisatsioonide töös praegu puudub ja neid võiks võrrelda metsamajandiga, kes küll teostab raiet ja istutab kultuure, kuid seda ilma mingi plaanita, ilma puistuplaanita, takseerandmeteta ja majanduskavadeta.

Mis oleks selleks aluseks millele oleks võimalik rajada jahimajanduse plaanipärasus?

Selleks aluseks on: 1) jahimaa-alade esialgne boniteerimine ja 2) jahimajanduse arenguks vajalike organisatsiooniliste abinõude rakendamine.

Jahimaa-alade boniteerimiseks nimetame nende maa-alade hindamist eri ulukiliikidele asupaigana sobivuse ja võimaliku jahindusliku produktsiooni seisukohast. Jahimaa-alade esialgsel boniteerimisel selgitatakse:

1) millised on antud maa-ala looduslikud tingimused — missugustele ulukiliikidele ja kui suurel määral nad sobivad elupaikadeks;

2) ulukiliikide levik ja arvukus praegu ning milline see võiks olla, arvestades looduslike tingimusi ja teiste rahvamajandusharude huve;

3) missuguseid abinõusid, kus ja millal on vaja rakendada ühtede liikide elutingimuste parandamiseks arvukuse tõstmise ja leviku laiendamise eesmärgil ning teiste liikide arvukuse vähendamiseks ja leviku lokaliseerimiseks;

4) missugust jahinduslikku produktsiooni ja millal on võimalik saada antud jahimaa-aladelt.

Nende andmete alusel koostatud kasutuskavad iga jahipiirkonna ja jahimajandi kohta annavad igale jahindusorganisatsioonile selged eesmärgid ja konkreetse tegevuskava, mobiliseerivad nende jõupingutused ja näitavad jahimajandi arengu perspektiivi.

Soovitava jahimaa-alade esialgse boniteerimise kava ei pretendeeri suurele täpsusele — sest see arvestab boniteerimise teostamiseks meil praegu olemasolevat kaadrit, selle kvalifikatsiooni ja majanduslikke võimalusi. Siiski on esialgne boniteerimine hädavajalikuks ja paratamatuks vahelüliks jahimajandite plaanipärasele arendamisele ning eeltöökäsitamiseks täieliku boniteerimise teostamiseks lähemas tulevikus.

Jahimaa-alade boniteerimise aluseks on:

1) põllumajanduslike kõlvikute kaart, abikaartideks metskondade puistuplaanid, geobotaanilised kaardid;

2) metskondade ja jahindussektsoonide loenduse andmed;

3) loenduse läbiviimisel saadud ja instruktoriga poolt kogutud andmed eri ulukiliikide leviku kohta;

4) käesoleva ajani meil kogutud ja kirjandusest saadud andmed eri liikide lubatava või võimaliku asustustiheduse, juurdekasvu, vajalike biotehniliste abinõude, elupaigalise leviku diapasoni jm. kohta.

Mingi ala boniteerimise tulemused võetakse kokku ühe kaardi ja kolme koondtabeli näol. Lühidalt seisneks jahimaa-alade boniteerimise praktiline teostamine järgnevas.

1. Jahimajandi struktuuri algühiku — jahindussektsooni territooriumil piiride kindlaksmääramine ja kaardistamine. Maa soovitavaks suuruseks on 3000—5000 ha.

2. Erinevate kõlvikutüüpide pindalade määramine kaardilt.

3. Ala boniteerimine (hindamine) igale ulukiliigile elutingimuste sobivuse seisukohalt. Esialgsel boniteerimisel hinnatakse antud ala sobivust ainult kõige tähtsamate ulukiliikide osas (põder, metskits, metssiga, hall jänes, valge jänes, põldpüü) kolmepallilises süsteemis: I bon. — elutingimused parimad, II bon. — elutingimused rahuldavad, III bon. — elutingimused suhteliselt halvad.

4. Määratakse iga liigi planeeritava või lubatava asustustiheduse ülempiir eri boniteediga aladel ning antud alal elutseda võivate ulukite isendite arv.

Kuigi nii looduskaitse kui ka jahinduse seisukohalt lähtudes oleks soovitatav seada eesmärgiks iga ulukiliigi arvukuse tõstmine võimalikult kõrgele tasemele, ei võimalda seda teiste rahvamajandusharude huvid. Sellepärast mõnede liikide suhtes — nagu põder, metskits, metssiga — planeerime arvukuse tõusu kuni nn. lubatava asustustiheduse ülempiirini, s. o. uluki sellise asustustiheduseni, mille puhul tema poolt metsa- või põllumajandusele tekitatavad kahjustused kas puuduvad või pole tunduvad. Nii on näiteks põtrade lubatava asustustiheduse ülempiiriks võetud 5—7 isendit 1000 ha kohta — käesoleval ajal on aga meil metskondi, kus nende asustustihedus läheb 20 isendini 1000 ha kohta; metskitsede asustustiheduse ülempiiriks on võetud I bon. aladel 30—40 isendit 1000 ha kohta; metssigadel 5—6 isendit, halli jänese planeeritavaks asustustiheduseks on 70—100 isendit, valgejänesel — 120—150, põldpüül — 100—150 isendit ha kohta.

5. Võttes aluseks ulukite loenduse andmed koostatakse jahimajandi ulukifondi juurdekasvu ja kasutamise plaan sellise arvestusega, et tähtsamate ulukite lubatava asustustiheduse ülempiir või planeeritav asustustihedus saavutataks hiljemalt 1965. aastaks.

6. Vastavalt ulukifondi juurdekasvu plaanile koostatakse biotehniliste abinõude plaan, mis tagaks ulukite plaanilise juurdekasvu.

Biotehniliste abinõude plaanis nähakse eeskätt ette tööd ulukite talviseks lisatoitlustamiseks. Lisasööta kasutatakse vastavalt ulukite arvule, kusjuures erilist tähelepanu tuleb pöörata lisatoidu kvaliteedile ja mitmekesisusele. On arusaadav, et ühe uluki kohta planeeritav lisatoidu kogus peab olema erinev eri toitumistingimustega alade jaoks ja sõltub talve tingimustest. Näitena tooksin andmed viimastel aastatel Tartu Jahindusklubis metskitsede lisatoitlustamiseks ühe isendi kohta varutud söötadest ja nende kogusest: kaera 10—20 kg, söödakapsast 10—25 kg, heina 10—20 kg, lehisevihtu 10—30 kg, juurvilja 1—4 kg, vajalikul hulgal langetatud haabu. Kuigi ühe isendi kohta varutav lisatoidu kogus on üsna mõõdukas, on kõigi ulukite lisatoiduks varutav kogus vabariigi ulatuses aga üsna aukartustäratav. Näiteks 1961. aastal varuti Tartu Jahindusklubis:

söödakapsast	7 kuni 14 ha-lt
kaera	12 „ 35 „
topinamburit (maapirni)	1,2 ha-lt

jaanirukist	11,5 ha-lt
heina	43 kuni 110 t
kartuleid	24 „ 36 t
juurvilja	11,5 „ 21 t
viljapuhastamise jäätmeid	7 „ 12 t
lehisevihtu	20 000 kuni 60 000 tk.

Kogu vabariigis oleks aga vaja varuda ulukeile lisasööta: söodakapsast 1100 t, kaera 170 t, heina 300 t, kartulit 80 t, juurvilja 110 t, lehisevihtu 120 000 tk. ja teha söödapõlde: topinamburit 4 ha, jaanirukist 100 ha.

Arvestades ulukite arvu pidevat kasvu suureneb ka varutava lisatoidu kogus 1965. aastaks kahekordseks.

Missugune on olukord praegu vabariigis jahimaa-alade boniteerimisel?

Jahimaa-alade esialgne boniteerimine on lõpetamisel Tartu jahindusklubi ulatuses. Välja on töötatud ja trükis ilmunud vastav juhend¹, trükist on ilmunud ka vastavad planketid. Jahimajanduse Inspektsiooni korraldusel on toimunud jahimaa-alade esialgset boniteerimist tutvustav seminar. Käesoleva aasta jooksul võib loota enamiku jahindusorganisatsioonide territooriumi esialgset boniteerimist. Jahimajanduse Inspektsioon koos Zooloogia ja Botaanika Instituudiga on asunud vabariigi ulatuses vajaliku boniteerimise perspektiivplaani koostamisele.

Põhiliseks raskuseks, mis kerkib esile boniteerimisel, on mõnes organisatsioonis jahindusalase palgalise kaadri madal kvalifikatsioon, teadmiste vähesus. Teiseks tuleb nimetada ebarahuldavat olukorda ulukite iga-aastastel loendustel. Loenduse teostamine riigimetsa maa-aladel on metsavalve töötajate ülesandeks. Et riigimetsa maa-aladel elutseb enamik suurulukeist, siis nende õige juurdekasvu ja kasutamise planeerimiseks on õigete loendusandmete saamine äärmiselt oluline. Käesoleva ajani saadud loendusandmed ei anna olukorrast õiget pilti.

Ebaõiged andmed paljudest metskondadest on tingitud: 1) metsavalve kaadri (eeskätt metsavahtide) vähesest teadlikkusest — on esinenud juhtumeid, kus metsavaht ei erista metskitse jälgi hundi jälgedest, 2) metskond ei pööra üldse tähele-

¹ H. Ling «Jahimajandus plaanipäraseks! Ajutine juhend jahimaa-alade esialgseks boniteerimiseks». Abiks jahimehele. 1961, Tartu.

panu loendusele ega nõua metsavahtidelt andmeid — aruanne loenduse kohta täidetakse «laest» võetud arvudega, 3) meelega vähendatakse mõnede kasulike ulukite loendusandmeid kartusest, et neid võidakse tulla küttima.

Oigete loendusandmete saamine on garanteeritud ainult siis, kui tõstetakse metsavahtide teadmisi, viiakse loendus läbi vastavalt juhendile, luuakse tihedam side metsavalve töötajate ja jahindusorganisatsioonide vahel, kontrollitakse loendusi.

Jahimaa-alade boniteerimine annab meile teadlikult põhjendatud aluse perspektiivplaanide koostamiseks, nende andmete alusel võime väita kuipalju meil kuskil ulukeid võiks elutseda ja mis me selleks peame tegema, et nende arvukust vastavale tasemele tõsta. Plaan aga jääb paberile, kui meil pole vastavat jõudu, organisatsiooni, kes selle ellu viiks.

Käesoleval ajal on jahinduse viljelemine ja arendamine antud 14 enam-vähem iseseisva jahindusorganisatsiooni kätte — nendele on kinnitatud teatud territooriumid, mida nad majandavad. Enamus neist organisatsioonidest (10) alluvad spordiorganisatsioonidele «Kalev» ja «Jõud». Jahindusorganisatsioonidesse kuulub vabariigis ca 14.000 liiget. Palgalisi töötajaid on jahindusorganisatsioonidel (v.a. sõjaväe klubi) ca 40, neist ca $\frac{1}{3}$ on administratiivtöötajad, teistel on võimalus umbes 50% (või vähem) oma tööajast rakendada jahimajanduslikele töödele. Jahindusala töötajate erialane kvalifikatsioon on üldiselt madal, kõrgema — metsandusliku eriharidusega — töötajaid töötab jahindusorganisatsioonides alates käesolevast ajast ainult kolm. Ühtne juhtimine praktiliselt puudub — kõik 14 organisatsiooni tegutsevad iseseisvalt. Möödunud aastal Jahimajanduse Inspektsiooni juurde moodustatud Jahindusnõukogu võimaldab teatud määral tööd ühtlustada ja mõningaid küsimusi kooskõlastada. Ainsaks riiklikuks organisatsiooniks, kes otseselt vastutab jahinduse eest ja kes jahindusalast tööd vabariigis kontrollib, on Jahimajanduse Inspektsioon, milles töötab kaks inimest. Kaudne side on olemas ka Looduskaitse Valitsusega ja Jahimajanduse Inspektsiooni kaudu Metsamajanduse Peavalitsusega.

Materiaalsed ressursid jahimajanduse arendamiseks laekuvad põhiliselt jahindusorganisatsioonide liikmete jahimajandi maksust — tunduv osa sellest aga läheb stendispordi viljelemisele, Tallinna Jahindusklubil koortebaasi ülalpidamisele jt. jahimajandusega otseselt mitte seotud üritustele.

Riiklikest summadest mõõdukal määral rakendatakse jahimajandusse summasid metsamajandite kaudu.

Väiksematel jahindusklubidel jätkub raha ainult kas täisvõi poole kohaga administratiivala töötaja ülalpidamiseks.

Kui sellest ülevaatest kokkuvõtte teha, võib nentida

1. Vabariigis puudub jahindusalase töö ühtne juhtimine, jahimaa-alade majandamise juhtimine on meil tükeldatud ja antud spordiorganisatsioonide alluvusse.

2. Jahimajandusega tegelev isikuline koosseis on ilmselt ebapiisav — suhteliselt väikese osa tööjõust rakendavad olemasolevadki instruktorid jahimajanduse arendamiseks.

3. Materiaalsed ressursid — eriti väikestel klubidel — on täiesti ebapiisavad, neil pole võimalik töö jaotus eri instruktorite vahel, nende spetsialiseerumine.

4. Koosseisude kvalifikatsioon on üldiselt madal.

5. Riiklik vabariigi jahindusalast tööd kontrolliv organ, kes peaks seda tööd juhtima ja suunama, on praeguste koosseisude juures võimetu temale pandud ülesandeid täitma.

On selge, et praegu olemasolev jahindusorganisatsioonide struktuur ei vasta enam meie ees seisvatele ülesannetele, ega võimalda neid efektiivselt täita. Struktuur on vaja viia vastavusse ülesannetega — kaotada killustatus, luua tugev, kvalifitseeritud kaader, tsentraliseerida materiaalsete ressursside kasutamine ja moodustada ühtsele juhtimisele alluv vabariiklik Jahimeeste Selts.

Võib kerkida küsimus: kas oleks õigustatud rahade, koosseisude ja ühiskondliku töö märgatavalt suurem jahindusse paigutamine kui seni? Kas me ei võiks jahindust liigutada ka edaspidi pisi-tasa?

Vastus saab olla ainult üks: materiaalsete ressursside paigutamine ja koosseisude suunamine jahimajandusse on igati õigustatud, seda nõuab looduskaitse, nõuab suur jahimeeste pere ja nõuab riiklik, avarapilguline suhtumine rahva kultuurilis-sportlike ja ka majanduslike tarvete rahuldamise. Kes muid «abstraktsemaid» kaalutlusi ei tunnusta, sellele peaks küllalt veenev olema jahimajanduse tulemuste hindamine rublade ja lihatonnide alusel: korralikul majandamisel ulatuks meie ulukitest saadav aastatulu ligi 600 000 rublani, kusjuures saadava ulukiliha kogus ületaks aastas 500 tonni. Samal ajal jahimajandusse pandav summa oleks tulust 4—5 korda väiksem.

Käesoleva momendi kõige pakilistemaks ülesanneteks jahimajanduse arendamisel ja jahinduse tõstmisel uuele kõrgemale tasemele on:

1) jahimaa-alade esialgne boniteerimine ja reaalsete kasutuskavade ning biotehniliste abinõude plaani koostamine;

2) plaanide ja kavade täitmiseks vastava struktuuri loomine, s. o. killustatuse likvideerimine ja Vabariikliku Jahimeeste Seltsi moodustamine ning riikliku abi suurendamine — eeskätt kuluks siia jahimajandusliku katsemajandi moodustamine mõne eesrindliku metskonna baasil, mille põhjülesandeks oleks abinõude väljatöötamine sõraliste poolt metsamajandusele tekitatavate kahjustuste vältimiseks ja vähendamiseks.

Nende ülesannete lahendamiseks peavad eeskätt jahindusorganisatsioonid pingsalt töötama, tihenema peab side metsavalve ametkonnaga. Metsnikud, metsaülemad ja metsamajandite juhtivad töötajad on selleks suureks reserviks, kes jahindusorganisatsioonides endi aktiivsust suurendades suudaksid palju kaasa aidata jahimajanduse kiirele arengule, meie looduse muutumisele rikkamaks ja kaunimaks kui ta on praegu.

О ПЕРСПЕКТИВАХ РАЗВИТИЯ ОХОТНИЧЬЕГО ХОЗЯЙСТВА

Х. ЛИНГ

Резюме

В современных условиях охота возможна только при существовании планомерно развитых жизнеспособных охотничьих хозяйств. Задачей охотничьего хозяйства является воспроизводство фонда дичи, его увеличение в границах, учитывающих интересы других отраслей народного хозяйства, обогащение фауны дичи и планирование ее использования.

Охрана природы в отношении дичи сводится в настоящее время на практике к правильному хозяйствованию на охотничьих землях. Для того, чтобы создать у нас настоящие охотничьи хозяйства, необходимо построить их работу на строго планомерных основаниях. Но это невозможно провести без бонитировки охотничьих земель, т. е. без оценки охотничьих земель в отношении пригодности местожительства и возможной продукции отдельных видов дичи. При бонитировке охотничьих земель выясняется: 1) каковы природные условия данного участка, каким видам дичи они соответствуют и в какой мере пригодных для их местообитания; 2) какое на данном участке в настоящее время распространение

видов дичи и какое оно могло бы быть, учитывая природные условия и интересы других отраслей народного хозяйства; 3) какие мероприятия, где и когда их необходимо применять для улучшения жизни с целью увеличения численности и распространения одних видов и уменьшения численности и локализации распространения других видов; 4) какую охотничью продукцию и когда ее можно будет получить с данных охотничьих земель.

В настоящее время в республике отсутствует единое руководство ведения охотничьего хозяйства — практически занимаются охотничеством 14 отдельно действующих организаций (клуба). Необходимо ликвидировать раздробленность и создать объединив квалифицированные кадры, используя централизованные материалы, ресурсы, подчиненное единому руководству Республиканское охотничье общество.

Для интенсификации научной работы в области охотничьего хозяйства и особенно для исследования вопросов, связанных с вредом, причиняемым лесу копытными, необходимо организовать охотничье опытное хозяйство на базе подходящего передового лесничества.

ÜBER DIE ENTWICKLUNGSPERSPEKTIVEN IN DER JAGDWIRTSCHAFT

H. LING

Zusammenfassung

Heutzutage ist die Jagd unmöglich ohne das Vorhandensein lebenskräftiger, planmässig ausgebauter Jagdwirtschaftsbetriebe. Zu den Aufgaben der Jagdwirtschaft gehören die Reproduktion des Wildbestandes, seine Vergrößerung in vertretbaren Grenzen, so dass die Interessen der übrigen Zweige der Volkswirtschaft gewahrt bleiben, seine Bereicherung mit neuen Arten sowie die Planung der Wildverwertung. Der Wildschutz besteht zur Zeit praktisch in der richtigen Bewirtschaftung der Jagdreviere, d. h. in einer richtig begründeten Jagdwirtschaft. Um bei uns richtige Jagdwirtschaftsbetriebe zu schaffen, ist es notwendig, die jagdwirtschaftliche Arbeit auf eine streng planmässige Grundlage zu stellen. Das ist aber unmöglich ohne eine Bonitierung der Jagdreviere, mit anderen Worten, ohne eine Schätzung der Jagdreviere vom Standpunkt ihrer

Eignung als Lebensraum für die verschiedenen Wildarten sowie ihrer möglichen Produktivität. Bei einer Bonitierung der Jagdreviere sind folgende Punkte klarzustellen: 1) welches die naturgegebenen Bedingungen des betreffenden Gebiets sind, für welche Wildarten und wieweit sie sich als Wohnstätte eignen; 2) wie es um die Ausbreitung der Wildarten auf dem genannten Gebiet bestellt ist und wie es sein könnte, wenn man die natürlichen Bedingungen und die Belange der übrigen Volkswirtschaftszweige in Betracht zieht; 3) welche Massnahmen, wann und wo, zu treffen sind, um die Lebensbedingungen der gewünschten Arten zwecks Vergrösserung ihrer Bestände und ihrer Ausbreitung zu verbessern und gleichzeitig die Häufigkeit der unerwünschten Arten niederzuhalten und ihre Ausbreitung zu lokalisieren; 4) was an jagdlicher Produktion und um welche Jahreszeit das gegebene Jagdrevier zu leisten imstande ist.

Zur Zeit mangelt es der jägereilichen Arbeit in unserer Republik an einer einheitlichen Lenkung: praktisch wird die Jagd bei uns eben von 14 voneinander unabhängigen Organisationen (Klubs) betrieben. Dieser Zersplitterung ist entgegenzuarbeiten. Es ist notwendig, unter Heranziehung zentralisierter materieller Ressourcen einen der zentralen Lenkung unterstellten republikanischen Jägerverband mit einem starken Stamm von qualifizierten Jägern ins Leben zu rufen. Zur Steigerung der wissenschaftlichen Arbeit auf dem Gebiete der Jagdkunde und insbesondere zur Erforschung der gegenseitigen Beziehungen von Paarhufern und Wald ist die Gründung einer jagdwirtschaftlichen Versuchsfarm in einem der besten Forstreviere in Angriff zu nehmen.

JAHIFAUNAT TULEB KAITSTA

L. MÄTING

Jahifauna kui loodusvara kaitasel on tähtis koht meie jahimajanduses ja võib julgelt öelda, et mitte ainult jahimajanduses, vaid ka kogu meie rahvamajanduses.

Raske, peaaegu võimatu on endale ette kujutada loodust — metsi ja veekogusid — ilma metsloomade ja lindudeta.

Metsloomade ja lindude levikuala on niivõrd laialdane, et peaaegu ei leidu kohta, kus neid ei leiduks. Seepärast jahifauna kaitse organiseerimisel on teatud raskusi, see nõuab suurt organiseerimistööd, nõuab kõigi loodussõprade aktiivset osavõttu selle õilsa ülesande täitmisel.

Kui rääkida jahifauna kaitsest, tuleb kindlasti rääkida ka jahifauna kaitse suundadest. Jahifauna kaitse on laiahaardeline tegevus, mis ei seisne ainult jahifauna otseses kaitsmises selle sõna tõsisel mõttes, vaid nõuab mitmesuguste ürituste koordineeritud läbiviimist: kasulike ulukite eest hoolitsemist nende elutingimuste parandamiseks, s. t. lisasööda varumist ja väljapanemist, kunstlike pesakohtade rajamist, röövulukite hävitamist — nende arvukuse vähendamist, võitlust salaküttimise vastu, s. o. nende kodanike vastu, kes oma teadmatusest või teadlikult hävitavad jahifaunat.

Tuleks vaadelda lühidalt, mida meil siis kaitsta on.

Ei oleks üleliigne vaadata ka veidi lähedasse minevikku selleks, et võrrelda jahimajanduses valitsevat olukorda.

Selleks on otstarbekohane võtta 1953/54. aasta, mil Jahimajanduse Inspeksiooni töö ja tegevus hakkas intensiivselt tuginema metsamajanduse organitele.

1954. aastal loendati meil ligemale 900 põtra, praegu 3500; 5800 metskitse, praegu 12 500; 70 000 jäne, praegu ligemale 100 000; 47 000 tetre, praegu ligemale 80 000; laanepüüsid 16 000, praegu 35 000; rabakanasid 1900, praegu 2500.

Kahjulikuma röövuluki — hundi arvukus ulatus tol perioodil 1000-le. Praegu huntide arv meie vabariigis ei ületa 30 isendit, arvestamata võimalikku juurdekasvu kutsikate näol. Ka ilveste arvu on sellel perioodil vähendatud 2 korda.

Need on positiivsed näitajad, mis kõnelevad sellest, et jahifauna kaitseks rakendatud abinõud ja üritused on andnud soovitud tulemusi. Tähtsamate kasulike metsloomade ja lindude arv on tunduvalt kasvanud, ohtlikumate kiskjate — huntide ja ilveste — arv aga on märgatavalt vähenenud. See näitab jahimajanduse arengut, tema sammu pidamist teiste rahvamajandusharude arenguga. Metssigade arv on aga kahjuks vähenenud umbes poole võrra. Praegu tehakse kõik selleks, et nende arvu tõsta.

Kui huntidest ja ilvestest oleme peaaegu lahti saanud, siis väiksemate röövloomade arv on meil aastast aastasse kasvanud või püsinud ühel ja samal tasemel.

Rebaste arvus ei ole märkimisväärseid muudatusi olnud. Selle eest kährikkoer, keda nüüd on tunnistatud üle kogu Nõukogude Liidu üheks nurjatumaks kiskjaks, on leidnud Eestis soodsad tingimused sigimiseks ja tema arvukuse kasv on eriti intensiivne. 1953. aastal loendati neid loomi meil 213, nüüd aga juba 4300. Ainult viimase aastaga on nende arv kasvanud üle 1500 isendi võrra. See on halb näitaja.

Ka metsnugiste arv on tunduvalt suurenenud. Kui 1954. aastal loendati neid 1000 isendi ümber, siis nüüd on nugiseid 3900. Ka mäkrade arvu niisugust kasvu, nagu meie täheldame, ei saa pidada soovitavaks: 1954. aastal 1100, nüüd — 5700.

Kalakaitsese seisukohalt lähtudes ei saa normaalseks pidada saarmaste arvu suurenemist: 1954. aastal 900 — 1961. a. 1900.

Kasuliku jahifauna kaitse tõhustamise eesmärgil tuleb siin tõsine pretensioon teha jahindusorganisatsioonidele ja meie jahimeestele, kes millegipärast ikka veel ei rakenda vajalikke abinõusid rebaste, kährikkoerte, nugiste, saarmaste ja mäkrade arvu vähendamiseks. Jahipidamise intensiivistamine neile loomadele on üheks tähtsamaks abinõuks meie jahifauna kaitsmisel.

Jahifauna kaitse organiseerimisel on suure tähtsusega ENSV Ministrite Nõukogu poolt kehtestatud uued jahipidamise eeskirjad, meie vabariigi valitsuse määrus jahimajanduse parandamise kohta ja Looduskaitse seadus. Täites kõrvalekaldumatult neid valitsuse otsuseid võimegi praegu konstateerida jahimajanduse arendamisel teatavat edu.

Eriti tuleb siin alla kriipsutada Jahipidamise eeskirjade

tähtsust, mis tõid täieliku pöörde meie jahifauna kaitse organiseerimise töösse.

Varem jahimees võis minna jahile millal ta tahtis, kuhu ta tahtis, lasta kui palju süda soovis ja isegi mida soovis. Ehkki jahindusorganisatsioonid püüdsid küll kuidagi jahipidamist suunata, reglementeerida ja limiteerida, ei andnud see vastava seaduse puudumise tõttu oodatud tagajärgi. Jahipidamise eeskirjad aga andsid seadusliku aluse liig vabaks tegutsemiseks. Eeskirjades ettenähtud kolmepäevajaht, kollektiivne jahipidamine, küttimisnormide kehtestamise õigus, keelualade moodustamine, kohustuslik tehniiminimumi programmi tundmaõppimine jahindusorganisatsiooni astumisel ja muud sätted on avaldanud soodsat mõju jahimajanduse arengule, on tõstnud jahimeeste teadlikkust, tunduvalt muutnud jahimeeste arusaamist jahipidamisest, jahimajandusest ja jahifauna tähtsusest. Varem sattus jahindusorganisatsioonidesse distsiplineerimatuid jahimehi, kes võimalikult rohkem püüdsid käia kasulike ulukite jahil, jahifauna kaitsest aga osa ei võtnud. Selliseid jahimehi, kes tol perioodil hooaja jooksul küttisid mitmeid kümneid jänesid, oli rohkesti. Sel ajal jahimeesteks vastuvõtmisel mingisuguseid katseid ei sooritatud. Jahifondi kaitsealane töö jahimeeste hulgas oli nõrk. Esines juhtumeid, kus jahindusorganisatsioonide etteotsa valiti inimesed, kes ise rikkusid jahipidamise eeskirju ja jahieetikat või soodustasid seda. Jahijärelvalve oli nõrk. Halvasti töötas jahijärelvalve osas ka riiklik metsavalve.

Ulukite eest ei hoolitsetud peaaegu üldse ja kui mõnes kohas seda tehti, siis paljudel juhtudel kasutasid «salakütid» neid kohti röövküttimiseks.

Metsavalve osatähtsus jahifauna kaitsele oli veel 5—6 aastat tagasi äärmiselt tagasihoidlik. Nüüd aga võib täie õigusega konstateerida, et paljudes meie vabariigi rajoonides on metsavalve peamine jõud kes organiseerib jahifauna kaitset. Aastast aastasse tugevneb side metsamajanduse organite ja jahindusorganisatsioonide vahel, mis avaldab soodsat mõju jahifauna kaitsele.

Jahikeelualade suurendamisega astuti samm edasi jahifauna kaitsele ja selle arvukuse suurendamisele. Ulatuslikku tööd tehakse jahimeeste teadmiste ja teadlikkuse tõstmisel loengute ja seminaridega.

1956. kuni 1961. aastani on viidud läbi jahindusorganisatsioonide osakondades ja sektsioonides enam kui 1700 loengut ja vestlust, kus on puudutatud jahifauna kaitse ja hooldamise

küsimusi. Niisuguseid loenguid ja vestlusi on korraldatud ka kooliõpilaste ja kohalike elanike hulgas.

Jahimajanduse Inspeksiooni poolt organiseeriti aastail 1956—1958 120 kolmepäevast seminari, kus käsitleti peale röövulukite hävitamise veel jahimajanduse arendamise ning jahifauna kaitse küsimusi. Seminaridest võttis osa üle 2100 jahimehe ja metsavalve töötaja. Seminaride korraldamise tulemusena intensiivistus jahipidamine kiskjatele.

Huntide hävitamiseks loodi vabariigis üle 130 kütibrigaadi, kuhu kuulus ligi 900 jahimeest. Nende käsutusse anti üle 600 km huntide piiramise lippe.

Eriti tõhusalt on huntide ja rebaste vähenemisse mõjunud mürk, mida on efektiivselt kasutatud juba 3 aastat (1958/59. a. talvel hävitati üle 100 hundi ja leiti 72 hunti).

1958. aasta kevadel tehti jahindusorganisatsioonidele ülesandeks töötada välja jahimajanduse arendamise seitsme aasta perspektiivplaan aastaiks 1959—1965.

Jahindusorganisatsioonide poolt esitatud plaanide järgi, mis kahjuks olid liiga tagasihoidlikud, kuid siiski elulised, töötati Jahimajanduse Inspeksiooni poolt välja vabariigi jahimajanduse arendamise seitsme aasta plaan.

Jahimajanduse Inspeksioon on välja andnud plakateid, mis kutsuvad jahimehi ja elanikke üles kaitsma ja hoolitsema kasulike ulukite eest. Kahjuks aga seda tõhusat vahendit kasutame veel väga tagasihoidlikult.

Need ja paljud teised üritused ning abinõud, nagu jahikaitsealased artiklid ajalehtedes, sõnavõttud raadios, jahimeeste koosolekute läbiviimine, näitab ilmekalt jahikaitsealase töö paranemist viimaste aastate jooksul.

Tähtsat, võib-olla isegi kandvamat osa jahifauna kaitsele peavad etendama ühiskondlikud jahindusinspektorid ja ühiskondlikud jahindusinspeksioonid.

Kahjuks aga paljud ühiskondlikud inspektorid ei ole oma ülesannete kõrgusel. Umbkaudu 500 ühiskondlikust inspektorist näitavad aktiivsust vaid saja inspektori ümber. Ülejäänud lihtsalt kannavad liikmekaarti. Selle järelduse võib teha sellest, et enamik jahindusinspektoreid ei ole jahipidamise eeskirjade rikkumise akte üldse koostanud, kuigi eeskirjade rikkumisi esineb meil veel palju.

Suurt kahju meie jahimajandusele on alati tekitanud salakütid, kelle käe läbi tapetakse igal aastal kümneid põtru, metskitsi jne.

Alates 1953. aastast on avastatud salaküttimise juhtumeid järgmiselt:

1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
21	117	239	283	365	402	314	351

Muidugi ei tohi toodud arvudest järeldada, nagu oleks salaküttimine Eesti NSV-s viimastel aastatel tõusnud ligi 20-kordseks. Üheks põhjuseks avastatud salaküttimise juhtude kasvul on võitluse intensiivistumine. Siiski, nagu näitavad Jahimajanduse Inspeksiooni saabunud andmed, on üle 60% jahimääruste rikkujaid isikud, kellel on jahipilet. Olukorra parandamine nõuab kasvatustöö tõhustamist meie jahimeeste hulgas.

Aastast aastasse on paranenud metsavalve töötajate töö salaküttimise vastu võitlemisel, kuid veel ei ole see küllaldane. Viimastel aastatel on jahindusorganisatsioonid saavutanud märkimisväärseid tulemusi ühiskondlikus korras valmistatud lisasööda varumisel ja kasvatamisel, mida võib täie õigusega jahifauna kaitse ürituste hulka lugeda.

1960/61. aasta talveks olid jahindusorganisatsioonid ja metsamajandid varunud küllaldaselt mitmesuguseid lisasöötaid, kuid sooja ja lumevaese talve tõttu ei läinud neid vaja. See ei tähenda aga seda, et sellest edaspidi loobuda tuleks.

Jahindusorganisatsioonide poolt on organiseeritud laialdased sotsialistlikud võistlused ulukite eest hoolitsemise ja röövulukite hävitamise alal. Nendes võistlustes on mõned saavutanud häid näitajaid, näiteks Tammiku metskonna Tammiku vahtkonna metsavaht J. Pääsuke, kes juba 4 aastat järjest on tulnud «Kalevi» Tallinna jahindusklubis esikohale. Tema vahtkonnas oli 1960/61. a. talvel ligi 60 metskitse, kelle toitmiseks ta rajas 63 paikset söodasõime ja üle 100 söodakoha ning 23 soolakut, 4 kasti juurvilja ja langetas haabasid 25 kohas. Ta varus üle 2 tonni heina, tegi vihtasid ja kasvas juurvilja.

Niisuguseid tublisid jahimehi — metsavalve töötajaid, nagu sm. J. Pääsuke on meil veelgi. Nende eeskuju tuleb igati järgida. Metsamajandite juhtkond, metsaülemad peavad seda igati toetama ja soodustama.

Jahifauna kaitset ei saa vaadelda eraldatuna kogu meie looduse kaitsest. Need seltsimehed, kes arvavad, et jahifauna kaitse küsimus on ainult jahimeeste küsimus, ainult jahindusorganisatsiooni küsimus, eksivad rängalt.

Jahifauna on meie looduse lahutamatuks koostisosaks, mistõttu selle kaitsega peaksid tegelema laialdased rahvahul-

gad — loodusesõbrad, eriti noored ja kooliõpilased. Meie, jahimajanduse, looduskaitse ja metsamajanduse alal töötajad peame võtma oma südameasjaks sisendada noortesse armastust kodumaa looduse vastu, meie küllaltki rikka jahifauna vastu.

Suurt osa jahifauna kaitsel peaksid etendama looduskaitse usaldusmehed, kahjuks peab aga märkima, et looduskaitse usaldusmehed seda tööd peaaegu ei tee. Välja arvatud need usaldusmehed, kes ise on jahimehed või tegelevad jahindusega. Niisuguseid on meil aga äärmiselt vähe. Ka mitte kõik metsavalve töötajad ei tegele selle küsimusega. On tarvis leida abinõud ja vahendid selle tähtsa töö läbiviimiseks koordineeritult.

Looduskaitse, sealhulgas jahifauna kaitse organiseerimine oleneb suurel määral sellest, kuidas kohalikud riigivõimuorganid, ma mõtlen selle all kohalike Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomiteesid, seda tööd juhivad, kuidas jahindusorganisatsioonid, metsamajandid ja Looduskaitse organid püstitavad kohtadel neid küsimusi täitevkomiteede ees.

Kohalike riigivõimuorganite osavõtust jahifauna kaitsel võiks tuua eeskujuks Põlva rajooni TSN Täitevkomiteed, kes võttis hiljuti vastu väga asjaliku otsuse jahimajanduse arendamise ja jahifauna kaitse kohta.

Selles otsuses tehakse külanõukogude täitevkomiteedele, metsamajanditele, metskondadele, koolidele ja miilitsaorganitele ülesandeks igati kaitsta jahifaunat.

See otsus peab saama heaks eeskujuks kõigile, kes nende küsimustega tegelevad.

Paraku esineb meil aga veel juhtivaid töötajaid, kes selle asemel, et täita valitsuse otsuseid jahifauna kaitse alal rikuvad kehtivaid jahipidamise eeskirju, asuvad looduse rüvetajate — jahipidamise eeskirjade rikkujate kaitsele.

Meie loodust on rikastatud uute looma- ja linnuliikidega. Sõjajärgsel perioodil on toodud sisse ondatra, faasan (1953), maral (1957), kobras (1957) ja alles hiljuti 179 rabakana (Arhangelskist). Nende kaitse on organiseeritud keelualade moodustamise teel.

Kui kodanliku aja lõpul oli Eesti territooriumil 320—350 põtra, siis nüüd on neid ligi 4000 isendit.

Selline kiire põtrade arvu tõus on soodsa sigimise kõrval seletatav tõenäoliselt põtrade migratsiooniga Leningradi ja Pihkva oblastist, mida on ka tähele pannud kohalikud elanikud ja metsavalve. Loomulikult aitab põtrade arvu kasvule kaasa samuti huntide vähenemine ja jahijärevalve paranemine.

Täiesti õigustatult võib kinnitada, et praegu on Eesti metsades põtrade arv kõige suurem seni registreeritust.

Erilubasid põdrapullide laskmiseks on antud välja järgmiselt:

Aasta	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Välja antud	14	23	25	57	101	288
Lastud	2	15	7	22	82	215

1960. aastal lubati esmakordselt lasta ka emaloomi. Kuid jahimehed eelistasid siiski lasta põdrapulle ja küttisid 148 põdrapulli ja 67 lehma.

Põdraküttimise lubasid ei antud välja neisse metskondadesse, kus põtru oli vähe (alla 15 isendi).

Võeti põhimõtteks küttida sealt, kus põtru esineb rohkesti. Näiteks:

Metskond	Põtrade arv metskonnas	Anti lubasid põtrade küttimiseks	Lasti põtru
1. Pavlovski	89	14	10
2. Varbla	47	8	8
3. Väätša	58	10	7
4. Permisküla	75	11	8
5. Tammiku	41	9	7
6. Halliku	32	9	5
7. Kastre	57	9	6
8. Vihterpalu	42	9	7

Kõige raskemad tabatud põdrad kaalusid umbes 500 kg. Kõige rohkem oli sarveharusid 9+9.

Vaatamata sellele, et 1960. aastal võrreldes eelmiste aastatega, lasti põtru tunduvalt rohkem, isegi mõnede seltsimeeste arvates lubamatult palju, on nende arvukus viimase aasta jooksul siiski tõusnud ligemale 1000 isendi võrra.

Jahimajanduse Inspeksioon on seisukohal, et põtrade arvukust tuleb ka edaspidi reguleerida ja just nimelt nendele jahipidamise intensiivistamise teel. See ei tähenda seda, et põtrade arvukust tuleb vähendada, vaid ainult pidurdada sellist tormilist juurdekasvu, nagu viimastel aastatel.

Selleks on olemas ka põhjused, kui võtta arvesse metsale tehtavat kahju, söödatagavarasid, mille kohta on meil väga udune ettekujutus ja suure asustustiheduse juures sageli esinevaid haigusi (taude). Põtrade poolt meie metsamajandusele

tehtud kahju võiks ära näidata järgmiste 1960. a. küsitletud andmetega. On kärbitud noorendikke kuni 25% (noorendike üldpindalast) — 1100 ha, kuni 50% — 210 ha, üle 50% — 180 ha. Puude koore vigastusi kuni 25% — 1435 ha, kuni 50% — 130 ha.

Kui võtta arvesse, et põder ööpäeva jooksul kärbib 85 põõsa-või puuvõrset, siis aasta jooksul teeb see välja iga põdra kohta ligikaudu 20 tuhat puu- ja põõsa võrse kärpimist. Niisugust näitajat ei saa arvestamata jätta.

Metskitsede ja metssigade peale limiteeritud jahipidamine on toimunud äärmiselt tagasihoidlikult. 1955. aastal lasti vaid 2 sokku ja 9 metssiga, 1959. aastal — 22 sokku ja 4 metssiga ning 1960. aastal 53 sokku ja 4 metssiga.

1960. aastal kehtestati juhend põtrade, metssigade ja metskitsede (sokkude) küttimiseks, mille rakendamisega võeti võimalus teadlikult tulistada või vigastada mitut looma, kusjuures haavatud looma lubati jälitada selle tabamiseni.

Metsavalve ja looduskaitse töötajate, kõigi meie vabariigi jahimeeste ühiste jõupingutustega ning kooskõlastatud tegevusega läheb meil edaspidi korda veelgi parandada jahifauna kaitsealast tööd.

ОХОТНИЧЬЮ ФАУНУ НЕОБХОДИМО ОХРАНЯТЬ

Л. МЯТИНГ

Резюме

Задача защиты охотничьей фауны состоит не только в прямой охране зверей и птиц, но требует координированного проведения различных начинаний. Так необходимо заботиться о полезной дичи путем улучшения их жизненных условий, т. е. заготавливать и выставлять добавочный корм, закладывать искусственные места для гнезд, уничтожать хищников, бороться против браконьерства и т. д.

Для повышения сознательности охотников, лучшего проведения охоты, знания значения охотничьего хозяйства и охотничьей фауны, организованы лекции и семинары.

На развитие охотничьего хозяйства благоприятно воздействовали предусмотренные охотничьими предписаниями трехдневная охота, коллективная охота, право установления охот-

ничьих норм, создание заказников, обязательное ознакомление с программой технического минимума при вступлении в охотничью организацию и другие мероприятия.

Для защиты охотничьей фауны издаются плакаты, публикуются статьи в газетах, проводятся выступления в радио и организуются собрания охотников. Защите охотничьей фауны благоприятствует укрепление связи между органами лесного хозяйства и охотничьими организациями. Важное место при защите охотничьей фауны принадлежит общественному охотничьему инспектору.

Охотничья фауна, это неотделимая составная часть нашей природы, вследствие чего ее защитой должны заниматься широкие массы населения — друзья природы.

DAS JAGDWILD IST ZU SCHÜTZEN

L. MÄTING

Zusammenfassung

Unter Schutz des Jagdwildes ist nicht nur das unmittelbare Schützen von jagdbaren Tieren und Vögeln zu verstehen, sondern vielmehr die Durchführung verschiedener aufeinander abgestimmter Massnahmen. So schützt man nützliche Tiere vor allem durch die Verbesserung ihrer Lebensbedingungen, wie Zufütterung, Anlegen von künstlichen Niststätten, Vernichtung von Raubwild, Kampf gegen Wilddieberei u. a. m.

Durch einschlägige Vorlesungen und Seminare wollten wir das Urteilsvermögen der Jäger heben und ihnen zu einem besseren Verständnis der Jägerei und der Jagdwirtschaft sowie der Bedeutung, die dem Jagdwild zukommt, verhelfen.

Einen günstigen Einfluss auf die Entwicklung der Jagdwirtschaft hatten auch verschiedene Verordnungen in den Jagdvorschriften, von denen wir die Dreitagejagd, die kollektive Jagd, das Recht zur Aufstellung von jagdlichen Normen, die Schaffung von Schutzgebieten, das Erfordernis eines Minimums an technischen Kenntnissen beim Eintritt in einen Jägerverband u. a. nennen wollen.

Für entsprechende Aufklärung sorgen ebenfalls Plakate, Veröffentlichungen in der Tagespresse, Rundfunkvorträge und Jägerversammlungen. Eine Festigung der Zusammenarbeit der

forstwirtschaftlichen Einrichtungen mit den Jägerorganisationen ist anzustreben. Auch die Rolle des gesellschaftlichen Jagdinspektors ist nicht zu unterschätzen.

Das Wild ist ein untrennbarer Bestandteil unserer Natur, weshalb sein Schutz zum vornehmsten Anliegen breiter Volksmassen — der Naturfreunde — gehören sollte.

SISUKORD

Saateks	3
E. Kumari. Avasõna	6
J. Voolin. Looduskaitse nõuete arvestamisest metsamajanduses	9
M. Margus. Looduskaitse ja metsanduse vahekorra	12
A. Merihein. Metsamajanduse töötajate ülesanded looduskaitse	23
E. Kaar. Metsandusliku tähtsusega looduskaitse- ja keelualad	35
A. Nilson. Metsanduslike looduskaitse objektide dokumentatsioon	48
A. Kukk. Nigula Riiklik Looduskaitseala ja sellel teostatavad teaduslikud vaatlused	57
L. Raid, H. Rebasoo. Viidumäe Riiklik Looduskaitseala	64
H. Ling. Jahimajanduse arendamise perspektiividest	74
L. Mäting. Jahifaunat tuleb kaitsta	84

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие	4
Э. Кумари. Вступительное слово. <i>Резюме</i>	8
И. Волин. Требования охраны природы в лесном хозяйстве. <i>Резюме</i>	11
М. Маргус. О взаимоотношении охраны природы и лесоводства. <i>Резюме</i>	20
А. Мерихейн. Задачи работников лесного хозяйства по охране природы. <i>Резюме</i>	31
Э. Каар. Заповедники и заказники лесоводственного значения. <i>Резюме</i>	45
А. Нильсон. Документация лесных объектов, находящихся под охраной природы. <i>Резюме</i>	55
А. Кукк. Государственный заповедник Нигула. <i>Резюме</i>	61
Л. Райд и Х. Ребассоо. Государственный заповедник Вийду- мяги. <i>Резюме</i>	71
Х. Линг. О перспективах развития охотничьего хозяйства. <i>Резюме</i>	81
Л. Мятинг. Охотничью фауну необходимо охранять. <i>Резюме</i>	91

INHALT

Zum Geleit	5
E. Kumari Eröffnungsworte. <i>Zusammenfassung</i>	8
J. Voolin. Naturschutz in der Forstwirtschaft. <i>Zusammenfassung</i>	11
M. Margus. Naturschutz und Forstwesen. <i>Zusammenfassung</i>	21
A. Merihein. Die Aufgaben der Forstschutzangestellten bei der ver- wirklichung des Naturschutzes. <i>Zusammenfassung</i>	32
E. Kaar. Unsere vom forstlichen Standpunkt wichtigen Natur- schutzgebiete und Reservate. <i>Zusammenfassung</i>	46
A. Nilson. Zur Dokumentation im forstlichen Naturschutz. <i>Zusam- menfassung</i>	56
A. Kukk. Das Staatliche Naturschutzgebiet Nigula. <i>Zusammen- fassung</i>	62
L. Raid und H. Rebassoo. Das Staatliche Naturschutzgebiet Viidumägi. <i>Zusammenfassung</i>	72
H. Ling. Über die Entwicklungsperspektiven in der Jagdwirtschaft. <i>Zusammenfassung</i>	82
L. Mäting. Das Jagdwild ist zu Schützen. <i>Zusammenfassung</i>	92

ВОПРОСЫ ОХРАНЫ ПРИРОДЫ ЛЕСОВОДЧЕСКИХ ОБЪЕКТОВ

На эстонском, русском и немецком языках

Сектор леса Института зоологии и ботаники Академия наук Эстонской ССР и
Республиканское управление Научно-технического общества сельского
и лесного хозяйства.

Ladumisele antud 23. IV 1962. Trükkimisele antud 6. VIII 1962. Paber 60×84, 1/16. Trüki-
poognaid 6. Arvutuspoognaid 6,06. Trükiarv 1000. MB 05363. Tellimise nr. 3936. Hans
Heidemanni nimeline trükkikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. III

Tasuta